

SEYYİD SÂBIK'IN KELÂMİ GÖRÜŞLERİ

2020

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ

Muhammet YEŞİLÇİÇEK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN

SEYYİD SÂBIK'IN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ

Muhammet YEŞİLÇİÇEK

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

KASIM 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	4
DOĞRULUK BEYANI.....	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD İNFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	13
GİRİŞ	14
1. Hayatı	14
2. Eserleri.....	15
2.1. el-Fıkhü's-Sünne.....	15
2.2. el-'Akâidü'l-İslâmiyye	15
2.3. İslâm Daveti.....	16
2.4. Kur'ân ve Sünnet'e Göre Müslüman Nasıl Olmalı.....	17
2.5. İslâmünâ	18
2.6. Anâsıru'l-Kuvve fi'l-İslâm.....	18
3. Kelâm İlmi	18
3.1. Seyyid Sâbık'ın Kelâma Bakışı	18
3.2. Kelâm'ın Tarifi.....	19
3.3. Akâid'in Tarifi.....	19
3.4. Kelâm ve Akâid İlişkisi	19
3.5. Kelâm İlminin Doğuşu	20
4. Başlıca Kelâm Ekolleri.....	22
4.1. Mu'tezile	22
4.2. Selefiyye	23

4.3. Eş'arıyye	23
4.4. Mâtürîdiyye	24
1. BİRİNCİ BÖLÜM	25
1.1. İMÂN	25
1.1.1. Seyyid Sâbık'a Göre İmân	26
1.1.2. Kelâm Mezheplerine Göre İmân	26
1.1.3. İmân ve İslâm Arasındaki Fark	28
1.1.4. Taklidi İmân	29
2. İKİNCİ BÖLÜM	30
2.1. İLAHİYYÂT	30
2.1.1. Allah'ın Varlığı	30
2.1.2. Seyyid Sâbık'a Göre Allah'ın Varlığının İspatı	31
2.1.3. Kelâm Mezheplerine Göre Allah'ın Varlığının İspatı	33
2.2. Kader	36
2.2.1. Seyyid Sâbık'a Göre Kader	38
2.2.2. Kelâm Mezheplerine Göre Kader	39
2.3. Allah'ın İsimleri ve Sıfatları	41
2.3.1. Seyyid Sâbık'a Göre Allah'ın Sıfatları	43
2.3.2. Ehli Sünnet'e Göre Allah'ın Sıfatları	45
2.4. Kelâmullah Tartışması	46
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	49
3.1. NÜBÜVVÂT	49
3.1.1. Peygamberlik	49
3.1.2. Peygamberliğin İmkânı	50
3.1.3. Seyyid Sâbık'a Göre Peygamberliğin İspatı	50
3.1.4. Kelâm Mezheplerine Göre Peygamberliğin İspatı	52
3.1.5. Peygamberlerin Erkek Oluşu	55
3.1.6. Peygamberlerin Masumiyeti	57
3.1.6.1. Seyyid Sâbık'a Göre Peygamberlerin Masumiyeti	57
3.1.6.2. Kelâm Mezheplerine Göre Peygamberlerin Masumiyeti	57
3.2. Mucize	59
3.2.1. Seyyid Sâbık'a Göre Mucize	60
3.2.2. Kelâm Mezheplerine Göre Mucize	60
3.3. Keramet	64

3.3.1. Seyyid Sâbık'a Göre Keramet.....	64
3.3.2. Kelâm Mezheplerine Göre Keramet.....	64
3.3.3. Keramet ve Mucizenin Farkı.....	65
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	66
4.1. SEM'İYYÂT	66
4.1.1. Melekler	66
4.1.1.1. Melekler ve İnsanlar Arasındaki Üstünlük Derecesi	67
4.1.1.2. Meleklerin Masumiyeti Tartışması.....	70
4.1.2. Cinler.....	71
4.1.3. Şeytanlar ve İblis.....	73
4.1.4. Ruh ve Nefis	75
4.1.5. Kabir Hayatı (Berzah).....	77
4.1.6. Kıyamet Alametleri.....	79
4.1.7. Şefaât	83
4.1.8. Cennet ve Cehennem	86
SONUÇ	90
KAYNAKÇA.....	92
ÖZGEÇMİŞ	98

TEZ ONAY SAYFASI

Muhammet YEŞİLÇİÇEK tarafından hazırlanan “SEYYİD SÂBIK’IN KELÂMÎ GÖRÜŞLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN .....

Tez Danışmanı, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu) İmzası

Başkan: Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

Üye : Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

Üye : Unvan Adı SOYADI (Kurum kısaltması) .....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâkî ve hukûkî tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Muhammet YEŞİLÇİÇEK

İmza :

ÖNSÖZ

Kelâm ilmiyle uğraşan âlimler asırlarca yüce dinimiz İslâm'ı, her türlü din dışı sayılabilecek felsefi akımın yıkıcı etkilerinden, bâtil fikirlerden ve tutarsız iftiraldan muhafaza etmişlerdir. Yüce Allah'ı bilme ve tanıma noktasında bize rehberlik eden en şerefli ve kıymetli ilimdir. İmânımızı taklit seviyesinden alıp, tahkiki imân seviyesine kelâm ilmiyle yükseltebilmekteyiz. İslâmiyetin etkili bir biçimde tebliğ edilmesine vesile olan ilim yine kelâm ilmidir. Çünkü kelâm ilmi hayatı anlamlandırmaya çalışan ve dini doğru bir şekilde öğrenmek isteyen fertlerin, akıllarını zorlayan soruları son derece tesirli bir şekilde, akli ve nakli açıdan ispatlamaktadır. İtikâd ilkelerini güzel bir şekilde anlayıp kabul eden insanlar bu vesileyle salih amel işlemeye yönelmekte ve Allah'ın izniyle dünya ve ahiret saadetine ulaşmaktadır. Çünkü hakiki manada mutluluğun gerçekleşmesi, ancak imân dolu bir kalple mümkün olmaktadır.

Hız. Peygamberin vefatından, yaşadığımız zaman dilimine kadar geçen sürede İslâmiyet farklı coğrafyalar ve milletlerle tanışmış, çeşitli inanış biçimleriyle aynı havayı solumuş ve birçok fikir ehliyle müzakerelerde bulunmuştur. Felsefenin Arapça diline tercüme edilmesiyle entelektüel düzeyde felsefi fikirler ve tartışmalar, İslâm dünyasına da sıçramıştır. Kelâm âlimleri karşılaştıkları her soruya ve soruna karşı İslâmiyeti müdafaa etme gayesiyle cansiperane bir şekilde gayret göstermişlerdir. Bu çabalarının sonucunda tatmin edici cevaplar ve doyurucu deliller ortaya koymuşlardır. Kelâm ilminin tarihsel süreçteki gelişimi incelendiğinde, konusunun sürekli geliştiği ve genişlediği gözlemlenmektedir. Başta sadece İslâm'ın inanç esaslarını konu edinirken, daha sonra âlemi ve son haliyle mâlumu da konusuna dâhil etmiştir.

Çalışmamızda, İslâm âleminde daha çok fıkhi yönüyle ön plana çıkmış olan Seyyid Sâbık'ın kelâmî görüşlerini "el-'Akâidü'l-İslâmiyye" eseri bağlamında ele almaya çalıştık. Yine Sâbık'ın müellifi olduğu; "el-Fıkhü's-Sünne", "Kur'ân ve Sünnet'e Göre Müslüman Nasıl Olmalı" ve "İslâm Dâveti" eserlerine de başvurduk. Şu ana kadar ortaya koyulmuş çalışmalarda genellikle Sâbık'ın fıkhi yönü ön plana çıkarılmıştır. Tez çalışmamız, Seyyid Sâbık'ın kelâmî görüşlerinin ortaya koyulması ve Sâbık'ın görüşlerine daha bütüncül olarak bakılabilmesi açısından önem arz

etmektedir. Çünkü bütün dini ilimlerin temeli kelâm ilminin konusu olan inanç esaslarına dayanmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde; Seyyid Sâbık'ın hayatı, eserleri, kelâm ilmi, akâid, kelâm ve akâid arasındaki ilişkisi, kelâm ilmini ortaya çıkaran sebepler ve başlıca kelâm mezhepleri ilgili bilgi verdik. Sonra birinci bölümde; imân, ikinci bölümde; ilahiyât, üçüncü bölümde; nübüvvât, dördüncü bölümde; semiyât başlıkları altında belirli konuları Seyyid Sâbık'ın görüşleri ve kelâm mezheplerinin görüşleri bağlamında ele aldık. Sonuç bölümünde ise kendi kanaatlerimizi ve vardığımız sonucu ortaya koyduk.

Seyyid Sâbık'ın “el-‘Akâidü'l-İslâmiyye” kitabının isminden de anlaşılacağı üzere, yazar eserini içerisinde farklı görüşlerin de yer aldığı bir kelâm eseri gibi değil, genellikle yazarın görüşlerinin tartışmasız bir şekilde ele alındığı akâid eseri tarzında hazırlamıştır.

Tez çalışmam boyunca yol gösteren Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN hocama ve bana sabırla destek olan eşim, kızım ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZ

Seyyid Sâbık, Mısır'ın Menûfiye kentinde dünyaya gelmiştir. El-Ezher Üniversitesinin en başarılı öğrencilerine takdim ettiği “alimiyye” diplomasını almaya hak kazanmıştır. Yaşadığı devirde müslümanlar arasında ismini duyurmayı başaran âlimlerden olmuştur. Arapların Nobel'i diye bilinen Kral Faysal ödülüne layık görülmüştür. Kaleme almış olduğu “el-Fikhü's-Sünne” eseriyle İslâm âleminde yankı uyandırmıştır. Biz bu çalışmamızda Seyyid Sâbık'ın, daha önce hakkında akademik bir çalışma yapılmamış olan “el-'Akâidü'l-İslâmiyye” eseri bağlamında kelâmî görüşlerini, bazı muteber kelâm âlimlerinin görüşleriyle karşılaştırmalı bir biçimde ele almaya çalıştık. Araştırmamız süresince Seyyid Sâbık'ın “İslâm Daveti” ve “Kur'ân ve Sünnet'e Göre Müslüman Nasıl Olmalı” eserlerinden ve birçok muteber kelâm âliminin eserlerinden istifade ettik. Çalışmamız, Seyyid Sâbık'ın kelâmî görüşlerinin ortaya koyması ve öne sürmüş olduğu iddialı fikirlere daha bütüncül bir açıyla bakılması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Sâbık; İslâm; kelâm, imân, akâid.

ABSTRACT

Sayyid Sâbık was born in the city of Menûfiye in Egypt and was awarded the "scholarship" diploma presented to the most successful students of al-Azhar University. He was one of the scholars who succeeded in making his name known among the Muslims of his time. He was awarded the King Faisal prize known as the Nobel of the Arabs. He had an echo in the Islamic world with his work "al-Fiqh al-Sunna". In this study, we tried to compare Sayyid Sâbık's theological views in the context of "al-‘Akâidü'l-Islamiyya", which contains his theological views and has not been studied before, in a way that is comparable with the views of eminent scholars of Kalam. During our research, we benefited from Sayyid Sâbık's "The Invitation to Islam" and "How a Muslim Should Be According to the Quran and Sunnah" and the works of many eminent scholars of kalam. Our study is important in terms of revealing Sayyid Sâbık's theological views and looking at the assertive ideas he put forward from a more holistic perspective.

Keywords: Sayyid Sâbık; Islâmic; kalâm; faith; creed.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Seyyid Sâbık'ın Kelâmî Görüşleri
Tezin Yazarı	Muhammet YEŞİLÇİÇEK
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN
Tezin Derecesi	YÜKSEK LİSANS
Tezin Tarihi	17.12.2020
Tezin Alanı	Temel İslâm Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	97
Anahtar Kelimeler	Seyyid Sâbık; İslâm; kelâm, imân, akâid.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Sâyyid Sâbık's theological views.
Author of the Thesis	Muhammet YEŞİLÇİÇEK
Advisor of the Thesis	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN
Status of the Thesis	Master (B.S.C)
Date of the Thesis	17.12.2020
Field of the Thesis	Religion
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	97
Keywords	Sayyid Sâbık; İslâmic; kalâm; faith; creed.

KISALTMALAR

Bkz. : Bakınız

DİA : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

Trc. : Çeviren

Ed. : Editör

vb. : Ve benzeri

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Fak. : Fakültesi

Sad. : Sadeleştiren

Ed. : Editör

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

haz. : Hazırlayan

c.c. : Celle celâlühü

(sav) : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem

ARAŞTIRMANIN KONUSU

“Seyyid Sâbık’ın Kelâmî Görüşleri” başlıklı tezimin konusu, Seyyid Sâbık’ın hayatı, eserleri, kullandığı metodu, “el-‘Akâidü’l-İslâmiyye” eseri bağlamında kelâmî görüşlerinin ortaya koyulması ve bazı muteber kelâm âlimlerinin görüşleriyle karşılaştırılmasıdır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Seyyid Sâbık, İslâm âleminde “el-Fikhü’s-Sünne” isimli fıkıh eseriyle ön plana çıkmıştır. Kendisine el-Ezher Üniversitesinin en başarılı öğrencilerine verdiği “alimiyye” diploması layık görülmüştür. Yüzden fazla tez çalışmasına rehberlik etmiştir. Çalışmaları sayesinde Arap âleminin Nobel’i diye bilinen Kral Faysal ödülünü almaya hak kazanmıştır. Sâbık, İslâm âleminde yankı uyandıran iddialı fikirler ortaya koymuş bir âlimdir. Çalışmamız, Seyyid Sâbık’ın kelâmî görüşlerinin ortaya koyulması ve iddialı fikirlerine daha bütüncül bir şekilde bakılabilmesi açısından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tezimizde Seyyid Sâbık’ın kelâmî görüşlerini ortaya koyduk ve önde gelen bazı kelâm âlimlerinin görüşleriyle karşılaştırdık. Sâbık’ın görüşlerini ortaya koyarken keşfedici yöntemi ve tahlil yöntemini kullandık. Tespit edilen görüşleri karşılaştırma yöntemini kullanarak, önde gelen kelâm âlimlerinin görüşleriyle karşılaştırdık. Çalışmamızda kısa kısa yorumlarımıza da yer verdik. Dolayısıyla temel araştırma yöntemlerinden yorumsayıcı sosyal bilim yöntemini de kullandığımızı söyleyebilmekteyiz.

GİRİŞ

1. Hayatı

Seyyid Sâbık 1915 yılında Mısır'ın Menûfiye kentinde dünyaya gelmiştir. Erken yaşlarda hafızlığını tamamlamış ve ortaöğrenimden itibaren el-Ezher'de eğitim görmüştür. 1947 yılında, el-Ezher Üniversitesinin İslâm Hukuku bölümünden başarıyla mezun olmuştur. Kendisine, üniversitenin en başarılı öğrencilerine verdiği “âlimiyye” diploması layık görülmüştür. Seyyid Sâbık, Ezher Üniversitesinin bünyesindeki enstitülerde ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlarda eğitim ve öğretim verme hizmetinde bulunmuştur. Sonraları kendisine Yüksek Öğretim Bakanlığına bağlı; İslâmi Araştırmalar Enstitüsünde ve Ezher'in fakültelerinde ders verme hakkı da tanınmıştır. Seyyid Sâbık akademik olarak çalışma ve araştırmalarını, Mekke'de Ümmülkurâ üniversitesinin İslâm Hukuku bölümünde devam ettirmiştir. Üniversitede Sosyal Bilimler Enstitüsü başkanı olmuştur. Yüz'den fazla yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarına danışmanlık ve rehberlik etmiştir. Sâbık, pek çok konferansa katılmıştır. Ayrıca Birinci Dünya Barış Kongresi'nde de yer almıştır. Yaşamı boyunca imkân buldukça, İslâm akâidini insanlar arasında yaymaya gayret göstermiştir ve bu konuda kayda değer katkıları olmuştur. Akâid alanında görüşlerini selef metoduyla bir araya toplayıp savunduğu “el-Akâidü'l İslâmiyye” eseri onun yazmış olduğu son dönem akâid eserleri arasında gösterilebilecek bir eserdir. Seyyid Sâbık'ın İslâm dünyasında tanınmasına ve ön plana çıkmasına vesile olan eseri fıkha dair yazmış olduğu “el-Fikhü's Sünne” eseridir. Bu eserin daha ilk bölümlerini okuyan Hasan el-Benna ona övgü dolu sözlerle yaklaşmış ve eseri tamamına erdirmesi için tavsiyede bulunmuştur. 1989'da Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübârek tarafından da İmtiyaz madalyasıyla ödüllendirilmiştir. Seyyid Sâbık, 1994 senesinde Arapların Nobel'i diye bilinen Kral Faysal ödülünü almaya hak kazanmıştır. Seyyid Sâbık 1997 yılında emekli olmuş ve yaşamının son üç yılını anavatanı Mısır'da camilerde vaaz ve sohbetlerde bulunarak geçirmiş ve 2000 senesinde vefat etmiştir.¹

Seyyid Sâbık, el-Ezher Üniversitesinin yetiştirdiği kaliteli ve donanımlı fıkıh âlimlerindedir. Bir vesileyle, yine döneminin öncü âlimlerinden olan Hasan el-Bennâ ile karşılaşmıştır. Hasan el-Bennâ onunla birçok dini konuda konuşmuştur. Sonra Seyyid Sâbık'ı, kendisinin öncülüğünü yapmakta olduğu İhvân-ı Müslimîn grubuna

---

¹ Ahmet Özel, “Seyyid Sâbık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/499-500.

katılmaya ve İslâm dinine hizmet etmeye davet etmiştir. Böylelikle İhvân-ı Müslimîn grubuna katılan Seyyid Sâbık haftalık olarak yayınlanan, İhvân-ı Müslimîn dergisinde, “temizlik” konusunda makaleler yazmış, yazıları çok beğenilmiş ve kısa sürede üyesi olduğu İhvân-ı Müslimîn grubunun önde gelen temsilcilerinden olma konumuna yükselmiştir. Yazdığı yazılar birçok kez Hasan el-Benna tarafından övülmüştür. Şeyh Sâbık, insanlara karşı hoşgörölü, nahif, önyargısız bir kimsedir. Sâbık, anlaşılması zor meseleleri ve terimleri, kolaylaştırıcı bir üslupla aktarma konusunda başarılı bir eğitimcidir.²

2. Eserleri

2.1. el-Fıkhü’s-Sünne

Seyyid Sâbık, “el-Fıkhü’s-Sünne” isimli fıkıh eserini detaylı ve kolay anlaşılacak bir üslupla hazırlamıştır. İhvân-ı Müslimin grubunun öncüsü olan Hasan el-Bennâ, esere mukaddime yazmıştır. Sâbık görüşlerinin; Kur’ân’a, sahih sünnete ve icmâya dayandığını söylemektedir. Eserinde belirtmiş olduğu iddialı görüşleriyle, İslâm âleminde yankı uyandırmıştır. Sâbık bu eserin mukaddimesinde, içtihad kapısının kapanmadığını ifade etmektedir. Müslümanların mezhepleri taklit etmeyi bırakmalarının ve inançlarının delillerini bilmelerinin mecburi olduğunu ifade etmektedir. Seyyid Sâbık eserinde; temizlik, abdest, teyemmüm, namaz, zekat, oruç, cenâze, hac, nikâh, cihad, adak, fâiz, alışveriş vb. fikhî konuları detaylarıyla ele almaktadır.³

2.2. el-‘Akâidü’l-İslâmiyye

Seyyid Sâbık’ın, kelâmî görüşlerinin yer aldığı bu eser, ilk kez “el-‘Akâidü’l-İslâmiyye” ismiyle, Arapça dilinde, Beyrut’ta basılmıştır. Eser; “İslâm Akâidi” adıyla, Hanifi Akın tarafından Türkçeye tercüme edilmiş ve Karınca&Polen Yayınları tarafından, İstanbul’da basılmıştır.

Seyyid Sâbık, bu eserinde Kur’ân ve Sünnet’e dayanan İslâm Akidesini ortaya koymaya çalışmaktadır. Eser, akâid tarzında yazılmış bir eserdir. Hakkında birbirinden

² Yûsuf el-Karadâvi, “Şeyh Seyyid Sâbık’ın Anısına”, al-qaradawi.net (Erişim, 15 Temmuz 2020).

³ Seyyid Sâbık, *el-Fıkhü’s-Sünne*, (Kâhire: Dârü’l-Hadîs, 2004), 5,7, 15, 31, 56, 65, 229, 290, 323, 417, 497, 834, 893, 897, 929.

farklı görüşler ortaya koyulan meseleleri, tartışmaya açmaksızın kendi bakış açısıyla, kısa ve öz bir şekilde aktarmaktadır.

Sâbık bu eserinde, İslâm akîdesini akli ve nakli yönlerden delillendirmeye çalışmaktadır. Genellikle, eserden yola çıkarak müessiri ispatlama yöntemini kullandığı görülmektedir. Eseri hazırlamasındaki temel gayenin, inanç konularında ortaya atılmış farklı görüşlerden dolayı zihinleri karışmış insanlara, Kur’ân ve Sünnet’in temel alındığı, tartışmaya kapalı bir akâid sunmak olduğu görülmektedir. Sâbık’a göre, insanlar imânlarının temellerini ve dayanaklarını bilmelidirler. Yazar, “İslâm Akâidi” eseriyle, taklidi imâna sahip olan müslümanların, imânlarının dayanaklarını ve temellerini öğrenmelerini ve insanın aklını örten taklit anlayışından kurtulmalarını sağlamaya çalışmaktadır. Seyyid Sâbık eserinde; İmân, Allah’ın varlığının ispatı, Allah’ın isimleri ve sıfatları, peygamberliğe dair bazı meselelerden ve bazı semiyat bahislerini ele almaktadır.⁴

2.3. İslâm Daveti

Seyyid Sâbık’ın kaleme aldığı bu eser, Konya Yüksek İslâm Enstitüsü Arapça Öğretmeni Ahmet Gürtaş tarafından, Türkçe’ye tercüme edilmiştir. İlk olarak; İslâmın İlk Emri Oku Yayınları tarafından, 1971 Konya’da basılmıştır.

Yazar “İslâm Daveti” eserinde okuyucuyu sıkmamak gayesiyle sâde ve basit bir üslup kullanmıştır. Her konuya âyet ve hadislerle ışık tutarak yaklaştığı görülmektedir. Okurlarını Allah’a davet ettiğini öne sürmekte ve müslüman liderlerin ve müslümanların bütün gayretlerini İslâm’a hizmet ederek sarfetmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.⁵

Birinci bölümünde; İslâm’ın temel kaynakları olan vahyin ve Sünnet’in gerekliliğini ve insanın ilâhi yönlendirmeye mecbur olduğunu açıklamaktadır. Bu yönelim ve itaatle elde edilecek kazanımlardan bahsederek, dünya ve âhîret kurtuluşunun tek yolunun, son din olan İslâm olduğunu hatırlatmaktadır. Müslümanlara karşı hazırlanmış sinsi tuzakların, ancak ihlaslı müminlerden oluşan İslâm devletinin kurulmasıyla bertaraf edilebileceğini vurgulamaktadır. İkinci bölümünde; dinimiz İslâm’a davet edecek olan müminlerin Yüce Kur’ân’ın ve sünnet’in nasihat ettiği ahlâki düsturlarla donanmanın, hem maddi hem de mânevi

⁴ Seyyid Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, (Beyrut: Darül Kitâbü’l Arâbi, 1985), 3, 17, 21, 35, 39, 51, 77, 131, 156, 171, 221, 257, 243, 289, 273.

⁵ Seyyid Sâbık, *İslâm Daveti*, Trc. Ahmet Gürtaş, (Konya: İslâmın İlk Emri Oku Yayınları, 1971), 3-4.

açından kuvvetli olmanın müslüman için gerekli olduğundan söz etmektedir. Üçüncü bölümde; toplumsal bağların önemi sabır, hilim, merhamet vb. hasletlerin öneminden, ırkçılık vb. tutumların İslâm dışı olduğundan ve topluma zararından bahsetmektedir. Dördüncü bölümde; yeni dünya medeniyetinin zararlarının yegâne koruyucusunun İslâmiyet olduğundan ve bu yüce dine davetin ancak Kur'ân'ı okuyan ve anlayan, üzerinde düşünüp onunla amel eden ihlaslı müminlerin kurduğu bir devlet eliyle mümkün olabileceğinden bahsetmektedir.⁶

2.4. Kur'ân ve Sünnet'e Göre Müslüman Nasıl Olmalı

Seyyid Sâbık'ın kaleminden çıkan bu eser, Abdullah Karaca tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin birinci baskısı, Ankara'da İhtar Yayıncılık tarafından 1992 yılında basılmıştır.

Seyyid Sâbık bu eserinde; dinin toplumdaki tesiri, düşünmek, imânın yaşamdaki tesiri, ihlas, riya, kötü niyet, tevekkül, sevgi, şükür, takva, günahların affi için yapılacak ibadetler, hayırlı olana davet, ihsanda bulunmak, mizah, yaratılış bakımından Kâdın, ana ve babaya iyilik, selamlaşma ve gıybetten sakınma konularını detaylara inmeden işlemektedir.⁷ Seyyid Sâbık bu eserde, İslâmiyetin hakikatlerinin bazılarını Kur'ân ve sünneti temel alarak okurlarına aktarmaktadır. Eserinde yer verdiği âyet ve hadisleri kısa kısa açıklarken manalarından saptıracak bir yoruma yer vermediğini ve İslâm'ı aynen olduğu şekliyle okurlarına aktardığını söylemektedir. Yine o, yaşamakta olduğumuz zamanda ilim ve bilim için çalışmanın, bu devrin cihadı olduğunu belirtmekte ve bu konuda müslümanları gayret göstermeye teşvik etmektedir.⁸

Seyyid Sâbık, insanın olduğu her yerde tabiatının bir gereği olarak dini inançlarında olmasının, kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Daha sonra insanların doğuştan ihtiyaç duyduğu bu tastamam dinin İslâm olduğundan bahsetmektedir. Ona göre; başta Amerika'da olmak üzere insanların kurduğu mâneviyatsız ve sadece maddiyata dayanan düzenler bozulmaya başlamıştır. Zamanın en önemli meselelerinden olan, insanlara İslâmı anlatma ve onları hak dine davet etme, ancak temelleri Kur'ân'a ve sünnet'e dayanan ilim ve amelle donanmış fertlerden oluşan bir

---

⁶ Sâbık, *İslâm Daveti*, 5, 52, 90, 139.

⁷ Seyyid Sâbık, *Kur'ân ve Sünnete Göre Müslüman Nasıl Olmalı*, (İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1999), 9, 17, 28, 39, 44, 51, 65, 86, 100, 125, 147, 165, 170, 253, 201, 209, 218.

⁸ Sâbık, *Kur'ân ve Sünnete Göre Müslüman Nasıl Olmalı*, 15-16.

devlet eliyle mümkün olduğunu düşünmektedir.⁹ Eserinde bu kişilerin Kur'ân'a ve sünnete göre sahip olması ve olmaması gereken niteliklerinden bahsetmektedir.

2.5. İslâmünâ

Dâru'l-Kitabü'l-Arabî yayınevinde, Beyrut'ta basılmıştır. Bu eserde yazar, âyet ve hadislerle İslâm dininin özelliklerinden bahsetmektedir. Özellikle dinimizin rûhî, ahlâki ve toplumsal yönlerine dikkat çekmektedir.¹⁰

2.6. Anâsıru'l-Kuvve fi'l-İslâm

Dâru'l-Kitabü'l-Arabî yayınevinde, Beyrut'ta 1986 yılında basılmıştır. Sâbık bu eserde de, İslâm'daki güç kaynaklarına değinmiş; inanç kuvveti, ahlak, ilim, iktisat, toplumsal aksiyon kuvvetleri olan hürriyet, adalet, amel, helal rızık, teşri'(yasama), edebi kurallar, barış, antlaşmalar ve savaş bölümleri vb. konuları ele almıştır.¹¹

3. Kelâm İlmi

3.1. Seyyid Sâbık'ın Kelâma Bakışı

Seyyid Sâbık el-'Akâidü'l-İslâmiyye eserinin mukaddimesinde, insanların Kur'an ve sünnete en basit şekliyle uymak yerine itikadi mezheplerin ortaya koymuş olduğu fikirleri takip etmelerinin kötülüğünden bahsetmektedir. Çünkü bu ilimlerin temelleri kelâma, mantığa ve felsefeye dayanmaktadır. Sâbık'a göre kelâm mezheplerini taklit etmek insanları Allah'ın vahyinden ve doğru İslâm akidesinden uzaklaştırmaktadır. Seyyid Sâbık'a göre kelâm mezheplerinin ortaya koymuş olduğu detaylı ve doyurucu deliller İslâm akidesinin insanlar üzerindeki tesirini azaltmıştır.¹²

Seyyid Sâbık, itikadi mezhepleri eleştirmesine rağmen el-'Akâidü'l-İslâmiyye eserinde kendi kelâmi görüşlerini ortaya koymaktadır. Sâbık'ın eserinde ortaya koyduğu görüşlerin aslında kelâmi nitelik taşıdığına daha iyi gösterilebilmesi açısından, kelâmın ve akaidin tarifleri, ikisi arasındaki farkları, kelâmın doğuşuna zemin hazırlayan sebepleri ve başlıca kelâm mezhepleriyle ilgili bilgi vermeyi uygun gördük.

⁹ Sâbık, *Kur'ân ve Sünnete Göre Müslüman Nasıl Olmalı*, 9-15.

¹⁰ Özel, "Seyyid Sâbık", Ek-2, 501.

¹¹ Özel, "Seyyid Sâbık", Ek-2, 501.

¹² Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 1.

3.2. Kelâm'ın Tarifi

Sözlük anlamı bakımından “kelâm” kelimesi, işitme duyusuyla algılanan söz anlamını taşımaktadır. Çoğu kelâmcıya göre ise yalnızca tam bir manaya sahip cümlelere “kelâm” denilebilmektedir.¹³ demektir. Kelâm'ın terim anlamını merhum Ömer Nasûhi Bilmen şöyle târif etmektedir; “İlm-i kelâm, Allah Teâlâ hazretlerinin zât ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete ait meselelerden mebd'e ve me'âd itibariyle mükevvenâtın (yaratılmışların) hallerinden İslâm kanunu üzere bahseden bir ilimdir.”¹⁴

3.3. Akâid'in Tarifi

Tüm dini ilimlerin temeli akâide dayanmaktadır. Bundan dolayı “usûlü'd-dîn” şeklinde adlandırılmaktadır.¹⁵

“Akd” sözcüğü, sert olan herhangi bir cismin kenarlarını bir araya getirmek demektir. Daha sonraları satış sözleşmesi gibi soyut manalarda da kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶ Akâid ise, “düğüm vurmak” manasındaki “akd” kökünden gelen akide sözcüğünün çoğul halidir. Yine “akd” kökünden türemiş olan, “i'tikad” sözcüğü ise “düğüm atmışçasına bağlanmak, bir şeye gönülden inanmak ve benimsemek” manasındadır. Terim anlamı yönüyle akâid ise “inanılması zaruri olan esaslar” şeklinde tanımlanabilir. Bahsedilen temel esasları konusu edinen ilme de “akâid” ilmi denilmiştir. İslâm akâidinin esasları sübûtu katî ve delaleti katî'dir. Bu esaslar sırasıyla; Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye ve kadere inanmak olup altı tanedir. İmân esaslarının niceliği değil, niteliği üzerinde tartışılabilir. Akâid, detaylara ve diğer görüşlere yer vermeksizin imân esaslarından kısaca bahseden bir ilim halini almıştır.¹⁷ Seyyid Sâbık'a göre, Allah'ın insanlara göndermiş olduğu tüm peygamberlerin ortak olarak emrettiği şeyler yukarıda da değinmiş olduğumuz inanç esaslarıdır. Bu durumu kendisi “akide” birliği olarak açıklamaktadır.¹⁸

3.4. Kelâm ve Akâid İlişkisi

Kelâm ilmi, akâid ilmi tarafından ortaya koyulan inanç esaslarını, temellendirme, savunma ve sistematik bir görüş halinde dünyaya sunma vazifesini

¹³ Rağib el-İsfahânî, *Müfredât*, Trc. Abdülbaki Güneş – Mehmet Yolcu, 3.Baskı (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 931.

¹⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 3. Baskı (İstanbul: Ravza Yayıncılık, 2017), 5.

¹⁵ Çağfer Karadaş, *İslâm'ın İnanç Yapısı*, 4. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2018), 23-24.

¹⁶ el-İsfahânî, *Müfredât*, 714.

¹⁷ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 21-22.

¹⁸ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 17.

üstlenmektedir. Böylelikle hem dini ilimlerin hem de beşerî ilimlerin birikimlerinden faydalanmaktadır. Hepsini araştırmakta ve kendi yöntemlerini geliştirmektedir. Kelâm ilmi tarafından oluşturulan bu yöntemler, beşerî ilimlere dayanması açısından tarihseldir ve değişebilir. Buna karşın Akâid ilminin ortaya koyduğu temel esaslar hiçbir zaman değişmez ve tartışılmazlardır.¹⁹

3.5. Kelâm İlminin Doğuşu

Toplumlarda meydana gelen fikri oluşumlar hiçbir zaman kendi kendilerine ortaya çıkmamışlardır. Ortaya çıkmalarını gerekli kılan nedenler vardır. Dolayısıyla fikri oluşumları anlamak ancak ortaya çıktıkları zamanı, politik durumu, dini ve kültürel ortamı vb. diğer sebepleri göz önünde bulundurmakla mümkün olmaktadır.²⁰

Hz. Muhammed (sav)’in yaşadığı dönemde o, yüce dinimiz İslâm’ı sahabilere bizzat yaşayarak, tüm maddi ve mânevi yönleriyle birlikte en güzel şekilde aktarmaktaydı. Herhangi dini bir meselede soru işareti olduğunda Hz. Peygamber tarafından cevaplanıp sorun çözülmekteydi. Böylelikle Hz. Muhammed’in yaşantısına en yakından şahid olan ve her konuda onu kendilerine örnek alan sahabilerin akideleri son derece sağlam olmaktadır. Hz. Peygamberin yaşadığı dönemde gündeme gelen çok fazla problemin olmadığı bilinmektedir. Bundan dolayı kelâm ilmi o dönemde ortaya çıkmamıştır. Hz. Peygamberin vefatından sonra, nübüvvet parıltısının insanlardan uzaklaşmasıyla iyi niyetli saf zihinler azalmakta, batıl düşünce sahibi insanlar ise çoğalmaktaydı. Bunun kaçınılmaz sonucu olarak müslümanlar içinde, türlü fitnelere ve yeni sapık fikirler ortaya çıkmaktaydı. Çünkü dünyevi menfaatlara sıkıca tutunmak insanları kötü ve bozuk itikadi yönelimlerin peşine takılmaktaydı. Böylelikle ortaya; Kaderiye, Mârîka, Mürcie, Şîa, Cehmiye gibi fırkalar çıkmıştır.²¹

Böyle bir ortamda dinin sahipsiz akidelerini seçip batıl olanlardan ve sapık fikirlerden ayırmak iyice zorlaşmıştır. İmamlara itikâdi konularda sürekli sorular sorulması, İslâm âlimlerimizi araştırma ve doyurucu cevaplar bulma noktasında çok gayret sarfetmeye itmiştir. Onlar, dinimizin usullerini kayıt altına alarak hakkı batıldan ayırmaya çalışmışlardır. İslâm akidesini doğru bir şekilde ortaya koymak için akıl yürüterek, usuller belirlemişlerdir.

¹⁹ Mahsum AYTEPE, *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Kible ve Tekfir*, (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019), 64-66.

²⁰ Halil İbrahim BULUT, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 2. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 27.

²¹ İsmail Hakkı İZMİRLİ, *Muhassal*, sad. Refik ERGİN, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), 23-24.

Kelâm ilminin ortaya çıkışına zemin hazırlayan başlıca sebeplere gelince; genel olarak dâhili ve hârici olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. Dâhili sebepler; Hz. Peygamberden sonra halifenin kim olacağı (imamet), iç savaşlar ve Kur’ân ayetlerinin birden fazla manaya delalet etmekte olmasıdır. Müslümanların halifesinin seçilmesi hususu; aslında dini bir konu olmasa bile günümüze dek etkisini sürdüren ve sürdürecektir olan Sünni ve Şîî ayrımına temel teşkil etmektedir. Cemel ve Sıffin gibi yaşanan iç savaşlarla sonucunda, büyük günahlardan olan müslümanın müslüman kanı dökmesi ve Hz. Osman’ın şehid edilmesi gibi durumlar, bu olaylarda yer alan herkesin imânının sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca çokça tartışılmış meselerden biri olan kader konusu da Cemel ve Sıffin savaşlarından sonra gündeme gelmiştir.²²

Kur’ân’ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; “Kim bir mü’mini kasten öldürürse, cezası içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah, ona gazap etmiş, lânet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.”²³ Bu gibi ayetler müslümanlar arasında farklı yorumların ortaya çıkmasına temel teşkil etmektedir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi gerek siyasi gerekse başka sebepler dolayısıyla Müslümanlar arasında birçok kez kan dökülmüştür.

Kur’ân ayetlerinin birden fazla manaya delalet etmeye olanak sağlaması ortaya çıkan her grubun, önce kendi itikadlarını oluşturmalarına sonra ise ayetleri kendi fikirleri doğrultusunda yorumlamalarına ve kendilerine ters düşen ayetleri müteşabih diye nitelendirmelerine sebep olmaktadır.²⁴

Hârici sebepler; gerçekleştirilen fetihlerle yeni coğrafyalara yayılma sonucunda karşılaşılan yeni milletlerin dini fikir ve görüşlerinin etkisi, Felsefenin tercüme edilmesi ve beraberinde getirdiği karmaşık fikirler, İslâm ülkesinde insanlara tanınan fikir özgürlüğü gibi âmiller kelâm ilminin tedvin edilmesinin önemli sebeplerindendir.²⁵

Müslümanlar gerçekleşen fetihler sonucunda; Roma, Sasânî ve Mısır gibi yeni medeniyetlerle ve milletlerle karşılaşmışlardır. Özellikle de ikinci hicrî asırda oluşan

---

²² Orhan Şener Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş*, (Bursa: Emin Yayınları, 2016), 39-46.

²³ Kur’ân’ı Kerim Meâli, haz. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, 12. Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2011), en-Nisâ 4/93.

²⁴ Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş*, 47-48.

²⁵ Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 12. Baskı (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 21-22.

mezhebî gruplaşmalarda bu üç medeniyetin izlerini görmek mümkündür.²⁶ Fetihlerle karşılaşılın bu milletlerin bazıları, inançlarını ve felsefî birikimlerini arkasına almış bir şekilde savunan entelektüel insanlar tarafından temsil edilmekteydiler. Dolayısıyla İslâm'a karşı reddiyeler yazmaktaydılar. Diğer bir kısmı ise iyi niyetle İslâm'a girmiş olsalar bile, bazı eski bâtıl inanışlarını terk edememekte ve İslâmiyetin özünü bozabilecek şekilde yaşamaktaydılar. Yine bu grupların başka bir kısmı, Müslüman gibi görünerek, kötü niyetle müminlerin itikadlarını bozmaya yönelik fitne tohumlarını ekmeye çalışmaktaydılar. Felsefenin tercüme edilmesinden sonra Müslüman âlimler, İslâmiyeti savunma noktasında önemli bir vasıta olacağını farkına varmış ve onu araştırmışlardır.²⁷

4. Başlıca Kelâm Ekolleri

Daha önce kelâm ekollerini ortaya çıkaran sebeplere değindiğimiz gibi, başlıca kelâm ekollerine de kısaca değineceğiz.

4.1. Mu'tezile

Mu'tezile mezhebi, Ashabu'l-'Adl şeklinde de isimlendirilmektedir. Aynı zamanda Kaderiyye ve Adliyye gibi lakaplarla da zikredilmişlerdir. Ancak Kaderiyye lakabını, Mu'tezile'ye daha çok kötü anlamda dayandırmışlardır.²⁸

Mu'tezile siyasi ve itikadi amaçlarla ortaya çıkmış olan kelâmî bir mezheptir. Ortaya çıkışında, selefi yöntemle İslâm'ın dışarıya karşı savunulmasının pek mümkün olmaması etkili bir sebep olmuştur. Mu'tezile mezhebinde itikada dair konularda akıl önceliklidir. Felsefî ve kelâmî münakaşalarıyla bilinen bir mezheptir. İslâm'ı dış saldırılara karşı savunma noktasında başarılı olmuşlardır. Aklın ve naklin çatıştığı noktalarda akla öncelik vermişlerdir.²⁹

Hasan'ı Basrî ders halkasında bulunanlara ilim öğrettiği sırada bir şahıs onların yanına gelerek büyük günah işleyenin durumun ne olacağını sormuştur. Hasan'ı Basrî daha cevap vermeden öğrencisi olan Vasıl b. Atâ müsade almaksızın bu durumdaki şahsın tam anlamıyla mü'min de, kâfir de olmayacağını ve ikisinin arasında bir durum olan, fasık olacağını söylemiştir. Bu olaydan sonra Vâsıl, Hasan'ı Basrî'den ayrılmış

²⁶ Hasan Onat, "İslâm Mezhepleri Tarihi'ne Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ed. Hasan Onat- Sönmez Kutlu, 8. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 58.

²⁷ Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş*, 39-54.

²⁸ Muhammed eş-Şehristânî, *Milel ve Nihal*, Trc. Mustafa ÖZ, 5. Baskı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 59.

²⁹ Bulut, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 198.

ve kendi ilim halkasını oluşturmuştur. Ona ve talebelerine Basrî'den ayrıldıkları için ayrılanlar manasında “Mu‘tezile” denilmiştir.³⁰

Mu‘tezile mezhebi günümüze kadar varlığını sürdürememiştir. Ancak tez çalışmamız boyunca, bu mezhebin ehl-i sünnet mezhebinin ortaya çıkması ve günümüzdeki şekline gelmesi noktasında son derece etkili olduğunu fark ettik.

4.2. Selefiyye

Allah'ın vahyi olan Kur'ân'ı Kerim'i, peygamberin hadislerini ve bunlarla beraber sahabe, tabiün, tebeu't-tabiîn olmak üzere ilk üç jenerasyonun davranışlarını ve sözlü ifadelerini dokunulmaz ve hakkında tartışılmaz derecede masumiyet ve kutsiyet derecesine yükseltmişlerdir. Selefiyye'ye göre sahabeler, tabiun ve tebeu't-tabiînden nakledilen bilgiler doğruluğu tartışılmaz kesin bilgilerdir. İslâm'ı en iyi anlayan bu ilk üç jenerasyondur. Hiç kimsenin İslâm'ı onlar gibi anlaması mümkün değildir.³¹ Bu şekilde, meseleler hakkında akıl yürütmeyi terk ederek Kur'ân'a, hadislere ve ilk üç jenerasyona her zaman öncelik veren gruba genel olarak hadis taraftarları da denilmektedir.³² Selefiyye âlimleri arasında Ahmed b. Hanbel çok farklı bir konumdadır. Mu‘tezileye karşı olan amansız mücadelesi ve Mihne olayındaki tavizsiz tavrı onu selefiyye denince akla gelen ilk isim konumuna getirmiştir. III. ve IV. hicrî asırlardan sonra selefilik Hanbelî âlimler vasıtasıyla savunulmuştur. Sistemli bir ekol olarak son halini alması İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye vasıtasıyla gerçekleşmiştir.³³ Günümüzde de tekfir mekanizmasını çokça kullanan ve farklı düşüncelere karşı son derece katı tavır sergileyen bazı cihadi oluşumların selefi metodun etkisinde kaldığını gözlemlemekteyiz.

4.3. Eş‘arîyye

Eş‘arîyye mezhebi, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş‘arî'nin mezhebine bağlı kimleselerdir. Eş‘arî'nin soyu, Hz. Peygamberin sahabelerinden Ebû Musa el-Eş‘arî'ye uzanmaktadır.³⁴

Mu‘tezile mezhebinin içerisinde uzun yıllar ilim tahsilinde bulunan Ebû'l-Hasan el-Eş‘arî bu mezhebin önemli âlimlerinden biri olma konumuna gelmiştir. Hz.

³⁰ A. Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 389.

³¹ Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, 11. Baskı (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 32-33.

³² Sönmez Kutlu, *Selefilik'in Fikri Arka Planı*, 4. Baskı (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 226.

³³ Mustafa Öztürk, “Selefilik ve Te'vil Üzerine”, *Marife Dergisi*, 9/3 (Kış 2019): 86.

³⁴ Muhammed eş-Şehristânî, *Milel ve Nihal*, Trc. Mustafa ÖZ, 5. Baskı (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 94.

Peygamberi rüyasında görmesinden ve sünni kelâm hareketinin oluşmaya yüz tutmasından etkilenerek ciddi bir fikri değişim yaşamıştır. İmam Eş‘arî, kelâmî yöntemi kullanarak ehl-i sünnet akidesini Mu‘tezile karşısında savunur hale gelmiştir.³⁵

Hasan el-Eş‘arî’nin, mezhepteki mevkisi daha çok bir taban niteliği taşımaktadır. Eş‘arîyye mezhebi bu taban üzerinde gelişmeye ve genişlemeye devam etmiştir. Felsefe ve tasavvuf zemininde birçok kitleler içerisinde genişlemiş ve birçok farklılaşmayı bünyesine katmıştır.³⁶ Mantık ve felsefeden bihaber olmayan Kâdi Bâkullânî akla dayanan mukaddimleri kullanarak kelâmî usuller meydana getirmiştir. Böylelikle kelâm’ın delilleri daha kuvvetli bir boyut kazanmıştır.³⁷ Daha sonra gelen ve Eş‘arîyyenin büyüklerinden olan Gazzâlî, Müslüman felsefecileri eleştirirken mantığı kelâm ilmine katmıştır. Mantık ilminden anlamayanın ilmine güven olamayacağı fikrini müdafa etmiştir. Son olarak Fahreddin er-Râzî’yle birlikte felsefe, ayırt edilemeyecek bir şekilde kelâm ilmine dâhil edilmiştir.³⁸

İslâm dünyasında en çok yayılma alanı bulan kelâmî ekol Eş‘arîlik olmuştur. Eş‘arîlik mezhebi günümüzde de İslâm coğrafyasının bir çok yerinde etkisini sürdürmektedir. Günümüzde mevcut olan tarikatların bir çoğunun i‘tikâdi yönden Eş‘arî olduklarını gözlemlemekteyiz.

4.4. Mâtürîdiyye

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin görüşlerine dayanarak, miladi olarak X. ve XI. yüzyıllarda oluşmuş kelâm ekolüdür. Rey ehlinin, Ebû Hanîfe’den sonra gelen büyük âlimlerindedir. Ebû Hanîfenin yolundan giderek onun fikirlerini geliştirmiş ve böylece sağlam bir ekol oluşturmuştur.³⁹ Mâtürîdî’ye göre İslâmiyette ayrımcılık yoktur. O, meseleleri akli olarak inceler. Sevgi ve biraraya toplayıcı bir tutuma sahiptir.⁴⁰ Ehl-i Sünnet Kelâm’ının ortaya çıkışının baş aktörü olarak Eş‘arî gösterilse bile iki âlimin eserlerinin konuları ele alış biçimi ve kelâmî düzeyleri arasında bir kıyas gerçekleştirildiğinde, Mâtürîdî’nin kelâm ilmindeki etkisinin daha yüksek olduğu

³⁵ Hikmet Yağlı Mavil, *İmam Eş‘arî’nin Kelâm Düşüncesi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 537-538.

³⁶ Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 9.

³⁷ Şerafettin Gölcük, *Bâkullânî ve İnsanın Fiilleri*, (Ankara, TDV Yayınları, 1997), 36.

³⁸ Bulut, *İslâm Mezhepler Tarihi*, 273-274.

³⁹ Sönmez Kutlu, “Ehl-i Sünnet’in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi”, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu, 8. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019). 361.

⁴⁰ Ahmet Ak, *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, 2. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 69.

anlaşılmaktadır.⁴¹ Mâtürîdîliğin ve Eş'ârîliğin fikri düzlemi, ortaya çıktıkları zaman dan günümüze kadar, baştan sona bir mukayeseye tabi tutulduğunda görülmektedir ki, Mâtürîdîlik, zihniyet ve içerik bakımından daha sabit ve doğrusal bir şekilde ilerlemiştir. Bundan dolayı İmâm Mâtürîdî, görüşleriyle mezhebin baş aktörü olmaya devam etmiştir.⁴²

Aynı coğrafyayı paylaşmakta olduğumuz birçok insanın i'tikâdî yönden Mâtürîdî olmasına ve Türk toplumunun karakterinin Mâtürîdîliğe daha uygun olmasına rağmen zaman zaman Selefilîğe veya Eş'ârîliğe daha yakın tutum sergilediklerine şahit olmaktayız. Bu durumun insanların, kendi i'tikâdî mezheplerini gerektiği gibi bilmemesi ve çevresinden duyduklarını olduğu gibi taklit etmeye meyilli olmalarından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. İMÂN

İmân kelimesi, “emn” kökünden gelmektedir. Kişinin içinde hissettiği güvenle bir şeyi tasdik etmesi ve o şeye itikad etmesi manalarına gelmektedir. “akd” sözcüğünden gelen “itikad etmek” imân sözcüğüyle aynı anlamda kullanılmıştır.⁴³ Ömer Nasuhi Bilmen terim olarak imânı; Peygamber (sav) efendimizin, rabbimizin katından bizlere ulaştırdığı kesin derecesinde bilinen her hususu, toplu olarak, tam bir teslimiyetle tasdik etmek.⁴⁴ Şeklinde ifade etmektedir.

İmân insana has bir özellik olmakla beraber dışarıdan bakılınca gülmek, üzülme vb. ifadelerin anlaşılabilirliği gibi anlaşılabilir değildir. Kişinin psikolojik durumu bazen dışarıdan anlaşılabilir olsa bile imân edip etmediği sözlü olarak ifade edilmedikçe anlaşılabilir değildir. Çünkü imân etmek kalbî bir fiildir. Kişinin içindeki hissiyatlarını sözlü ifadelerle açıklaması toplum içerisinde göreceği muamelat açısından son derece gerekli olmaktadır.⁴⁵

⁴¹ Kutlu, “Ehl-i Sünnet'in Teşekkül Süreci ve Fikri Çerçevesi”, 365.

⁴² Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, 9.

⁴³ Mustafa Sinanoğlu, “İmân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 212.

⁴⁴ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 96-97.

⁴⁵ Tefvik Yücedoğru, *Din, İman ve İslâm'a Dair*, 2. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 36,42-43

İmân hakkında ortaya konulan görüşler, diğer birçok fikrin temelini oluşturması bakımından son derece önem taşımaktadır. Mesela; ameli imândan bir parça olarak kabul eden bir kişi için, bu parçalardan birinin eksikliği halinde o bütün sağlanamamaktadır. Yani imân etmesine rağmen tembellik ederek dinin bir emrini yerine getirmeyenin imânının eksik olması gibi.

1.1.1. Seyyid Sâbık'a Göre İmân

Seyyid Sâbık, bir açıklamasında imânı ve akideyi, bir şeyi hiç şüphe duyulmayacak şekilde tasdik etmek ve ona inanmak şeklinde ifade etse bile, konuyu asıl anlattığı kısımda imân ve akide mefhumlarını şu şekilde açıklamaktadır; Birinci olarak; yüce rabbimizin Esmâ-i hüsnâ'sını, sıfatlarını, varoluşunun ve yüceliğinin delillerini bilmek, ikinci olarak; iyiliğin temsilcisi melekleri ve onlardan gelen hayırları, kötülüğün temsilcisi şeytanları ve onlardan gelen kötülükleri ve ruhları ve cinleri bilmek. Üçüncü olarak; İyinin ve kötünün ne olduğunu kestirebilmek için Yüce Allah'ın kitaplarını bilmek. Dördüncü olarak; Allah (c.c) tarafından gönderilen peygamberleri bilmek. Beşinci olarak; âhireti ve âhret hallerini bilmek. Altıncı olarak ise; evrenin yaratılışında ve nizamının işleyişindeki kaderi bilmek diye açıklamaktadır.⁴⁶ Yani konuyu ele alırken imânın aslında tasdik olduğunu bilgisini vermesine karşın, "imân"ı inanç esaslarını "bilmek"tir, şeklinde vurgulayarak ifade etmektedir.

1.1.2. Kelâm Mezheplerine Göre İmân

Cehmiyye mezhebinin kurucusu olan Cehm b. Safvan, Allah'a imân etmenin O'nun katından gelen her şeyi bilmek olduğunu söylemektedir. Bilgi tabirinin içermediği, kişinin dili ile imânını ikrar etmesi ve kalbiyle tasdik etmesi ya da onunla amel etmesinin imân olmadığını belirtmektedir. Safvan'a göre; Allah'ı (c.c.) bilme haliyle, imân gerçekleşmekte ve bilmeme haliyle ise küfür gerçekleşmektedir.⁴⁷

Ebû Hanîfe'ye imânın hakikatinin ne olduğu sorulunca imânın; marifet, tasdik, ikrar, yakîn ve İslâm olduğunu söylemiştir. Kendisinden konunun açıklanması istenince de bu sözcüklerin aslında hepsinin aynı anlama geldiğini ifade etse de imânı tarif ederken, Yüce Allah tarafından bizlere gönderilenleri kalp ile tasdik etmek ve

⁴⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 8.

⁴⁷ Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Trc. Ömer Aydın - Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 404.

dünyevi hükümlerin uygulanması açısından, lisan ile de ikrar etmek olduğunu söylemektedir.⁴⁸

İmam Mâtürîdî'ye göre, imân'ın marifet olduğunu öne süren kimseler aslında bir çeşit kabullenmeyi kastetseler bile, tarifleri yetersiz kalmakta ve imânı tam olarak açıklayamamaktadır. Açıklamalarındaki eksiklik nedeniyle ortaya başka sorunlar çıkabilmektedir. İmam Mâtürîdî bir şeyi bilmenin zıttının o şeyi bilmemek olduğunu ve bir şeyi bilmemenin ise o şeyi inkâr etmek veya yalanlamak anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir. Mâtürîdî'ye göre imân etmek, kalbin bir şeyi bilmesinin de ötesinde o şeyi tasdik etmesiyle mümkündür. Bir şeyi bilmek o şeyi tasdik etmeye yaklaştıran bir sebeptir. Ancak tasdik etmek değildir. Çünkü tasdik insanın iradesiyle ve tercihiyle gerçekleşmektedir.⁴⁹

Yine bu istikamette Hâkim es-Semerkindî'ye göre, İmân kişinin kalbinde ve lisânında gerçekleşmektedir. Kalbiyle Rabbimizi tasdik etmeyen ve diliyle ikrar etmeyenin kâfir olduğunu savunmaktadır. Ona göre imân ettikten sonra iyi işler yapanla kötü işler yapanın imânı arasında, Allah'a inanma, açısından bir farklılık söz konusu değildir.⁵⁰

Eş'arî bir âlim olan Teftazânîye göre, imân kavramının Zeydiyye'nin iddia ettiği gibi marifet olarak nitelendirilmesi⁵¹ yeterli değildir. Çünkü kalple tasdik etmek, marifet ve bilgiden farklıdır. Çünkü kimi kâfir kişiler Allah'ı ve O'ndan gelenleri bildikleri halde tasdik etmemektedirler. Böylelikle tasdik etmenin zıt anlamı inkâr etmek ve mârifetin zıt anlamının cehâlet olduğu açık olmaktadır. Dolayısıyla tasdik kulun irade ve seçimiyle gerçekleşmektedir. Marifet ise yerine göre kulun hiç bir seçimi ve iradesi olmaksızın meydana gelebilmektedir. Tasdikten uzak bir bilginin ve marifetin imân hususunda yetersiz olduğunda şüphe olmamaktadır. Mesela tasdik etmek olmaksızın yakînin olması mümkündür. İnkârcıların Allah'ın elçisinden gelen

---

⁴⁸ İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, Trc. Mustafa Öz, İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri, 12. Baskı (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016), 12.

⁴⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, Trc. Bekir Topaloğlu, 14. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012), 724.

⁵⁰ Ebû'l Kâsım el-Hâkim es-Semerkindî, *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*, Trc. Hüsamettin Vanlıoğlu v.dğr. (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017), 21.

⁵¹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*, 132.

her haberi kesin bir şekilde bilmelerine rağmen tasdik etmeyip ve ikrar etmeyip putlara tapınmaları bu hususa örnek teşkil etmektedir.⁵²

1.1.3. İmân ve İslâm Arasındaki Fark

Nasslarda geçmekte olan farklı kullanımlarından yola çıkarak, İslâm ve imân arasında fark olup olmadığı hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Eş'arî ve selefi âlimler "imân" ve "islâm" sözcükleri arasında farklılık olduğunu söylemişlerdir. Buna göre imân; kalbî olandır. İslâm ise; fiillerle ilgili olandır. Çünkü Cibrîl hadisinde bu şekilde bir ayırım söz konusudur. Buna karşın Mâtürîdilere ve Mu'tezileye göre ikisi de aynı anlama gelmektedir. Onlar bu kanaate terim anlamlarının aynı olmasından yola çıkarak varmışlardır.⁵³

Genel anlamda Kur'ân'ı Kerim'de bulunan âyetler incelenirse görülür ki; aslında "islâm" ve "imân" sözcükleri aynı manayı taşımaktadırlar. Ancak yine de şöyle bir fark düşünülebilir. "İslâm" kavramı müslümanların birbiriyle olan ilişkisini ve dışa yönelik tutumlarını yani sûretini, "imân" kavramı ise daha çok kişinin kendi kurtuluşu açısından iç âleminde gerçekleşen tasdikini ve iç dünyasıyla ilgili olan sîretini ifade etmektedir.⁵⁴ Ayrıca Ömer Nasûhi Bilmen; sözlük anlamı olarak birbirinden farklı, şer'i hüküm açısından birbirinin aynı olduklarını, her müslümanın mümin ve her müminin müslüman olduğunu ve konuyla alakalı başka bir hükmün bulunmadığını ifade etmektedir.⁵⁵

Seyyid Sâbık, öncelikle İslâm'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e indirilmiş bir din olduğunu söylemektedir. Sonrasında ise İslâm'ın, imân etmek ve onunla amelde bulunmak olduğunu ifade etmektedir. Ona göre imân ise İslâm'a dair hükümlerin ve akidenin üzerine kurulan bir esastır. Bunlar birbirine bağlıdırlar.⁵⁶ Buradan "islâm"ın, hem İslâmiyet dininin özel ismi olduğu, hem de İslâm dinine imân ederek yapılan fiiller oluşu anlaşılmaktadır.

⁵² Sadüddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *el-Makâsıd*, Trc. İrfan Eyibil (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 712-715.

⁵³ İlyas Çelebi, *İslâm'ın İnanç Esasları*, 7. Baskı (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 15.

⁵⁴ Çağfer Karadaş, *İslâm Akaidi*, 2. Baskı (Ankara: Ay Yayıncılık, 2017), 25-26.

⁵⁵ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 98.

⁵⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 7.

1.1.4. Taklidi İmân

‘Kald’ kökünden gelen ‘taklid’ sözcüğü “dolamak, sarmak, bükmek, eğirmek” manalarını taşımaktadır. Bir bakımdan da boyna geçirilen kolye anlamına gelmektedir.⁵⁷ Terim olarak imân; herhangi bir delile dayanmaksızın yalnızca çevrenin tesiri ile gerçekleşen ve sanki sadece müslüman bir çevrede yetişmiş olmanın doğal bir neticesi olarak ortaya çıkan imân şeklini ifade etmektedir.⁵⁸ İmân’ın taklit yoluyla gerçekleşmiş olması onun geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis geçerlidir, ancak bu tür imâna sahip kişi imânın meyvelerinden layıkıyla istifade edememektedir. Çünkü Allah’ın adı zikredildiğinde kalbinin coşması ve nefsinin isteklerini frenleyebilmesi umulur. Ancak taklidi imânla bunların gerçekleşmesi pek mümkün olmamaktadır.⁵⁹

Sabûnî’ye göre, bir kişiye bir haber verildiğinde o kişinin bu haberi tasdik etmesiyle, tasdik eden kişi için “inandı” denilmesi doğrudur. Dolayısıyla bir kişi, dinde inanılması gereken meseleleri tasdik ederse mukallid de olsa o kişi mümin olmaktadır. Mukallidin imânı hakkındaki tartışma, toplumdan uzak bir yerde doğmuş ve yaşamakta olan, kendisinin ve âlemin yaratıcısıyla ilgili hiç düşünmemiş olan kimseler hakkındadır. Yoksa müslüman toplumlarda yaşayan Allah’ı yücelten ve eserlerini gözlemleyen kişilerin imânı taklidî değil daha ileri bir seviyede olmaktadır.⁶⁰

Yine Mâtürîdî âlimlerinden Ebû Yüsr el-Pezdevî; mukallidin gerçek anlamda mü’min olduğunu söylemekte ve ümmetin icmânının bu yönde olduğuyula görüşünü desteklemektedir.⁶¹ Ebû Hanîfe, Evzâî, Mâlik, Süfyan es-Sevrî, hadis ulemâsı ve fıkıh ulemâsı bu türlü imânın geçerli olduğunu ancak delillerine bakılmadığı için kişinin günahkâr olduğunu ve bundan sorumlu olacağını söylemektedirler.⁶²

Teftâzânî’ye göre de taklidi imân geçerlidir. Müslüman beldelerde yaşayan ve Hz. Muhammed’in durumu kendisine tevatürle ulaşan kimseler mukallid değil, ehl-i nazar kimselerdirler.⁶³ Eş’arîyenin âlimlerinden İmamı Gazzalî’ye göre; taklidi imâna sahip mukallidin, kendisinin bu tür bir imâna sahip olduğunu bilmediği sürece

⁵⁷ el-İsfahanî, *Müfredât*, 864.

⁵⁸ Hüseyin Algül v.dğr., *İlmihal*, 18. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 1/71-72.

⁵⁹ İlyas Çelebi, *İslâm’ın İnanç Esasları*, 23.

⁶⁰ Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, Trc. Bekir Topaloğlu, 18. Baskı (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 172-173.

⁶¹ Ebû’l Yusr Muhammed el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, Trc. Şerafettin Gölcük, 7. Baskı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2019), 235.

⁶² es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 172.

⁶³ et-Teftâzânî, *el-Makâsıd*, 731-732.

imânının geçerli olduğunu söylemektedir. Ancak kendi halinin farkına vardığında ise, bir kristalin kırılması gibi onun taklidi imânı da kırılıp un ufak olmaktadır, bu durumda imânının yeniden eritilip başka bir kalıba dökülmesi gerekmektedir.⁶⁴

Sâbık, eserinin daha mukaddimesinde mezhepleri taklid etmenin kötülüğünden ve insanları doğru yoldan alıkoyduğundan bahsetmektedir.⁶⁵ Sâbık, “İslâm Daveti” eserinde mezhep imamları ve onları takip eden müslümanları; ‘Kur’ân’dan yüzçevirenler, dayanak olarak Kur’ân’ı terkedenler’ şeklinde nitelendirmektedir. Müslüman âlimlerin dini meseleler hakkında farklı fikir beyan etmelerini, söz düelloları olarak görmektedir.⁶⁶

Seyyid Sâbık’ın, “Onlara, Allah’ın indirdiğine uyun!” denildiğinde, “Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!” derler. “Peki ama, ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalarda mı? (onların yoluna uyacaklar)”⁶⁷ Ayetini delil göstererek, sonradan ortaya çıkan mezhepleri ve onların takipçilerini kastedtiğini anlamaktayız. Oysaki ayeti kerimede, Allah’ı inkâr eden kâfirleri taklit edenler kınanmaktadır.

Bu konuda, taklidi imâna sahip kimselerin imânlarının geçerli olacağı sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber, ellerinde inandığı şeylerin delillerine ulaşma imkânı olduğu halde hiç merak etmemeleri veya tembelliklerinden dolayı araştırma yapmamalarından dolayı da sorumlu tutulacakları kanaatindeyiz.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. İLAHİYYÂT

2.1.1. Allah’ın Varlığı

Âlimlerden bazıları Allah’ın varlığı için delil araştırıp öne sürmeyi gereksiz bulmaktadır. Onlara göre, Allah’ın varlığı inkâr edilemeyecek bir şeydir. Doğada

---

⁶⁴ Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *El-Münkız Mine’d-Dalâl*, Trc. Onur Şenyurt, (İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017), 34.

⁶⁵ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 1-3.

⁶⁶ Sâbık, *İslâm Daveti*, 22.

⁶⁷ Bakara 2/170

gerçekleşen her şey Allah'ın varlığına delalet etmektedir. İnsan, Allah'ın yaratmış olduğu doğal fitratını, kendisi veya çevresinin etkisiyle bozmadıkça, Allah'ın var olduğunu hiç şüphe duymaksızın kabul etmektedir. Bu konuda mantığa dayalı delillere ihtiyaç yoktur. Diğer bazı âlimler ise, Allah'ın varlığını delillendirmenin gerekli olduğunu öne sürmektedirler. Çünkü Yüce Allah'ın varlığı insanın duyu organlarıyla algılanamamaktadır. Dolayısıyla herkes, Allah'ın varlığını zorunlu bir şekilde kabul etmemektedir. Bunun için Allah'ın varlığının akla dayanan delillerle de savunulması insanların inanmasını kolaylaştıracaktır.⁶⁸

Seyyid Sâbık'a göre, Allah'ın varlığı aklın açık bir şekilde kabul ettiği hakikatlerdendir. Bu konuda delil isteyen kişinin halini, güneşli bir günün ortasında Güneşin varlığına delil isteyen kör bir kişinin haline benzetmektedir. Ona göre Allah'ın varlığına delil arayanlar ancak kibirli kimselerdir.⁶⁹ Sâbık bunlara rağmen, Allah'ın var olduğuna dair bazı delilleri zikretmektedir.

2.1.2. Seyyid Sâbık'a Göre Allah'ın Varlığının İspatı

a) Seyyid Sâbık'a göre; Güneş, yıldızlar, Ay, insan, hayvan, cansız olanlar, canlı olanlar ve bütün bunların arasındaki uyum ve düzen Allah'ın varlığını göstermektedir. Her sanatın bir sanatkârı olduğuna göre, bütün bu yaratılmışların da yaratıcı Allah'tır. Sâbık'a göre, bunca şeyin kendi kendine var olduğunu düşünmeye imkân yoktur. Kâinatın varoluşunun ancak üç seçenekle mümkün olduğunu söylemektedir. Birincisi; kendi kendine var olmuştur. İkincisi; tesadüfi bir şekilde var olmuştur. Üçüncüsü ise; bir yaratıcı ve düzenleyicisi vardır.⁷⁰

Birincisi; geçersizdir. Çünkü her sonuç bir sebebe bağlıdır. İnsanın akli, sebep olmadan sonucun ve illet olmadan malûlun varlığını düşünemez. Tercih eden olmadan bir tercihin olması söz konusu değildir. İkincisi; bir önceki ihtimalden daha da geçersiz bir durumdur. Çünkü bu kâinatın ve düzeninin tesadüf eseri olması mümkün değildir. En küçük yapı taşı olan atomların muhteşem uyumu karşısında bile bilim insanları hayretler içerisinde. Seyyid Sâbık, bazı batılı bilim adamlarının ve filozofların araştırmalarının sonuçlarını da delil göstererek kâinatın tesadüf eseri olmasının imkânsızlığını savunmaktadır. Böylece O'na göre ne bilim de de akıl

⁶⁸ Çelebi, *İslâm'ın İnanç Esasları*, 36.

⁶⁹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 38.

⁷⁰ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 39.

tesadüfi bir oluşumu kabul edebilir. Bu iddia ancak idrakını yitirmiş bir kişiden gelebilecek bir iddiadır. Dolayısıyla tek ihtimal kalmaktadır. O da üçüncü ve doğru olan kâinatın bir yaratıcısının olduğu ihtimalidir.⁷¹

b) Seyyid Sâbık, insanı hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri olarak, Allah'ın insana yaratılış özelliği olarak bahsetmiş olduğu din duygusundan bahsetmektedir. Kişi eğer bu duyguyu köreltmişse, uyanması ve hatırlaması, başına bir sıkıntı veya musibet gelmesiyle mümkün olmaktadır. Çünkü başı sıkışan insan yaratıcısına yönelmektedir.⁷²

c) Sâbık'a göre, insanlar dünyadaki kısa yaşamları boyunca maddi veya manevi açıdan birçok sıkıntılı duruma düşebilmektedirler. Çareleri tükenip yaratıcılarına dua ettiklerinde ise dışarıdan bir güç onlara yardım etmekte ve insanın kendisi de bunu hissetmektedir. Sâbık, bu yardımcı gücün Allah'tan başkası olmadığını söylemektedir. Çünkü ruhu bile olmayan bir maddenin insana yardım edebilmesi mümkün değildir. Her şeyin yaratıcısı, kudretinin sonu olmayan ve merhamet sahibi olan Allah, kendisine samimiyetle yalvaran kullarını boş çevirmemektedir. Bu tecrübelerin var olması Allah'ın varlığını ispatlayan delillerdir.⁷³

d) Seyyid Sâbık'a göre, Allah'a inanan müminler, genel olarak diğer insanlardan daha bilgili, ahlaki olarak daha üstün, edebi açıdan daha etkili, nefsi arındırma ve fedâkarlık gibi erdemler yönüyle de daha yüksek seviyededirler. Sâbık, bütün bunların Allah'ın varlığını ispatlayan ilâhi bir doğrulama olduğunu söylemektedir.⁷⁴

e) Seyyid Sâbık, Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerin hepsinin yüksek ahlaklı ve erdemli kişiler olduğunu söylemektedir. Bütün peygamberlerin, insanları tek olan Allah'a davet etmeleri noktasında ağız birliği etmelerini ve onların her seferinde inkârcıların sözlerine galip gelmelerini, Allah'ın varlığını ispatlayan nakli bir delil olarak göstermektedir.⁷⁵

f) Sâbık'a göre, geçmişten günümüze Allah'ın varlığını inkâr eden kimseler, bilimsel bir temele dayanmamaktadırlar. Hiçbir şekilde Allah'u Teâlânın yokluğunu

⁷¹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 39.

⁷² Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 46.

⁷³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 47.

⁷⁴ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 47-48.

⁷⁵ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 48.

ispatlayamamışlardır. Allah'ın varlığına işaret eden onca delil karşısında, kendi iddialarını kanıtlayan hiçbir dayanaklarının olmaması, Allah'ın var olduğunu ispat eden bir delildir.⁷⁶

g) Seyyid Sâbık, bazı gayri müslim bilginlerin, Allah'ın var olduğuna yönelik yaptıkları açıklamaları zikretmekte ve onları da Allah'ın varlığını gösteren deliller arasında saymaktadır. Çünkü bu kişiler Allah'ı aramak için bilim insanı olmamaktadırlar. Onlar bir bilim insanı olarak araştırma yaparken kâinata yaratıcının eserlerini gözlemledikleri için Allah'ın varlığını itiraf etmektedirler. Dolayısıyla bu da Allah'ın varlığını ispat eden bir delildir.⁷⁷

Seyyid Sâbık, Allah'ın varlığını delillendirirken tabiatın delil olduğuna, insan fitratının delil olduğuna, insanların yaşantılarındaki tecrübelerin delil teşkil ettiğine ve inkârcıların dayanağının olmadığına kısaca değinmektedir. Ayrıca bazı akli önergeler de yer vermesine rağmen kelâm ulemasının çok detaylı bir şekilde ele aldığı bu konuyu pek detaya inmeden açıklayıp geçmektedir. Konuyla ilgili ilmi seviyesi belli bir derecenin üzerinde olan ve yaratıcıyı inkâr eden bazı kimseler için Sâbık'ın saydığı iddialar bu şekliyle çok yüzeysel ve yetersiz kalmaktadır.

Çalışmamız süresince birçok kelâm âliminin konuya dair detaylı açıklamalarını ve delillerini inceleme imkânı bulduk. Buna dayanarak, Sâbık'ın ileri sürdüğü delillerle kelâm ulemasının açıklamalarını ve delillerini mukayese ettiğimizde, kelâm âlimlerinin Allah'ı ispatlama noktasında, çok daha etkili oldukları kanaatine vardık.

2.1.3. Kelâm Mezheplerine Göre Allah'ın Varlığının İspatı

İmam Mâtürîdî, evrenin yaratılmış olduğunu ve bizim gözlemleyebildiğimiz kısmında hiçbir şeyin kendiliğinden birleşmediğini veya ayrılmadığını söylemektedir. Yani, kendi arzularıyla başka bir şeyi oluşturmamaktadırlar. Eğer iradeleri veya kudretleri olsaydı hepsi kendi diledikleri şekilde bölünür veya birleşirlerdi. Ancak bu mümkün değildir. Çünkü bütün bu parçalar kendilerinin dışından bir şeyle tek parça olarak tutulmakta ve idare edilmektedirler. Kâinatı oluşturan bütün bu parçaları,

⁷⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 48.

⁷⁷ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 49-50.

hepsinin yaratıcısı olan Allah bir arada tutmaktadır. Bu da kâinatın yaratıcısının olduğunu ispatlamaktadır.⁷⁸

Yine Mâtürîdî'ye göre, âlemde müşahede etmekte olduğumuz şeylerin tamamında, şaşırtıcı derecede hikmetler ve yaratıcının varlığını gösteren deliller vardır. İnsanlar bütün bunların iç yüzünü kavramaktan ve nizâmını açıklamaktan âciz kalmaktadırlar. İlimde belli seviyeye sahip düşünürler bile, çoğu şeylerin mâhiyetini kavrayamadıklarının farkındadırlar. İşte bu türden sayılabilecek her türlü fevkalâdelik yaratıcının varlığını gösteren birer delildir.⁷⁹

İmam Eş'arî, Allah'ın varlığının delili olarak insanın kendisini göstermektedir. O, insanoğlunun doğuşundan gelişmesine kadar geçirdiği evrelerin bir güç tarafından düzenlendiğini söylemektedir. Çünkü insanoğlu en kâmil ve kâdir haliyle bile bir kulağı veya gözü yaratamamaktadır. Dolayısıyla insanın daha bir kan pıhtısı halindeyken, kana ve kemiğe dönüşmesi ve gelişimini tamamlaması ancak yetkin bir varlığın kudretiyle mümkündür. Bununda insanın kendi olmadığını bildiğimize göre âlemin bir yaratıcısı ve düzenleyicisinin olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.⁸⁰

Gazzâlî, önce her şeyin hâdis olduğunu sonra hâdis olan her şeyin var olmak için bir nedene ihtiyaç duyduğunu ispatlamaktadır. Gazzâlî, Allah'tan başka her şeyin "âlem" olduğunu söylemektedir. Âlem de hâdis olduğuna göre onun da bir nedene ihtiyaç duyacağından yola çıkarak yaratıcının varlığını ispatlamaktadır.⁸¹ Gazzâlî, sözünü ettiğimiz öncülleri "el-İktisâd fi'l-İ'tikâd" eserinde yaklaşık olarak on iki sayfa boyunca açıklamakta ve bu şekilde Allah'ın varlığını ispatlamaktadır.

Yine bu konuda Gazzâlî, ileri sürmekte olduğu iki öncülün insan aklının zaruri olarak kabul ettiği bilgiler olduğunu aksinin iddia edilemeyeceğini ifade etmektedir.⁸² Gazzâlî'nin açıkladığı şekilde Aynülkudât el-Hemedânî'ye göre de, kadim olanın en kat'î şekilde ispatı varlık üzerinden yapılan delillendirmeyele mümkündür. Eğer kadim varlığın olmadığı öne sürülürse, sonradan var olanların mevcut olma ihtimali de

⁷⁸ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 85.

⁷⁹ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 87.

⁸⁰ Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma' Fi'r-Red Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*, Trc. Kılıç Aslan Mavil - Hikmet Yağlı Mavil, 2. Baskı (İstanbul: İz Yayıncılık, 2017), 41.

⁸¹ Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, Trc. Osman Demir, 4. Baskı (İstanbul: Klasik Yayınları, 2018). 37.

⁸² Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 38.

olmamaktadır. Çünkü sonradan yaratılanın doğasında kendi zatıyla var olma durumu yoktur.⁸³

Sâbûnî, âlemin kendi kendine yer kaplayan aynlardan ve yalnızca kendinden başka bir şeyde kendisini gösterebilen ârazilardan oluştuğunu söylemektedir. Bunlardan aynlar iki kısımda incelenmektedir. Birincisi; parçalara ayrılmayan cevherdir. İkincisi ise; en azından iki cevherden oluşan cisimlerdir. Allah'ı cevher, cisim ya da âraz olarak nitelenmek mümkün değildir. Çünkü Allah'ın yarattığı şeylere benzemesi veya onlardan bir şeyle nitelenmesi muhaldir.⁸⁴

Ebû'l Muin en-Nesefî, varlıkları muhdes ve kadim diye iki gruba ayırmaktadır: Buna göre birinci grup; muhdes, yani Allah dışında her şeyi kapsamaktadır. İkinci grup ise; kadim, yani her şeyden önce var olandır. O da Yüce Allah'tır. Allah yaratılmışlar açısından kadimdir. Sıfatları açısından ise her zaman var olan anlamındadır. O'nun için yokluk düşünülemez. Allah'ın kadim oluşunu kabul etmemek, O'nun hâdis olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Hâdis olan şey ise kendini dahi yaratmaya kudretsiz olduğundan yaratıcı olamamaktadır. Dolayısıyla âlemin yaratıcısı olan Allah her şeyden önce vardır ve her şeyi yaratmıştır.⁸⁵

İmam Mâtürîdî'ye göre, akli kullanarak delilde bulunanları reddeden bir kişinin, akli bir delili iptal edebilmesi ancak akıl yoluyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla akıl yoluyla delil ileri sürme yani istidlal zorunlu olmaktadır. Allah'ın yarattığı hikmetleri bilmemiz gerekmektedir. Kâinatta, Allah'ın varlığını ve yüceliğini ispat eden bunca şey ancak akıl yoluyla keşfedilebilmektedir. Allah insanları diğer yarattıklarını yönetmesi için akıllı olarak yaratmıştır. İyi olanı, güzel olanı tercübe ve tesbit etmek; bunlar arasında tercihte bulunup en doğru olanı uygulamak akıl yoluyla gerçekleştiğine göre, kulların akli istidale başvurmaları son derece önemlidir.⁸⁶

Kelâm âlimleri, Allah'ın varlığını ispatlama noktasında gerek hudûs delili, gerekse eserden müessire ulaştırarak şekilde yaratıcının varlığını ispat eden birçok detaylı ve doyurucu delil ortaya koymuşlardır. Ancak biz, çalışmamızın asıl konusu olmamasından dolayı pek azına yukarıda görüldüğü üzere, kısa bir şekilde yer vermeyi uygun gördük.

⁸³ Aynülkudât el-Hemedânî, *Zübdetü'l-Hakâik, Şekva'l-Garib*, Trc. Ahmet Kamil Cihan vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 60.

⁸⁴ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 55-57.

⁸⁵ en-Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, 34.

⁸⁶ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 64.

İmam Mâtürîdî'nin de belirttiği gibi, özellikle yaşamakta olduğumuz zaman diliminde akli çıkarımlarla ortaya koyulan deliller son derece önem taşımaktadır. Çünkü akıl olmadan kişinin mükellef olması bile mümkün değildir. Kelâm âlimlerinin Allah'ın varlığını, birliğini, kıdemini ve O'ndan gayrı her şeyin sonradan var olduğunu mantık ilmindeki doğru öncüllere dayandırarak açıklamaları, imân etmenin eşliğinde bekleyen birçok insanın imân dairesine girmelerini kolaylaştırmakta hem de kötü niyetle inançlarımıza karşı gerçekleştirilen saldırılara karşı dinimizi muhâfaza etmekteye yardımcı olmaktadır.

2.2. Kader

Hız. Âdem'den günümüze kadar, hakkında çokça fikir öne sürülen meselelerden biri de kader konusu olmuştur. İnsanlar “şimdi” ile sınırlandırılmış olduklarından dolayı geleceğin bilgisini edinmede herhangi bir sonuca ulaşamamakta ve kader noktasında karmaşa yaşamaktadır.⁸⁷

Kader konusunda müslümanlar arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasının arka planındaki sebep nasrlara parçacı bakış açısıyla yaklaşılmasıdır. Nassların yapısı ve nasrları okuyan kişilerin mizac vb. özellikleri kişiyi cebirci, tamamen özgürlükçü veya bunların orta yolu bir tutum sergilemeye sevk edebilmektedir.⁸⁸ Kader konusu gündeme geldiğinde akla ilk gelen meseleler; Allah'ın ezeli ilmiyle her şeyi bilmesinin kulun fiillerine etkisi, kulun irade hürriyeti, kulun kendi fiillerindeki rolünün ne olduğu gibi meselelerdir.

Kader sözcüğü, “güç yetirmek”, “önceden planlamak” ve bir işi veya şeyi “belirli bir ölçüye ve plana göre yapmak” manalarına gelmektedir.⁸⁹ Terim olarak kader ise; Allah'ın, olmuş ve olacak her şeyi ezeli olan ilmine uygun olarak bilmesi ve belirlemesi anlamındadır. Allah'ın takdiriyle ve planlamasıyla belirlenmiş olan her şeyin vakti zamanı geldiğinde yine O'nun yaratmasıyla meydana getirilmesine ”kazâ” denilmektedir⁹⁰

Konuyla ilgili bazı önemli ayetler şunlardır;

⁸⁷ Çağfer Karadaş, *Kadere İman*, 4.Baskı, (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 9.

⁸⁸ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 143-144.

⁸⁹ el-İsfahani, *Müfredât*, 825-827.

⁹⁰ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 174.

“Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.”⁹¹

“Allah, her dışının neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey O’nun katında bir ölçü ileler.”⁹²

“Bilmez misin ki, kuşkusuz Allah gökte ve yerde ne varsa hepsini bilir. Kuşkusuz bunların hepsi bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da)’dır. Şüphesiz bu, Allah’a göre çok kolaydır.”⁹³

“Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz’da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır.”⁹⁴

Yine konuyla ilgili bir hadisi şerif şudur;

Hz. Ömer (r.a) Şam’a doğru yola çıkmıştı. Serg denilen yere varınca, kendisini orduların başkumandanı Ebû Ubeyde bin Cerrâh (r.a) ile komuta kademesindeki arkadaşları karşıladı ve ona Şam’da vebâ hastalığı başgösterdiğini haber verdiler. Ömer (r.a), Abdullah ibn-i Abbâs’a:

“–Bana ilk Muhâcirleri çağır!” dedi.

Hz. Ömer (r.a), onlarla istişare etti ve Şam’da vebâ salgını bulunduğunu kendilerine bildirdi. Onlar, nasıl hareket edilmesi gerektiğinde ihtilaf ettiler. Bazıları:

“–Sen belirli bir iş için yola çıktın; geri dönmeni uygun bulmuyoruz” dediler. Bazıları da:

“–Müslümanların kalanı ve Nebiy-i Ekrem (s.a.v) Efendimiz’in ashâbı senin yanındadır. Onları bu vebânın üstüne sevketmenizi uygun görmüyoruz” dediler.

Bunun üzerine Ömer (r.a):

“–Gidebilirsiniz.” dedi. Daha sonra İbn-i Abbâs’a:

“–Bana Ensâr’ı çağır!” dedi. Onlar da Muhâcirler gibi ihtilâfa düştüler. Ömer (r.a):

“–Siz de gidebilirsiniz.” dedi. Sonra İbn-i Abbâs’a:

“–Bana Mekke’nin fethinden önce Medîne’ye hicret etmiş olan ve burada bulunan Kureyş Muhâcirlerinin yaşlılarını çağır!” dedi.

Onlardan iki kişi bile ihtilaf etmedi ve Ömer ibnü’l-Hattâb:

“–İnsanları geri döndürmeni ve bu vebânın üzerine onları götürmemeni uygun görüyoruz” dediler.

Bu defâ Ömer (r.a) herkese seslendi ve:

“–Ben sabahleyin hayvanın sırtındayım, siz de binin!” dedi. Ebû Ubeyde bin Cerrâh (r.a):

“–Allah’ın kaderinden mi kaçıyorsun?” diye sordu. Hz. Ömer (r.a):

---

⁹¹ Kamer 54/49.

⁹² Ra’d 13/8.

⁹³ Hac 22/70.

⁹⁴ Hadîd 57/22.

“–Keşke bunu senden başkası söyleseydi ey Ebû Ubeyde!” dedi. Sözüne şöyle devam etti:

“–Evet, Allah’ın kaderinden yine Allah’ın kaderine kaçıyoruz. Ne dersin, senin develerin olsa da iki tarafı olan bir vâdiye inseler, bir taraf verimli diğer taraf çorak olsa, verimli yerde otlatsan Allah’ın kaderiyle otlatmış; çorak yerde otlatsan yine Allah’ın kaderiyle otlatmış olmaz mıydın?”

Tam o esnâda birtakım ihtiyaçlarını karşılamak için ortalarda görünmeyen Abdurrahman ibn-i Avf (r.a) çıkageldi ve:

“–Bu hususta bende bilgi var; Rasûlullah (s.a.v) Efendimiz’i:

«Bir yerde vebâ olduğunu işittiğinizde oraya girmeyiniz! Bir yerde vebâ ortaya çıkar, siz de orada bulunursanız, hastalıktan kaçarak oradan dışarı çıkmayınız!» buyururlarken işitmişim” dedi.

Bunun üzerine Ömer (r.a), Allah’a hamd etti ve oradan ayrılıp yoluna devâm etti.⁹⁵

2.2.1. Seyyid Sâbık’a Göre Kader

Seyyid Sâbık, kaderi açıklarken Kur’ân’ı Kerim ayetlerini temel almakta ve kader kavramını Allah’ın kâinatta koymuş olduğu düzen ve kanunlar olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda dünya hayatında gerçekleşen her şey Allah’ın koymuş olduğu kanunlar ve düzen çerçevesinde cereyan etmektedir.⁹⁶

Sâbık, Yüce Allah’ın kaderde kulunun iradesine zorlamada bulunmadığını belirtmekte ve kadere inanmanın imânın cüz’ü olduğunu söylemektedir. Allah’ın kulunun fiillerini bilmesi, kulunu Allah’ın bildiği şeyleri yapmaya zorlayan bir bilgi değildir. Kulun fiillerine hiçbir şekilde etkisi de bulunmamaktadır. Bir şeyi bilmek demek o şeye etki etmenin sıfatı olduğu anlamına gelmemektedir. Bilmek, bilinmeyenin ortaya çıkarılması anlamındadır. Mesela; Bir adam çocuğunun çok akıllı olduğunu tüm derslerine çalıştığını, çalıştığı meseleleri çok iyi kavradığını bilmesiyle, çocuğunu bu işleri yapmaya zorlaması birbirlerinden farklı şeylerdir. Çocukla ilgili bütün bu hususları bilmek çocuğun fiileri yapmasına veya yapmamasına etki etmemektedir.⁹⁷

Sâbık’a göre kader, ne tembellik etmenin sebebidir ne de günah işlemenin bir bahanesidir. Yüksek hedeflerin gerçekleşmesi için bir yoldur. Kader, yine kaderle değiştirilir. Mesela; aç kalmak kaderse, çalışıp rızık elde etmekte kaderdir. Hastalanmak kaderse çalışıp şifasını bulup iyileşmekte kaderdir.⁹⁸

⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i el-Buhârî*, nşr. İzzeddin Dâlî, 3. Baskı (Dimeşk: Nâşîrûn, 2015), “Kitâu’t-Tıp”, 30 (No.5729).

⁹⁶ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 95.

⁹⁷ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 96.

⁹⁸ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 98.

Seyyid Sâbık, kulların kadere imân etmesinin hikmetini; Allah'ın kâinatta koymuş olduğu ölçü ve düzenleri çalışarak bilmesi ve tanınması O'nun nimetlerini ve hazinelerini ortaya çıkarmasına bağlamaktadır. Sâbık'a göre kadere inanmak, Allah'ın koyduğu ölçüleri araştırıp ortaya çıkarmaya ve kâinat kitabını okuma yolunda çalışmaya teşvik eden itici bir güçtür. Yine kadere imânın bir hikmeti, kullara kâinatta olan her şeyin Allah'ın hikmetiyle gerçekleştiğini göstermesidir. Böylece kişi kendisine bir kötülük isabet ederse feryatüfğan etmemektedir. Bir iyilik işlerse ise kendisinden bilerek kibirlenmemektedir. Sâbık'a göre, kader konusunda bu açıklamalardan fazlasını konuşmak câiz değildir. İnsan aklının bu açıklamaların daha ötesini kavraması mümkün değildir.⁹⁹

2.2.2. Kelâm Mezheplerine Göre Kader

Cebriyye mezhebinin baş aktörü olan Cehm b. Safvan'a göre; Allah'tan başka fiili olan hiç kimse yoktur. Kulların işledikleri fiiller yalnızca mecazi açıdan kullara nisbet edilmektedir.¹⁰⁰ Cebriyye, Allah'ın yüceliğine çok fazla yönelmiştir. Allah'ın kudretine ve iradesine sınır getirmeme gayesinden yola çıkmış ancak iradesi ve ihtiyarı olmayan bir kulun sorumlu tutulmasının ilahi adalete uygun olmayacağını görememiştir.¹⁰¹

Mu'tezilenin kader anlayışı ve insan fiilleri hususundaki görüşünün temeli onların adalet anlayışına dayanmaktadır. Mu'tezileye göre, Âdil olan Allah, hiçbir çirkin işi meydana getirmemelidir, kötü fiilleri meydana getiren yalnızca kulların kendileridir. Allah'ın kullarının fiillerinin yaratıcısı olması durumunda kulunu mükellef kılmakla zalim olmuş olurdu. Allah bundan münezzehtir. Allah'ın kulların fiilleri üzerinde etkisi yoktur. İnsanlar kendi fiillerini tamamiyle kendileri yaratmaktadır.¹⁰² Mu'tezile bazı fiillerin herkeste meydana gelememesi durumunu bu tezini destekleyen akli bir delil olarak kullanmaktadır. Mesela; fiillerin yaratıcısı Allah ise, o fiillerin sadece normal birinde değil aynı zamanda engelli birinde de meydana gelmesi zorunlu olmaktadır.¹⁰³

⁹⁹ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 96-97.

¹⁰⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 404.

¹⁰¹ İlyas Çelebi, "*İlk Kelâm Tartışmaları Ve İnanç Grupları*", Kelâm, Ed. Şaban Ali Düzgün, 8. Baskı (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 55.

¹⁰² Ramazan Altıntaş, "*Sistemik Dönem Kelâm Okulları Mu'tezile: Önemli İsimler, Temel İlkeler Ve Ana Eserler*", Kelâm, 88.

¹⁰³ Orhan Şener Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Geleneği*, 2. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 376.

İmam-ı Âzam Ebû Hanîfe, kader konusuna ayet ve hadisle açıklama getirmektedir; Kur'an ayetinde Allah "İşledikleri her şey ise kitaplarda kayıtlıdır."¹⁰⁴ "Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır."¹⁰⁵ Hadisi şerifte; Hz. Peygamber Allah'ın kalem'e yazmasını emrettiğini ifade etmiştir, Kalem de "Ne yazayım ya Rabbi?" demiştir. Allah'da ona: "Kıyamete kadar olacak şeyleri yaz" buyurmuştur.¹⁰⁶ Buna göre, olmuş ve olacak her şey önceden Levh-i Mahfûz-da yazılıdır ve Yüce Allah tarafından bilinmektedir.

Görüşleri kendinden sonraki âlimlere temel teşkil eden Ebû Hanîfe, kulların fiillerinin ve her şeyin Allah'ın meydana getirmesi ile gerçekleştiğini ve ezeli ilmiyle önceden bilindiğini söylemekle beraber bu bilgilerin Levh-i Mahfuzda yazılı olmasının hükmi değil vasfi bir yazılış olduğunu belirtmektedir. Bu yazma kaidelerden oluşan bir yazmadır.¹⁰⁷ Vasfi olarak yazmaktan kastedilen, bir kişinin kendi iradesiyle küfür işlemeyi tercih etmesi durumunda o kişinin kâfir olması veya bir kişinin kendi isteğiyle imân etmeyi tercih etmesi durumunda mü'min olmasıdır. Burada Ebû Hanîfe, kulların işledikleri fiillerde cebir altında olmadıklarını ve tercihlerini tamamen kendi hür iradeleriyle yaptıklarını anlatmaktadır.

Sadüddin et-Teftazanî, kader konusunda kullar üzerinde bir zorlamanın veya insanı tamamiyle serbest bırakmanın söz konusu olmadığını söylemekte ve insanın ihtiyar sahibi şekline bürünmüş muhtar olduğunu iddia etmektedir. Ona göre kulların işlediği fiiller Allah'ın yaratma ve takdir etmesiyle meydana gelmektedir.¹⁰⁸

İmam Mâtürîdî, kaderi açıklarken "kesp" ve "halk" terimlerine yer vermektedir. Ona göre insanın fiilinde iki etken güç vardır. Birincisi; tercih etme ve hakikat bakımından kulun fiile yönelik irade ve tercihi olan kesp. İkincisi; kulun dilediği bu fiili hayır da olsa şerde olsa kulun irade ve ihtiyarı doğrultusunda Allah'ın halk etmesidir. Yani kulların fiilleri gerçek anlamda hem Allah'a hem de kula nispet edilmektedir. Bilindiği üzere insanlar, bir fiili işlerken sonuçlarını tahmin edemedikleri durumlarla karşılaştıkları gibi sonuçlarını tahmin ettikleri ve gayelerine ulaştıkları

¹⁰⁴ Kamer 55/52.

¹⁰⁵ Kamer 55/53.

¹⁰⁶ Ebû Hanîfe, *el-Vasiyye*, 68. Bkz, Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, nşr. Muhammed Abdul'aziz el-Hâlîdî (Beyrut: Dârü'l Kütübü'l-İlmiyye, 2017), "Kitabü's-Sünnet", 17 (4700)

¹⁰⁷ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 188-189.

¹⁰⁸ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 586.

durumlarda vardır. Böylelikle birinci bakımdan fiiller kulların kendilerine ait olmamakla beraber ikinci açıdan bakıldığında ise kulun kendisine ait olmaktadır.¹⁰⁹

İmam Eş'arî'nin kader konusuna getirdiği açıklama Allah'ın irade sıfatının ve ilahi kudretinin temelini dayanmaktadır. Buradan yola çıkarak güzel olanı ve çirkin olanı veya iyi olanı ve kötü olanı Allah, insanda yaratmaktadır. Kul olarak bizler ise Allah'ın yarattığı bu fiillerle etkileşime geçeriz ve onları kesp ederiz. Ancak burada gerçekleşen kesp dahi Allah'ın kudretinin bir neticesidir. İmam Eş'arî Allah c.c.'in kudretini ve iradesini her şeyin üzerinde tutmaya özen göstermektedir ancak bunu yaparken ortaya koymuş olduğu kesp nazariyesi kişiyi, insanın fiil üzerinde hiçbir etkisinin kalmadığı sonucuna sürüklenmektedir.¹¹⁰

Böylesine önemli bir mesele sadece Eş'arî'nin açıklamasına bakıldığında oldukça kapalı kalmaktadır. Konuyla ilgili Kâdî Ebûbekir Bâkılânî'de, Eş'arî'nin yolundan devam etmekte kazâ ve kader kelimelerine İmam Eş'arî gibi açıklama getirmektedir. Ancak Bakılânî, İmam Eş'arî'nin konuyla ilgili açıklamalarındaki kapalılığın ve eksikliğin farkına varmıştır. Konuyu bazı düzenleme ve eklemeler yaparak açıklamıştır. Şöyle ki ona göre kulun fiillerini aslı bakımından yaratan Allah'dır. Ancak kesp, kulun kendi tasarrufudur, kul fiili işlemeye mecbur bir konumda değildir. Bu şekilde Kâdî Ebûbekir Bakılânî, Eş'arî'nin belirsiz ve kapalı durumda olan kader açıklamasını ciddi anlamda yumuşatmış ve kula fiillerinde tasarruf hakkı tanımıştır.¹¹¹

Mâtürîdîler, kader sözcüğünü Allah'ın her şeyi ezeli bir şekilde bilmesi ve takdir etmesi, kazâ sözcüğünü ise Allah'ın ezelde takdir ettiği şeyleri yaratması, şeklinde ifade etmektedirler. Eş'arîler, Mâtürîdîlerle kıyaslanınca, "kazâ" kavramını onların kullandığı "kader" diye ifade ettikleri sözcüğün yerine "kader" kavramını ise "kazâ" kavramının yerine kullanmaktadırlar.¹¹²

2.3. Allah'ın İsimleri ve Sıfatları

Esmâ-i hüsnâ, isimlerin en güzel olanları manasına gelmektedir. Ayetlerde ve hadislerde Allah'a dayandırılan isimlerin tümünü kapsamaktadır.¹¹³

¹⁰⁹ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 132.

¹¹⁰ Gölcük, *Bâkılânî ve İnsanın Fiilleri*, 236.

¹¹¹ Gölcük, *Bâkılânî ve İnsanın Fiilleri*, 238.

¹¹² Karadaş, *Kaderin Sırrını Anlamak*, 120-121.

¹¹³ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 83.

“En güzel isimler Allah’ındır. O’na o güzel isimleriyle dua edin ve O’nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.”¹¹⁴

“O, yaratan, yoktan va eden, şekil veren Allah’tır. Güzel isimler O’nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O’nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹¹⁵

Tirmizî’den nakledildiğine göre Esmâ-i hüsnâ doksan dokuz isimden oluşmaktadır.¹¹⁶

Bu isimler alfabetik bir biçimde şu şekilde sıralanabilir;

Allah, Adl, Afüvv, Âhir, Alî, Alîm, Azîm, Azîz, Bâis, Bâkî, Bâri, Bâsıt, Bâsîr, Bâtn, Bedî, Berr, Câmi, Cebbâr, Celîl, Dârr, Evvel, Fettah, Gaffâr, Gafûr, Ganî, Habîr, Hâdî, Hâfid, Hafîz, Hakk, Hakem, Hakîm, Hâlik, Halîm, Hamîd, Hasîb, Hayy, Kâbız, Kâdir, Kakhâr, Kavî, Kayyûm, Kebîr, Kerîm, Kuddûs, Latîf, Mâcid, Mâlikü’l –Mülk, Mâni, Mecîd, Melik, Metîn, Muahhir, Muğnî, Muhsî, Muhyî, Muîd, Muizz, Mukaddim, Mukît, Muksit, Muktedir, Musavvir, Mübdi, Mücîb, Müheymin, Mü’min, Mümît, Müntakım, Mûteâlî, Mûtekebbir, Müzill, Nâfi, Nûr, Râfi, Rahîm, Rahmân, Rakîb, Raûf, Reşîd, Rezzâk, Sabûr, Samed, Selâm, Semî, Şehîd, Şekûr, Tevvâb, Vâcid, Vâhid, Vâlî, Vâris, Vâsi, Vedûd, Vehhâb, Vekîl, Velî, Zâhir, Zü’l-celâli ve’l-ikrâm.¹¹⁷

Yüce Allah’ın bu 99 isminin özel manaları bulunmaktadır.¹¹⁸

Kur’ân’ı Kerim’de en güzel isimlerin Allah’ın olduğu geçmektedir. Yüce Allah’a ait olan bu isimler aynı zamanda O’nun sıfatlarına işâret etmektedirler. Allah’ın isimleri olan Esmâ-i hüsnâ yani en güzel isimler, manalara sahip olan köklerden türeyen sözcüklerdir. Dolayısıyla bu isimleri Allah’a dayandırdığımızda aynı zamanda isimlerdeki manaları da Allah’a dayandırmış oluruz. Böylelikle Allah’ın sıfatlarını isimlerinden almaktayız. Doğru bir Allah inancına sahip olabilmek için O’nun kemal sıfatları bilinmeli ve tüm eksikliklerden tenzîh edilmelidir.¹¹⁹ İlahi

¹¹⁴ A’râf 7/180.

¹¹⁵ Haşr 59/24.

¹¹⁶ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 83.

¹¹⁷ Bkz. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *Câmi’ü’- Tirmizî*, (Karadaş: Mektebetü’l-Büşra, 2014), “Ebvabü’d Da’avât”, 46/111 (3565).

¹¹⁸ Bkz. Bekir Topaloğlu v.dğr., *İslâm’da İman Esasları*, 3.Baskı (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 156-162.

¹¹⁹ Şaban Ali Düzgün, “İlâhi İsim Ve Sıfatlar”, *Kelâm*, 217-218.

sıfatlar, Müslüman ulemâ tarafından birbirinden farklı şekillerde gruplara ayrılmış ve sınırlandırılmıştır. Bu noktada ulemânın temel amacı, Allah'ın sıfatlarının öğretimini kolaylaştırılmasıdır. Bazı sıfatları görmezden gelip bazılarını öne çıkarmak diye bir durum asla söz konusu değildir. Sıfatların gruplara ayrılması, bazı sıfatların diğerlerinin alt başlığı altında toplanmasından ötürüdür. Yani birbiriyle aynı veya anlamca yakın olan farklı sıfatlar bir araya toplanmıştır. Örneğin; “kâdir”, “kâhir”, “kâhâr” gibi sıfatların “kudret” sıfatının altında değerlendirilmesi gibi.¹²⁰

2.3.1. Seyyid Sâbık'a Göre Allah'ın Sıfatları

Sâbık, Allah'ın sıfatlarını; Selbi sıfatlar (Zâti Sıfatlar), Sübûtî sıfatlar (Maâni sıfatlar) ve Fiili sıfatlar şeklinde sınıflandırmaktadır.¹²¹ Buna göre;

Selbi Sıfatlar; (Zâti Sıfatlar)

Evvel ve Âhir: Allah'ın varoluşunun bir başlangıcının ve varlığının bir sonunun asla olmamasıdır. Yokluk O'nun için imkânsızdır.¹²²

Hiçbir Şeye Benzemez: İnsanların Allah'ın zatıyla ilgili aklına gelen hiçbir şey O'na benzememektedir. Bazı varlıkların sıfatları yönüyle Allah'a benzemesi sadece isimlendirme yönüyledir. O'nun tüm sıfatları kâmindir. Yaratılanların sıfatları ise zayıftır.¹²³

Âhad'dır: Allah sıfatları olsun, zâtı olsun, fiilleri olsun her açitan tektir. Yüce zâtı cüzlerden meydana gelmemiştir. Zâtında, fiillerinde ve sıfatlarında benzersizdir.¹²⁴

Samed'dir: Her şey ona muhtaçtır. Ancak O hiçkimseye ve hiçbir şeye muhtaç değildir.¹²⁵

Doğurmamıştır: Hiçbir şey O'ndan üreyerek meydana gelmemiştir.¹²⁶

Doğmamıştır: Hiçbir şey O'nu meydana getirmemiştir. O her zaman kendiliğinden vardır.¹²⁷

¹²⁰ Cağfer Karadaş, *İslâm Akaidi*, 2. Baskı (Ankara: Ay Yayıncılık, 2017), 46-47.

¹²¹ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 53,71.

¹²² Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 53.

¹²³ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 57.

¹²⁴ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 59.

¹²⁵ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 60.

¹²⁶ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 60.

¹²⁷ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 60.

Hiçbir Şey O'nun Dengi Değildir: Allah'a denk hiçbir şey olamaz ve hiçbir şey O'na benzeyemez.¹²⁸

Subûtî Sıfatlar; (Meânî Sıfatlar)

Hayat: İlim, irade, kudret, basar ve semî gibi sıfatlara sahip olmak hayat sahibi olmakla mümkündür. Dolayısıyla O, en mükemmel ve tastamam bir hayat sahibidir.¹²⁹

İlim: Geçmişte ve gelecekte ve bulunduğumuz anda zaman ve mekan sınırlamasından münezzehtir olarak her şeyi bilendir. Külli şeyleri bildiği gibi aynı şekilde cüz'i şeyleride bilendir.¹³⁰

Kudret; Allah'ı aciz bırakabilecek hiçbir şey yoktur. Var olan her şey O'nun Kudret'inin eseridir. O her şeye üstün gelir. O'nun Kudret'ini gece ve gündüz, yaşam ve ölüm ve her şey kanıtlamaktadır.¹³¹

İrade: Mümkün olan şeyleri kendisi için câiz olan şeylere çevirir. Bu sığata göre âlemde dilediğini dilediği şekilde yapandır.¹³²

Kelâm: Allah'ın harf ve ses olmaksızın kelâm sıfatı vardır.¹³³

Semi: Bir şeyi işitmesi diğer şeyleri işitmesine engel olmaksızın her şeyi aynı anda işitendir. O'nun işitmesi organsız ya da aletsizdir.¹³⁴

Basar: Herhangi bir organa veya alete ihtiyacı olmaksızın her şeyi aynı anda görürdür.¹³⁵

Görüldüğü üzere Seyyid Sâbık tekvin (yaratma) sıfatını Allah'ın sübûtî (meânî) sıfatları arasında değerlendirmemektedir. Ancak Mâtürîdiler'e göre, Allah ezeli ve müstakil bir tekvin sıfatına sahiptir. Bu konunun üzerinde duracağız.

Fiili Sıfatlar ise, Yaratma ve rızıklandırma gibi sıfatlardır.¹³⁶

¹²⁸ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 60.

¹²⁹ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 68.

¹³⁰ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 67.

¹³¹ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 65.

¹³² Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 66.

¹³³ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 69.

¹³⁴ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 70.

¹³⁵ Sâbık, *el- 'Akâidü'l-İslâmiyye*, 70.

2.3.2. Ehli Sünnet'e Göre Allah'ın Sıfatları

Allah'ın sıfatlarının gruplara ayrılması ve sınıflandırılması noktasında Ehl-i Sünnet âlimleri arasında bile, tam anlamıyla birlik olduğu söylenememektedir. Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi bir sıfatın yok sayılması söz konusu değildir. Mesela; Ebû Hanîfe sıfatları zâti ve fiili olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Zâti sıfatlar; hayat, ilim, irade, kudret, kelâm, semî ve basar'dır. Fiili sıfatlar ise; yaratma, örneksiz yaratma, inşâ etme anlamında yapma ve rızıklandırma gibi sıfatlardır.¹³⁷ Ancak bu sınıflandırma Ehl-i Sünnet'in iki öncü imamı Ebû'l Hasan el-Eş'arî ve İmam Mâtürîdî'de daha farklıdır. Ebû Hanîfe'nin zâti sıfatlar diye adlandırdığı sıfatlar daha sonraları maânî sıfatlar, mânevi sıfatlar, sübûtî sıfatlar ve vücûdî sıfatlar diye de adlandırılmıştır. Bunun dışında üçlü sınıflandırmalar da yapılmıştır.¹³⁸

Allah'ın zâti sıfatları (selbi sıfatları) ; vücud, kıdem, beka, vahdâniyet, kıyâm-ı bi nefsihi, muhâlefetün-lil'havâdis'tir. Allah'ın zâtı ile kâim olan sübûtî sıfatları ise Eş'arîlere göre; hayat, ilim, irade, kudret, kelâm, semî ve basar sıfatlarıdır. Mâtürîdîlerde ise bunlara ek olarak bir de tekvin sıfatı vardır. Böylece Mâtürîdîlerde bu sıfatlar sekiz tane, Eş'arîlerde ise yedi tane olmaktadır. Eş'arî âlimler, kudret sıfatının içerisine tekvin'i de katmaktadırlar. Onlara göre, tekvin ayrı bir sıfat değil kudret sıfatının içerisinde yer alan bir sıfattır.¹³⁹ Ayrıca isminin zikredilmesine gerek yoktur. Buna karşın Mâtürîdîlerde, tekvin sıfatı bağımsız ve müstakil bir sıfat olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Eş'arîler ve Mâtürîdîler arasında tekvin sıfatının müstakil bir sıfat olup olmadığı hususu tartışma konusu olmuştur.

Mâtürîdîler; “O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır...”¹⁴⁰ ayetini delil göstermekte ve şu açıklamalarla tekvin sıfatının bağımsız ve ezeli olduğunu savunmaktadırlar;

Ayeti kerimede Allah kendini açık bir ifadeyle “Yaratıcı” olarak nitelirmektedir. Allah'ın tekvin sıfatı vardır ve ezeldir. Tekvin sıfatı yaratılmış olsaydı, Allah'ın ezeli bir sıfatı olamazdı. Ayeti kerimenin mecazi anlamda olması veya yalan

¹³⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 71.

¹³⁷ Ebû Hanîfe, “*el-Fıkhü'l-Ekber*”, 70.

¹³⁸ Düzgün, “Allah'a İman”, *İslâm İnanç Esasları*, 80.

¹³⁹ Şerafettin Gölcük, *İslâm Akâidi*, 7. Baskı (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2016), 72-83.

¹⁴⁰ Haşr 59/24.

olması durumları asla söz konusu olamaz. Allah bundan ve tüm eksikliklerden münezzehtir.¹⁴¹

Yüce Allah'tan herhangi bir fiilin ortaya çıkmasının mümkün olması eğer ezeli değilse sonradan mümkün olmuşsa o halde bu durum ya zatından veya zati hâricinde bir nedenden dolayıdır. Eğer kendi zatından dolayı fail değilse zaten gerçek anlamda fail sayılmaz. Allah bundan münezzehtir olduğuna göre, demek ki ezelden beri tekvin sıfatına sahiptir ve faildir.¹⁴² Ezeli bir sıfat olan tekvin sıfatı Allah'ın ilim ve iradesine uygun bir biçimde var edilecek şeyleri vakti gelince var eder. Bu sıfat ezeli ve ebedi olduğundan varlık âlemine çıkarılacak her şeye tealluk etmektedir.¹⁴³

Seyyid Sâbık'ın tekvin sıfatına ayrıca yer vermemiş olmasının o sıfatı yok saydığından değil, fiili sıfatlar başlığı altında değerlendirmesinden dolayı olduğu kanaatindeyiz. Çünkü açıkça görülmektedir ki Sâbık, Kur'an ayetlerine sıkıca tutunan bir âlimdir. Dolayısıyla Kur'an'da Allah'ın yaratıcı olduğundan bahsederken onun bu ve benzeri ayetleri görmezden gelmesi mümkün değildir. Nitekim selef âlimleri de bu şekilde yapmıştır.

2.4. Kelâmullah Tartışması

Allah'ın kelâm sıfatıyla ilgili olan Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı meselesi uzunca tartışılmış bir konudur. Çünkü Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia etmek, Allah'ın kelâm sıfatının ezeli olmadığına yol açmaktadır.

Yüce Allah'ın kelâm sıfatı, İslâm'ın inanç meselelerinde tartışılan ilk iki konudan biridir. Bu tartışmanın başlangıcı hicri I. asrın sonu ve II. asrın başına tekabül etmektedir Allah'ı bütün eksik sıfatlardan tenzih etmek ve bütün kemâl sıfatları ona nisbet etmek için risaleler bu dönemde yazılmaya başlanılmıştır.¹⁴⁴ Çünkü Allah'ın kemâl sıfatının yok sayılması kabul edilemez bir durumdur.

Mu'tezili olan Memun halifeliği zamanında (218/833) yılı itibariyle Kur'an'ın yaratılmış olduğu fikrini zor ve şiddet kullanarak halka ve âlimlere kabullendirmeye çalışmıştır. "Mihne" adı verilen bu süreçte birçok âlim şiddet ve baskı görmüştür.¹⁴⁵ Sonuç itibariyle müslüman âlimlere Kur'an'ın yaratılmış olduğu meselesinin

¹⁴¹ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 82-85.

¹⁴² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 129.

¹⁴³ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 82-85.

¹⁴⁴ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 367.

¹⁴⁵ Koloğlu, *Kelâm Tarihine Giriş*, 22-23.

dayatılması ve zulmedilmesi, Ehl-i Sünnet kelâm mezhebinin ortaya çıkışını etkileyen sebepler arasında olmuştur.

Mu‘tezile’nin, kelâmullahın yaratılmış olduğu fikrini savunmasının nedenlerinden biri; Allah’ın kelâmının kadim oldunu söylemenin, Allah’tan başka kadim varlıkların olduğu sonucuna götürmesi ve bunun ise tevhide aykırı olmasıdır.¹⁴⁶ Mu‘tezile’ye göre kelâm-ı nefsi yoktur, sadece ses ve harflerden oluşan kelâm vardır ve o kelâm yaratılmıştır.¹⁴⁷

Selef’e göre, Kur’ân’ı Kerim kelâmullahtır. Kur’ân’ı oluşturan, harfler ve manadır. Kur’ân’ın harfleri de manâsı da yaratılmamıştır. Kur’ân’ı Kerim Allah ile kâimdir, Allah’tan ayrı değildir.¹⁴⁸

Eş‘arîler ve Mâtürîdîler arasında bazı ufak ayrılıklar gözlemlense bile Allah’ın kelâmını ikiside nefsi ve lafzi kelâm diye iki açıdan ele almışlardır. Buna göre nefsi kelâm; Hanbelîlerin dediği gibi Allah’ın ezeli bir sıfatıdır. Lafzi olan kelâm ise Mu‘tezile’nin iddia ettiği gibi yaratılmıştır. Allah’ın mütekellim olduğu aklen ve naklen sabittir. Kelâm sıfatı Allah’a aitse kadim olmalıdır. Buna karşın bizim işittiğimiz ve yazdığımız kelâm yaratılmıştır. Demek ki iki seçeneğinde değerlendirilmeye dâhil edilmesi gerekmektedir. Buradan da kelâm sıfatının nefsi tarafının kadim, lafzi tarafının ise yaratılmış olduğu sonucuna varılmaktadır.

Seyyid Sâbık kelâm sıfatı konusunda, Allah’ın kelâm sahibi olduğunu ancak konuşmasının harf veya sesle olmadığını söylemektedir. Sâbık’a göre, Allah’ın herhangi bir sıfatının mahiyeti hakkında konuşmak veya araştırmak câiz değildir. Allah’ın zatını anlamak kulların kapasitesi dâhilinde olan bir şey değildir. Bunlar dine sonradan sokulmuş şeylerdir.¹⁴⁹

İmam Mâtürîdî, bir kişinin Allah’ın kelâm sıfatı hakkında tevakkuf etmesinin iki şekilde gerçekleşebileceğini söylemektedir. Birisi; kelâmın Allah’ın aynı da gayrı da olmadığını söyleyerek tevakkuf etmektir. Diğeri ise; kelâmın yaratılmış veya yaratılmamış olduğunu bilmemesidir ki, bu durum isabetli değildir. Çünkü bu taklîtçilerin yoludur. Oysaki konuya vâkıf olanların çoğu bu husustaki bir belirsizliğe

¹⁴⁶ Hulusi Arslan - Mustafa Bozkurt, *Sistemantik Kelâm*, 2. Baskı (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 180.

¹⁴⁷ Arslan, Bozkurt, *Sistemantik Kelâm*, 181.

¹⁴⁸ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, 130.

¹⁴⁹ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 69-70.

karşılardır. Dahası onlar kelâmın yaratılmış veya ezeli olduğunun bilinmesinin zarûriliğinin üzerinde ittifak halindedirler. Allah’a nispet edilen kelâm noktasında tevakkuf etmek kişiyi üç halden birine mecbur kılar. Birincisi; bilgi eksikliği veya cehâlet dolayısıyla kişinin tevakkuf etmesidir. Tevakkuf bilgi eksikliğinden kaynaklanıyorsa yapılması gereken kişinin konuyu iyice öğrenmesidir. Çünkü tevakkuf etmek için bir nedenin ileri sürülmesi gereklidir. İkincisi; Allah’ın zâtı dışında bir şeyle mütekellim olduğunu bilir ki, bu durumda Allah’ın kelâmı O’ndan başka birşey olmaktadır. Oysaki O’ndan gayri var olan her şey yaratılmıştır. Üçüncüsü ise; kişi karşısındakinin sorduğu soruyla neyi kastettiğini tam olarak bilmemektedir. Mesela; Soruyu soranın “Kur’ân” veya “kelâmullah” demesinden kasıt Allah’ın ezeli kelâmı mıdır, yoksa parçalardan oluşan metin şeklindeki kelâmı mı? Gibi. Bu son durumdaki kişi, soru sahibinin sorusuyla neyi ifade ettiğini tam olarak anlamadığından dolayı ihtiyatlı davranarak cevap vermemekte ve tevakkuf etmektedir ki, bu durumda en doğru olanda budur.¹⁵⁰

Anlaşılaçağı üzere kelâm ulemâsı hiçbir konuda keyfe keder araştırma veya tartışma yapmamıştır. Müslümanların kalplerine nüfuz ederek imânlarını tehlikeye atabilecek konuları en hızlı biçimde yanıtlama gayretinde olmuşlardır. Çünkü bir bilginin eksik veya parçacı yaklaşımla insanlara sunulması bazen kişiyi imân açısından son derece riskli yerlere götürebilmektedir. Ayrıca belirtilmesi gerekir ki, kelâm âlimlerimiz samimi ve iyi niyetlerinden şüphe etmediğimiz zâhid ve âbid insanlardır. Şunları örnek olarak gösterebiliriz;

Ebû Hanîfe ticaretle uğraşmakta ve kendi sağladığı kazancıyla, ilim insanlarına ve talebelerine her sene maddi yardımlarda bulunmaktaydı. Cömertliği, ilmi, takvası, âbid ve zâhidane bir kişiliğe sahiptir. Dönemin yöneticilerinden kendisine teklif edilen yüksek makamlı görevleri ve hediyeleri haksızlıklara göz yummamak için kabul etmemiştir. Ayrıca yapılan haksızlıkları eleştirmekten geri durmamıştır.¹⁵¹

Ebû Yüsr el-Pezdevî, İmam Mâtürîdî’nin Ehl-i Sünnet üzere yaşadığını ve yaşamı boyunca ilimle meşgul olduğunu söylemektedir. Şeyh İmam babası

¹⁵⁰ el-Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 149-150.

¹⁵¹ Ahmet Özel, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî Mezhebi*, 3. Baskı (İzmir: DİB Yayınları, 2018), 20.

Pezdevî'ye, Zâhid Şeyh İmam Abd-el-Kerim b. Mûsa ceddin'den naklederek, İmam Mâtürîdî'nin oldukça zâhidane yaşadığını ve kerâmetlerini anlatmıştır.¹⁵²

İmam Eş'arî, dedesinden kendisine miras kalan, Basra'daki arsasından eline geçen 17 dinarlık bir gelire hayatını idâme ettirmekteydi. Kendisinin ekonomik açıdan başka bir geliri olmadığından dolayı, oldukça zâhidâne bir yaşantıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca çok zeki olduğu bilinen bir âlimdir.¹⁵³

Bu şekilde zeki olan bir kişinin, zekâsını ve gayretlerini dünyevi işlerde kullanması da pek mümkündür. Ancak onların, âhîret için çabalayıp dünyalığı en aza indiren kimseler olduğu görülmektedir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. NÜBÜVVÂT

3.1.1. Peygamberlik

“Peygamber” kelimesi sözlük manası bakımından, “haber getiren” anlamına gelmektedir. Bu kelime, Türkçe diline erken dönemde geçmiş ve yer edinmiştir. “Peygamber” kelimesi aslen Farsça bir sözcüktür.¹⁵⁴

Terim anlamı olarak “peygamber” ise, Allah'ın insanlara emir ve yasaklarını iletme üzere seçip görevlendirdiği ve ilahi vahiy ile şereflendirmiş olduğu elçi manasında kullanılmaktadır.¹⁵⁵

Yüce Allah Kur'ân'ı Kerim'de açık ifadelerle peygamberler gönderdiğini ve göndermiş olduğu peygamberlerin hepsine imân edilmesini emretmektedir; Allah, Hz. Muhammed ve ondan önce peygamberlerin gelip geçtiğini,¹⁵⁶ insanlara göndermiş olduğu peygamberlere imân edilmesinin gerekliliğini ve imân etmeyenlerin Allah'ın sevmediği kâfirlerin zümresinden olacağını buyurmaktadır.¹⁵⁷

¹⁵² Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 23.

¹⁵³ İrfan Abdulhamid, “Eş'arî (Ebü'l Hasan)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/ 445.

¹⁵⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 31/247.

¹⁵⁵ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 211.

¹⁵⁶ Âli İmran 3/144.

¹⁵⁷ Âli İmran 3/32.

3.1.2. Peygamberliğin İmkânı

Yahudiler, Hristiyanlar, Berâhime ve Sümeniyye diye isimlendirilen gruplar tarafından İslâmiyetteki peygamberlik anlayışına karşı ortaya atılan eleştiriler, nübüvvet konusundaki tartışmaların tam anlamıyla başlangıcına temel teşkil etmektedir. Bu tartışmalar hicrî II. asırdan itibaren Hristiyanlar ve Yahudiler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmektedirler. Berâhime ve Sümeniyye diye isimlendirilen gruplar ise, peygamberlik kurumunu tamamen inkâr etmektedirler. Bütün bunların yanında bazı aşırı Şîî grupların, imamlarına peygamberlik vasfı yüklemeleri de konuyla ilgili tartışmaların artmasına neden olmuştur.¹⁵⁸ Yine cahiliyye döneminde yaşayan bazı Araplar da, bir yaratıcının olduğunu ve bir çeşit yeniden yaratılma anlayışlarının olmasına rağmen Allah'ın göndermiş olduğu peygamberleri reddetmekte ve putları ahirette kendilerine şefaathçi olarak görmekteydiler.¹⁵⁹

Sümeniyye peygamber gönderilmesini aklen câiz görmemektedir. Onların bir kısmı bütün peygamberleri inkâr etmiş bir kısmı ise nübüvvetin aklen câiz olduğunu söyleyerek Hz. Âdem ve Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul etmiş fakat diğer peygamberleri reddetmişlerdir. Brahmanlar denilen Hintli grup ise; Hz. İbrahim, Hz. Nuh, Hz. İdris'i peygamber olarak kabul etmekte ve diğer peygamberleri inkâr etmekteledir. Onlar kendilerinin Hz. Âdem'in soyundan gelmediğini ve daha önce o topraklarda var olduklarını iddia etmektedirler.¹⁶⁰

Berâhime, İbâhiye ve Sümeniyye diye isimlendirilen gruplar peygamberlik kurumunu inkârları noktasında kendilerine delil olarak; peygamberin getirdiği şeyler eğer aklî şeylerse kendi akıllarıyla da o şeylere vâkıf olabileceklerini dolayısıyla peygamberin getirdiği şeylerin gereksiz olduğunu Allah'ın da gereksiz işlerle uğraşmayacağını söylemektedirler. Onlara göre akıl bir şeyi geçersiz görürse o şeyin muhakkak geçersiz olması gerekmektedir.¹⁶¹

3.1.3. Seyyid Sâbık'a Göre Peygamberliğin İspatı

Seyyid Sâbık, Allah'ın her ümmete peygamber gönderdiğini ve ayırım gözetmeksizin ismi zikredilen veya edilmeyen bütün peygamberlere imân etmeyi emrettiğini ifade etmektedir. Sâbık, Allah'ın peygamberine itaat edilmesi konusundaki

¹⁵⁸ Arslan, Bozkurt, *Sistemik Kelâm*, 310.

¹⁵⁹ eş-Şehristânî, *Milel ve Nihal*, 453.

¹⁶⁰ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 141.

¹⁶¹ Ebü'l Berekât en-Nesefî, *İslâm İnancının Ana Umdeleri*, Trc. Temel Yeşilyurt (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 75-76.

emrini görmezden gelen ve inkâr eden kimselerin kâfir olacağını belirtmektedir. Son gönderilen peygamber Hz. Muhammed aleyhisselamdır. Onun peygamberliği bütün ümmete yöneliktir ve onunla birlikte risaletin kesilmiş olmasıyla beraber başka bir peygamber de gönderilmeyeceğini belirtmektedir.¹⁶² Yani Yahudiler ve Hristiyanlar gibi bazı peygamberlere inanıp bazısını reddeden veya Berâhime ve Sümeniyye gibi nübüvvet makâmını terkedenler kâfir olmaktadır.

Seyyid Sâbık, insanın dünya ve ahiret saadetine erişmesini sağlayan salih amellerin ancak peygamberler vesilesiyle öğrenilebileceğini söylemektedir. İnsanın böylesine yüce öğretileri sınırlı aklıyla, ilahi bir yardıma mazhar olmaksızın elde etmesi mümkün değildir. Bunlar ancak Allah'ın peygamberleri aracılığıyla öğrenilebilmektedir. Sâbık, Allah'ın tüm kavimlere peygamber gönderdiğini söylemektedir. Allah, peygamberleri aracılığıyla ilahi buyruklarını ulaştırmadığı hiç bir topluma azap etmeyecektir. Allah'ın tüm toplumlara peygamberler göndermiş olmasının bir hikmeti de, O'nun otoritesini ve kudretini inkâr edenlerin cezaya maruz kaldıklarında ileri sürecekleri bahaneleri geçersiz hale getirmesidir.¹⁶³

Seyyid Sâbık, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr eden Hristiyanlar'a ve Yahudilere, Tevrat'ta ve İncil'de Hz. Muhammed'in peygamber olarak geleceğini gösteren birçok deliller bulunduğunu söylemektedir. Mesela; Tevrat'ta geçen Hicaz bölgesinin eski ismi olan "Fâran" denilen yerden bir "nûr" geleceği haber verilmektedir. Hz. Muhammed aleyhisselam bu yerden gelmiştir. Yine Sâbık, Yuhanna İncil'inde "Kutsal Ruh"un geleceği ve insanlara her şeyi öğreteceği müjdesi verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber dünyevi olan her şeye zahidane bir tavır sergilemiştir. Maddi olan hiçbir şeye, makam veya mevkiye düşkün olmamıştır. Aynı zamanda Hz. Peygamberin okuma yazması olmamasına rağmen son derece büyük işleri gerçekleştirmesi ve onu düşmanlarının bile, kendisine güvenilen kişi anlamında Muhammed'ül-Emin diye nitelendirmeleri nübüvvetinin delillerindendir. Ayrıca Allah, Hz. Muhammed'in nübüvvetini mucizelerle de desteklemiştir.¹⁶⁴

---

¹⁶² Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 173, 205.

¹⁶³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 178-179.

¹⁶⁴ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 201-206, 208.

3.1.4. Kelâm Mezheplerine Göre Peygamberliğin İspatı

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, peygamberlerin insanlara tebliğ ettiği şeylerin akli delillerle de güçlendirilmesinin mümkün olduğunu söylemektedir. Bu durumu bir şeye birden fazla delil getirmeye benzetmektedir. Bir şey hakkında bir delille yetinildiğinde bile, diğer delillere de başvurmanın abes bir yanı yoktur. Yüce Allah'ın peygamber göndermesinin, akli hükümlere göre Allah'ın kullarına bir lütfu olduğuna göre inkârcıların iddiaları boşa çıkmaktadır. Cüveynî, bu konuyu şu şekilde örneklendirmektedir; hasta bir kimse, genel anlamda kendisine neyin iyi geleceğini bilmesine rağmen doktora gidip iyileşmek için ilaç sormaktadır ve doktorun belirlediği ilaçla şifa bulmaktadır. İşte bu durum bir peygamberle onun ümmeti arasındaki ilişkiye benzemektedir. Peygamber de, o doktor gibi hakikatleri şüpheyi yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. İnsanları ulaştıkları dünya ve ahiret saadetine götüren yolları en doğru şekilde açıklamaktadır.¹⁶⁵

Ebu'l Mu'in en-Neseî'ye göre; Allah peygamber göndermeseydi ve yarattıklarını sorumlu tutsaydı, kullar bu durumu kendi lehlerine kullanarak yaptıkları hatalardan sorumlu tutulmamaları gerektiğini savunabilirdi. Ancak Yüce Allah hikmetinin bir gereği olarak peygamberler göndermiştir. Kullarını yeryüzünde başıboş bırakmamıştır.¹⁶⁶

Ebû Seleme es-Semerkandî'ye göre, peygamberlik meselesinde esas teşkil eden şey onun gerçekleşmiş olmasıdır. Bu sonsuz nimetleri kullarına bahşeden bir yaratıcıya şükretmek gereklidir. Ancak insanlar “şükür”ün türlerini, hakikatini ve ölçüsünü bilmekten acizdirler. Dolayısıyla kulun aklının ermediği meselelerde kendilerine rehberlik edecek peygambere ihtiyaçları vardır.¹⁶⁷

Teftazânî'ye göre, peygamberlerin getirdiği şeyler aklın idrak etmeye güç yetiremediği şeylerdir. İnsan aklı, caiz olan şeyler hakkında hüküm vermekte zorlanmaktadır. Onları ne haram ne de farz kabul edebilmektedir. En fazla yapacağı, iyi sonuçlanan şeylere karşı ilgili, kötü sonuçlananlara karşı ise reddedici tavır sergilemektir. İnsanoğlu kendisine peygamberlerin iletmiş olduğu mesajı muhattap olup, fiillerin iyi ve kötü sonuçlarını kesin bir biçimde öğrendiğinde, ona büyük kolaylık

¹⁶⁵ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, Trc. Adnan Bülent BALOĞLU v.dğr., 3. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 249.

¹⁶⁶ Ebû'l-Muin en-Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, Trc. Ramazan Biçer, 4. Baskı (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2019), 93-94.

¹⁶⁷ Ebû Seleme es-Semerkandî, *Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri*, Trc. Ahmet Saim Kılavuz (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 100.

sağlanmış olmaktadır. Ayrıca dinin getirdiği bir şeyin insan aklına uygun olması nübüvvetin abes olmasını gerektirmemektedir. Bilakis, Allah'ın kullarına bir lütfu ve kolaylık sağlamasıdır.¹⁶⁸ Peygamber aracılığıyla, iyinin ve kötünün yalnızca akılla bilinebildiği noktalarda akla destek sağlanmakta, akılla bilinemediği noktalarda ise peygamberlik aracılığıyla bilinmesi sağlanmaktadır. Böylece şüpheler defedilmektedir.¹⁶⁹

Öncelikle bilinmelidir ki, yapılan işlerin sonuçsuz ve gayesiz olması bir yaratıcının hakim olmadığına işaret etmektedir. Bu durum ise yaratıcıya yakışmayan bir niteliktir. Allah yaratmış olduğu canlı varlıklara belirli bir yaşam süresi tayin etmiştir, onları yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeme ve içmeye mecbur kılmıştır ve uzun yaşamayı onlara sevdirmiştir. Eğer Allah'a emir ve yasaklarını kullarına ulaştırmamış olsaydı herkes kendi nefislerinin ve arzularının peşinde daha uzun ve keyifli yaşayabilme gayesiyle birbirleriyle çatışacak ve savaşacak ve neslin devamı mümkün olmayacaktı.¹⁷⁰

Allah'ın peygamberi aracılığıyla emir ve yasaklarını kullarına ilettiğini, inkâr edenlerin varacağı sonuç, âlemlerin sadece var olmak için yaratılıp vakti gelince yok olacağı sonucudur. Halbuki bu boş işler ve boş işlerle uğraşmak kusursuz bir yaratıcının şanına yakışmamaktadır. Bununla beraber yeryüzündeki onca düzen ve güzellik onun hikmetli bir yaratıcısı olduğunun açık delilidir.¹⁷¹

Aklı başında bir insanın, bilgisiz ve düşüncesiz olan nefsinin kendisini şehvet bataklığına çekmesini, bilerek ve isteyerek kabullenmesi mümkün değildir. Bilakis aklı başında olan her kimse, yaptığı işlerin sonuçlarının övülecek şekilde sonuçlanmasını istemektedir. Yapısında hoyratlık ve bilgisizlik bulunan nefisle, fiillerin sonuçlarına yönelik kararları almak mümkün değildir. Bu kararları doğru almak ve nefislerin eğitilmesini sağlayacak terbiyeyi vermek ancak bir peygamberle mümkün olmaktadır. Peygamber göndermek Allah'ın kullarına bahsettiği büyük nimetlerinden birisidir. Peygamberin getirdiği emir ve yasaklar, insanın yaşamını kolaylaştıran ve güzelleştiren kemale en kolay biçimde erebilmenin yollarını gösteren

---

¹⁶⁸ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 100.

¹⁶⁹ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 622.

¹⁷⁰ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 349-350.

¹⁷¹ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 348, 361-362.

nimetlerdir. İnsan aklıyla ortaya koyulan her türlü nizam ve kanunlara nefsi etkenler karışabilmektedir.¹⁷²

Kulları ve nefislerini yaratan Yüce Allah'tır. Allah, insan nefsinin zayıf yönlerini ve güçlü yönlerinin yaratıcısıdır. Dolayısıyla O'nun, peygamberleri vasıtasıyla bizlere yol göstermesi, bizlerin binlerce yıl tecrübe ederek ortaya koyabileceğimiz bir hakikatten bile daha sağlam ve doğrudur.

Kur'ân'ı Kerim'de çelişkiler olduğunu iddia edenlere gelince; Bu iddia yanlıştır. Çünkü çelişkinin söz konusu olması için ibarenin ve mananın bir arada olması gereklidir. Soyut haldeki bir ibarede çelişki olmamaktadır. Mesela; Zeyd'in evinde olmamasına rağmen "Zeyd evdedir" denildiğinde, biri Zeyd b. Hâlid öbürü ise Zeyd b. Abdullah olarak iki şahıstan birisi söylenmek istenmişse bu durumda bir çelişki söz konusu olmamaktadır. Yine Kur'ân da gerçekten de çelişkiler olsaydı Hz. Peygamberin döneminde yaşayan Arapların bu çelişkileri kesinlikle bilmeleri ve ona karşı akli birer delil olarak kullanmaları gerekirdi. Ancak böyle olmamıştır. Çünkü Kur'ân'da çelişki yoktur.¹⁷³

Yine bu inkârcı gruplardan bazıları, biraz dil bilgisine sahip bir kişinin dahi Kur'ân'ın aynısını veya ondan on tane sure meydana getirebileceğini iddia etmektedir. Oysaki bu iddianın geçersiz olduğu gayet açıktır. İleri seviyede Arapça dili ve fesahatı bilgisiyle donanmış olan ve Kur'ân'ı aciz düşürmek için ellerinden gelen her şeyi yapabilecek bazı Araplar bile, Kur'ân'ın aynısını getirmekten aciz kalmışlardır. Yine onlardan bazıları Kur'ân'ı Kerim'deki ayetlerin bir kısmının müteşabih bir kısmının ise muhkem olmasının sebebini Kur'ân'ı inkâr etme adına ileri sürmüşlerdir. Oysaki Allah'ın hikmet ve adalet sahibi olduğu kesin bir şekilde bilindiğinde O'ndan gelen her şeyde muhakkak bir hikmetin olacağına da bilinmesi gereklidir. Mesela; Allah'ın kullarını düşünmeye ve fikir yürütmeye teşvik etmesi, taklitten ve bilgisizlikten men etmesi, Kur'ân'ın mükellefe daha çok sevap kazandırma kapısı olması, Kur'ân'ın fesahat ve i'câz olarak en yüksek düzeyde olduğunun ortaya koyulması gibi birçok hikmetleri vardır.¹⁷⁴

¹⁷² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 352.

¹⁷³ Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/476, 478.

¹⁷⁴ Abdülcebâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 476.

Ebû Muin en-Nesefî, Hz. Muhammed'in peygamber oluşunun dellillerinin mucizeler olduğunu belirtmektedir.¹⁷⁵ Çünkü Hristiyanlar ve Yahudiler peygamberlerinin nübüvvetini ispat etme noktasında peygamberlerinin mucizelerini sık sık öne sürmektedirler. Dolayısıyla birçok mucize göstermiş olan Hz. Muhammed'in nübüvvetini de kabul etmeleri gerekmektedir.

Fahreddin er-Râzî Kur'an'ın bir mucize olduğunu inkâr edenlere, Hz. Peygamberin Kur'an'ı Kerimle herkese meydan okuduğunu hatırlatmaktadır. Aynı zamanda Kur'an'ın icazına itiraz edilmemiş veya edilememiş olmasının bir mucize olduğunu söylemektedir. Ayrıca Hz. Peygamberin birçok mucizesi bizlere nakledilmiştir, bu rivâyetler âhad bile olsa en azından bir kısmının sahih olması gereklidir. Bu da Hz. Peygamberin mucizelerinin olduğunu dolayısıyla da onun Allah'ın gönderdiği elçisi olduğunu ispatlamaktadır.¹⁷⁶

Sâbûnî, Hristiyanlardan bazısının, Hz. Muhammed'in sadece Arapların peygamberi olduğunu iddia ettiğini söylemektedir. Eğer Allah'ın elçisinin sadece Araplara peygamber olarak gönderildiğini gerçekten kabul ediyorlarsa o halde Allah'ın elçisinin yalan söylemesinin mümkün olmadığı da sabittir. Hz. Peygamberin birçok kez tüm insanlığa son peygamber olarak gönderildiğini ifade etmesi ve akli delil olarak; Bizans imparatoruna, İran şahına ve bölgedeki diğer inanışlara sahip hükümdarlara İslâm'a davet mektupları göndermesi ve onları hak din olan İslâm'a çağırması gibi durumlar, onun bütün insanlığa gönderilmiş bir peygamber olduğunu açıkça ispatlamaktadır.¹⁷⁷ Dolayısıyla bu iddia asılsız bir iddia olmaktan öteye geçmemektedir.

3.1.5. Peygamberlerin Erkek Oluşu

Nübüvvet konusunda, âlimler kadınlardan da peygamber olup olamayacağı konusunda farklı görüşler beyan etmiştir;

Bu konuda Seyyid Sâbık, peygamberin sadece erkek olabileceğini savunmaktadır.¹⁷⁸ Çünkü Kur'an'ı Kerim'de Allah'ın, Hz. Muhammed'e, kendisine

¹⁷⁵ en-Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, 93-94.

¹⁷⁶ Fahreddin Er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, Trc. Muhammed Altaytaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 176,178.

¹⁷⁷ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 109.

¹⁷⁸ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 178.

vahiy verdiği erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermediğini söylemektedir.¹⁷⁹

Sâbûnî, nübüvvet makamına gelme hususunda erkek olmanın bir şart olduğunu ve kadın olmanın peygamber olmaya engel teşkil ettiğini söylemektedir. Yine Sâbûnî, peygamberlerin insan aklının imkânsız göreceği meseleleri açıklarken mucizelerle iddiasını destekleyeceğini ve sürekli ön planda olmalarının gerektiğini söylemektedir. Oysaki kadın olmak tesettür ve örtünmeyi gerektirmektedir. Bu şekilde ön planda olma durumunun dinimizin ön gördüğü tesettür anlayışıyla örtüşmeyeceğinden dolayı kadının peygamber olması mümkün değildir.¹⁸⁰

Ebû Yüsr el-Pezdevî kadınlardan peygamber hiç gönderilmediğini,¹⁸¹ Ebü'l Berekât en-Nesefî erkekliğin peygamberliğin şartı olduğunu ifade etmektedir.¹⁸² Aynı şekilde Sirâceddin el-Ûşî'de erkek olmanın peygamber olabilmenin bir şartı olduğunu ve Mâtürîdîler'in kanaatinin de bu olduğunu belirtmektedir. Çünkü nübüvvet makamı kadınların kaldıramayacağı çok çetin ve çeşitli mücadeleleri de beraberinde getiren bir makamdır. Bazı peygamberler birçok kez mecbur kalarak hicret etmiş, bazıları ise öldürülmüştür. Yaşamları süresince inkârcı kimselerle mücadele içerisinde olmuşlardır. Eş'arîlerin Hz. Meryem'e vahiy geldiğini delil göstermesine karşılık olarak arılara ve yerküreye de benzer şekilde vahyedildiğini hatırlatmaktadır. Ayrıca insanlık tarihinde hiçbir zaman kadın bir peygamber geldiğinden söz edilmemiştir.¹⁸³ Teftazânî, kadınlardan peygamber olabileceği konusunda Eş'arîlerden ayrılmaktadır. Yine Teftazânî'ye göre peygamber olmak, kemâl derecesinde bir akli seviyeye sahip olmayı ve erkek olmayı gerektirmektedir.¹⁸⁴

Kadından peygamber olup olmayacağı tartışması günümüze bakan yönüyle anlam ifade etmeyen bir tartışmadır. Çünkü kadınlardan da bir peygamberin gönderilebileceğini söylemenin günümüzün müslüman kadınlara dair herhangi bir problemin hallinde fayda sağlamayacağı açıktır. Aynı zamanda bir kadının peygamber

¹⁷⁹ Enbiyâ 21/7.

¹⁸⁰ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 100-101.

¹⁸¹ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 147.

¹⁸² en-Nesefî, *İslâm İnançının Ana Umdeleri*, 80.

¹⁸³ Sirâceddin Ali b. Osman El-Ûşî, *Emâli Şerhi*, Trc. Bekir Topaloğlu, 5. Baskı (İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 70-71.

¹⁸⁴ et-Teftazânî, *el-Makâsid*, 646.

olarak gönderildiği duyulmamıştır. Dolayısıyla bu tartışma entelektüel bir fikir ayrılığından başka birşey değildir.¹⁸⁵

Bu konuda Seyyid Sâbık da dâhil olmak üzere müslümanların çoğunluğunun, kadınların peygamber olamayacağı fikrini benimsedikleri görülmektedir.

3.1.6. Peygamberlerin Masumiyeti

Hakkında farklı görüşler beyan edilen meselelerden birisi de Allah'ın kullarına göndermiş olduğu peygamberlerin gûnahtan masum olup olmadıkları hususudur.

3.1.6.1. Seyyid Sâbık'a Göre Peygamberlerin Masumiyeti

Seyyid Sâbık, Allah'ın özünde ve sözünde doğru olmakla ve kendisine verilen görevi hakkıyla eda etmekle görevlendirmiş olduğu peygamberlerinin büyük veya küçük günahları işleme konusunda, Allah tarafından korunduklarını söylemektedir. Allah'ın hem eğittiği hem de övdüğü ve insanlara örnek olarak gönderdiği peygamberlerin günah işlemleri mümkün değildir. Onlar, kemale ulaşmaya çalışan insanlara en ideal örneklerdir. Eğer güzel ahlaka uymayan fiillerde bulunsalar veya haram işleyen kimseler olsalardı, insanlığa hidayet önderleri değil kötü örnek olurlardı.¹⁸⁶

3.1.6.2. Kelâm Mezheplerine Göre Peygamberlerin Masumiyeti

Râfîzîlerden bazıları Allah'ın peygamberinin, Allah'a karşı isyankâr olmasını caiz görmektedirler. Mürcie'den bazıları, peygamberlerin büyük günah işlemlerini caiz görmüştür. Diğer bazısı da büyük günah işlemlerinin mümkün olmadığı ancak küçük günah işlemlerinin caiz olduğunu iddia etmektedirler.¹⁸⁷ Yine Havâric'den bazısının görüşü de, peygamberlerin küçük veya büyük günahlardan masum olmadığı yönündedir.¹⁸⁸

Ebû Yüsr el-Pezdevî, Ehl-i Sünnet'e göre peygamberlerin kasıtlı olarak büyük veya küçük günah işlemekten masum olduklarını ancak çok küçük hatalar

¹⁸⁵ Selim Özarslan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 120-121.

¹⁸⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 170, 172-173.

¹⁸⁷ el-Eş'arî, *el-Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 98, 228.

¹⁸⁸ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 260.

yapma ihtimalleri olduğunu ve o hatalarında günaha sebebiyet vermeyecek derecede küçük unutmama ve hata mukabilinde şeyler olduğunu aktarmaktadır.¹⁸⁹

Sabûnî, peygamberlerin özelliklerinden bahsederken onların en zeki en iyi ahlaklı olması ve peygamberlik vazifesini taşımasına engel olacak niteliklere sahip olmaması gerektiğini söylemektedir. Eğer peygamberliği öncesi böyle bir sığata sahipse bile Allah, peygamberliği esnasında onu düzeltmektedir. Peygamberler, hem fillerinde hem de sözlerinde masumdurlar yani hatalardan korunmuşlardır. Ayrıca Mâtürîdî, peygamberlerin günahlardan korunmuş olması halinin dünya imtihanını ortadan kaldırmayacağını söylemektedir. Çoğu müslümana göre, peygamberler vahiyden önce de sonra da günahlardan korunmuşlardır. Ancak Ehl-i Sünnet'in konuyla ilgili kanaati peygamberlerin günahlardan korunmuş olması halinin ilahi vahiyden sonra olduğu yönündedir. Yine Haşviyye de, peygamberlerin kıssalarını aktarırken, günah işlediklerini imâ eden söylemlerde bulunmaktadırlar.¹⁹⁰

Ebü'l Berekât en-Nesefî, peygamberlerin ilahi vahye muhatap olmadan önce de sonra da bütün peygamberlerin günahlardan korunmuş olduğunu ifade etmektedir.¹⁹¹

Eş'arîlere göre, peygamberler hatalardan korunmuştur ancak kendilerine peygamberlik gelmeden önce günah işleyebilmektedirler.¹⁹² Teftazânî bu konuda peygamberlerin nefret ettirecek, şahsiyetini zedeleyebilecek ve nübüvvetin hikmetine yakışmayacak her türlü şeyden uzak olmalarının yani korunmuş olmalarının gerektiğini ifade etmektedir.¹⁹³

Fahreddin er-Râzî, peygamberlerin masumiyeti meselesinde nebilerin ismet sıfatının zorunlu olduğunu söylemektedir. Allah'ın peygamberlerine olan nimeti diğer insanlara olandan nimetlerinden daha fazla olduğundan dolayı, onların günah işlemesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Çünkü onların günah işlemesi, ümmetin tüm günahkârlarının günahlarından daha çirkindir. Ancak onlar günahkâr olmadıkları için Allah'ın nimetlerine mazhar olmuşlardır. Râzî, günah işleyenin fasık olacağını ve onun söylediklerine güvenilemeyeceğini dolayısıyla peygamberlerin günah işlemeyeceğini belirtir. Râzî'ye göre, Allah'ın peygamberlere uymamızı

¹⁸⁹ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 260.

¹⁹⁰ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi*, 110-111.

¹⁹¹ en-Nesefî, *İslâm İnançının Ana Umdeleri*, 80.

¹⁹² el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 261.

¹⁹³ et-Teftazânî, *el-Makâsîd*, 646.

emretmesi onların günâhkar olmadıklarının bir delilidir. Çünkü peygamberler günahkâr kimseler olsaydılar, Allah onlara uymamızı emretmeyecekti. Râzî'ye göre peygamberlere günah diye isnat edilen şeyler, aslında daha iyi olanın terki mahiyetindedir. Kesin bir şekilde masiyet olursa bu muhakkak peygamberlikten önce olmuştur.¹⁹⁴

Kâdı Abdulcebbar'a göre peygamberler, nefreti gerektiren her davranıştan uzak olmalıdır. Buna büyük günahlar da, küçük günahlar da dâhildir. Allah, kullarına fayda sağlamak için peygamberler göndermektedir. Eğer peygamberler günah işleseydiler, insanlar onların getirdiklerini kabul etmezlerdi. Dolayısıyla Allah'ın peygamberlerini bu tip durumlardan koruması gereklidir. Ayrıca Allah'ın peygamberlerini günahlardan koruması hali hem nübüvvetten önce hem de sonrasında da geçerli olmalıdır.¹⁹⁵

Genel olarak Ehl-i Sünnet'in peygamberlerin günahlardan korunmuşluğu meselesindeki düşüncelerini şu maddelerle sıralamak mümkündür;

1. Tebliğ ettiği dini hükümler noktasında korunmuş olmalarında ittifak edilmiştir.
2. İlahi vahyin gelmesinden önce de sonra da küfür ve şirkten korundukları noktasında icmâ edilmiştir.
3. Vahiyden sonra bilerek büyük günah işlemekten masumdurlar. Fakat nübüvvetten önce büyük günah işlemeleri ihtimali vardır.
4. Peygamberler vahiyden önce de sonra da istemeden büyük günah işleyebilirler bu durum ismet sıfatına zarar veren bir durum değildir.
5. Büyük veya küçük günahları dünya yaşamları boyunca bilerek veya bilmeyerek işlemeleri imkân dâhilindedir.¹⁹⁶

3.2. Mucize

Sözlük anlamı bakımından mucize sözcüğü, “bir şeye güç yetirememek” manasına gelen “muciz” kelimesinin isim hali olmakla beraber “acz” kökünden türeyen bir sözcüktür.¹⁹⁷

¹⁹⁴ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 196-198.

¹⁹⁵ Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 436,438.

¹⁹⁶ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 229-230.

Mucize, mecaz olarak yaygın bir şekilde kullanılan ve geniş manalara gelen temsili bir kelimedir. Gerçek anlamı aczi yaratan yani, aciz bırakandır. Peygamberin meydan okuduğu kişiler aciz kimseler olmamalarına rağmen mucizeler karşısında aciz kalmışlardır.¹⁹⁸

3.2.1. Seyyid Sâbık'a Göre Mucize

Seyyid Sâbık, âlimlerin mucizeyi; nübüvvetin ispat edilmesi gayesiyle Allah'ın peygamberleri vasıtasıyla gerçekleştirdiği, olağanüstü olaylar olarak tarif ettiğini aktarmaktadır. Sâbık'a göre, mucizeler mümkündür. Bu olaylara mucize denilmesinin nedeni ise aklın onları açıklamaktan aciz kalması ve benzerini gerçekleştirmeye kimsenin güç yetirememesindedir. Yine Sâbık, mucize göstermenin peygamberlere vacip olduğunu söylemektedir. Çünkü mucizeler, Allah'ın hüccetleridir. Ayrıca mucizelerin insanların gücünün üzerinde, madde kanunlarına aykırı bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir.¹⁹⁹ Sâbık bunlara ek olarak, ruhlar âlemi ve hipnotizmaya dair âlimlerin yazdıklarını inceleyenlerin olağanüstü şeylerin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu anlayacaklarını ileri sürmektedir.²⁰⁰

3.2.2. Kelâm Mezheplerine Göre Mucize

Eş'ârîyye mezhebinin âlimlerinden, Kâdı Beyzâvî mucizenin, benzerinin yapılması mümkün olmayan meydan okuma ile gerçekleşen olağanüstü işler olduğunu ifade etmektedir. Bu olağanüstü hadiseler, Allah izin vermesiyle insanın kendi vücudundaki organları yönetmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Mesela; Hz. Peygamberin parmaklarından su akıtması vb. durumlar buna örnek teşkil etmektedir.²⁰¹

İmam Mâtürîdî mucizeleri; Hz. Muhammed'in kendi şahsiyeti, hissi mucizeleri ve akli mucizeleri şeklinde ayırmaktadır. Hz. Muhammed'in başkasına benzetilemeyen farklı bir güzelliğinin oluşu, ona bakan kişilerin bir dolunaya bir de Hz. Peygambere baktıklarında, Hz. Peygamberin daha güzel olduğunu ifade etmekten kendilerini alamamaları, terinin kokusunun güzel kokuya karıştırılması, her türlü maddi manevi kusurdan temizlenmiş olduğunun söylenmesi, yalan söylediğine hiç şahitlik edilmemiş olması, çok şefkatli ve çok merhametli olması, kendisini düşünmeden insanlara ikram edecek kadar cömert olmasından dolayı Allah'ın o kadar

¹⁹⁷ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 220.

¹⁹⁸ el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 252.

¹⁹⁹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 208.

²⁰⁰ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 209.

²⁰¹ Kâdı Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Tavâli 'u'l-Envâr*, Trc. İlyas Çelebi-Mahmut Çınar, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), 220.

eli açık olmaması noktasında kendisini uyarılmış olması vb. haller Hz. Peygamberin nübüvvetini ortaya koyan şahsiyetine dair açık delillerdendir.²⁰²

Duyuların algılamasına dayanan ve Hz. Muhammed'in kendi zatının dışında gerçekleşen hissi mucizelerinden bazısı ise; ağacın yerinden kalkarak Hz. Peygamberin yanına gelmesi, ayın ortadan ikiye bölünmesi, taşın Hz. Peygambere konuşması, devenin Hz. Peygambere halini şikayet etmesi, Hz. Peygamberi takip eden kötü niyetli birisinin atının toprağa gömülmesi, kızartılmış koyunun zehirli olduğunu peygambere haber vermesi vb. şeklinde sıralanabilmektedir.²⁰³

Bunlara ek olarak; Hz. Peygamberin okuma ve yazmasının olmadığı bilinmesine rağmen Kur'ân'ı Kerim gibi benzersiz bir kitapla gelmesi, Allah'ın Hz. Peygamberin bütün hallerini araştırmalarını ve getirdiklerini kabul etmemelerini geçerli sayabilecek herhangi bir delil getirmelerini istemesine karşın onların hiç bir kusur bulamayışı. Hz. Muhammed'in muhataplarını diğer dinleri de araştırmaya davet ederek aklen en güzelinin ve en doğrusunun hangisi olduğunu tespit etmeye davet etmesi, Hz. Peygamberin haber verdiği hadiselerin vakti gelince muhakkak cereyan etmesi gibi durumlarda, Hz. Muhammed aleyhisselamın Allah'ın peygamberi olduğunun delilleridir.²⁰⁴ İmam Mâtürîdî, sıralamış olduğu bu delillerin de Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispat eden mucizeler olduğunu söylemektedir.²⁰⁵

Cüveynî, mucizenin bazı niteliklerinin olduğunu söylemektedir. Bunların birincisi; gerçekleşen hadisenin, Allah'ın fiili olmasıdır. Çünkü Allah'ın fiili değil de kadim bir sıfatı olsaydı, insanların bir kısmına değil tamamına karşı olması gerekirdi. İkincisi; gerçekleşen mucizenin harikulade bir hadise olmasıdır. Çünkü sıradan bir kimse mucizeler gerçekleştirebilirse, bu durumu kötüye kullanır ve yalancı peygamber olarak ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda, kimin peygamber kimin ise sahtekâr olduğunu anlamak mümkün değildir. Üçüncü nitelik; mucize, mucizeyi gerçekleştiren kişinin ortaya attığı iddiayı destekleyici nitelikte olmalıdır. Yani peygamberlik iddiasında bulunmayan kimsede gerçekleşen mucize değildir. Dördüncü nitelik; mucizenin, ortaya atılan iddiadan önce gerçekleşmemesidir. Çünkü öncesinde

---

²⁰² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 393-394.

²⁰³ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 104-106.

²⁰⁴ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 397-406.

²⁰⁵ el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 408.

gerçekleşenin hükmü geçmiştir. Son nitelik ise; mucize gösterecek olan peygamberi yalanlayacak harikulade bir şeyin ortaya çıkmamasıdır.²⁰⁶

Teftazânî, mucizenin bir meydan okumayla gerçekleşmekte olan olağanüstü hadiseler olduklarını ve mucize hakkında tartışma olmayacak derecede belirgin olması gerektiğini söylemektedir. Çünkü mucize benzeri yapılamayan şeydir. Allah'ın eseridir, büyü ve sihir gibi şeylerden tamamen farklıdır. Teftazânî'ye göre, mucizeler mümkündür. Aynı zamanda bu mümkünlük zorunludur. Mucizenin gerçekleştiği esnada orada olmayan kişilere o mucizenin iletilmesinin mümkün olması da zorunludur. Mucize Allah'ın tasdik etmesidir. Teftazânî, mucizenin peygamberlik makamını ispatlamanın yöntemi olduğunu ifade etmektedir. Kâdı Beyzâvî, mucizenin imkânı hususunda filozofların; Hz. Peygamberin nefsinin çok iyi korunmuş olmasından dolayı, fiziki zorunluluklara mecbur kalmaksızın meleklerin büyükleriyle temasa geçebildiklerini, Hz. Peygamber'in hayalindeki şeyin onun kuvve-i mütehayyilesine ve sonra da görülen ve hissedilen âleme inmekte olduğunu bizlere aktarmaktadır. Vahiy ve mucizeler de bu şekilde gerçekleşmektedir. Beyzâvî'nin konuyla ilgili görüşü ise; Allah'ın kimi dilerse ona vahiy indirebileceği ve mucizeyi dilediğinin vasıtasıyla gerçekleştirebileceği ve dilediğine melekleri gönderebileceği yönündedir.²⁰⁷

Kâdı Abdulcebâr, Allah'ın peygamberinin bütün din ve inançları reddettiği ve hepsine yalnız başına meydan okuduğu zaman, ücretle çalışmakta ve maddi açıdan zayıf bir durumda olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber İslâm'ı Kureys'e ilk kez tebliğ edeceğinde, kendisine her türlü fenalığın yapılabileceğini ve hatta başının koparılabileceğini bilmektedir. Ancak Allah, Hz. Peygamberini tüm tehditlerden ve kötülüklerden koruyacağını ona haber verdiğinde, Hz. Peygamber can tehlikesini ve tehditleri hiçe sayarak sırtını yalnızca Allah'a dayayarak, ilahi emri yerine getirmiştir. Allah resulu tek başına bu iddiasını ortaya attığında hiçbir krala veya yöneticiye yanaşmamış bilakis hepsine birden meydan okumuş ve öfkelenmelerine sebep olmuştur. O yalnızca Allah'a dayanmıştır ve Yüce Allah'ın ona vaadine dayanarak onların kendisini öldüremeyeceklerini söylemiştir. Onlar tüm nefretlerine ve güçlerine rağmen birçok tuzaklar kursalar bile Hz. Peygamber'i öldürememiştir. Bu duruşu, Hz. Muhammed'in peygamberi olduğu hususunda yeterli

²⁰⁶ el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 252-258.

²⁰⁷ el-Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, 218, 220.

bir delildir. Hz. Peygamberin sergilemiş olduğu bu duruş ancak Allah'a güvenip teslim olan bir kişinin duruşudur. Onun sapasağlam duruşu ateşe atılacak birinin Allah'ın korumasıyla ateşte yanmayacağını bile bile ateşe girmesine ve ateşte yanmayan kişinin durumuna benzemektedir.²⁰⁸

Thomas Aquinas mucizenin teolojik açıdan delil oluşu ve imkânı konusunda, Allah'ın tüm varlıkları uymaları için mecbur kıldığı düzenin çoğunlukla alışılmış bir şekilde Allah'ın koymuş olduğu genel sebeplere dayanmakta olduğunu ve her şeyin ona göre gerçekleştiğini söylemektedir. Ancak bu düzen daimi değildir. Elbetteki Allah'ın koymuş olduğu sebepler, doğasına uygun bir biçimde kendi sonuçlarını gerçekleştirmektedirler. Fakat bu durum bazen değişebilir. Allah bazı zamanlar kudretini göstermek ve ispat etmek gayesiyle kendi takdir etmesinde bir değişme söz konusu olmaksızın tabiatta süregelen nizami aşan hadiseler gerçekleştirebilmektedir. Ancak bu hadiseler Allah'ın tabiatta kurmuş olduğu nizami bozmamakta veya değiştirmemektedirler. Bu tip harikulade hadiselerin şekilleri değişiklik gösterse bile gayeleri her zaman aynı olmaktadır. Aquinas'a göre, O'nun kudretini ispatlama noktasında uyguladığı en iyi yol budur. Bir müessirin, eseriyle olan bağı gibi bütün yaratılmışlar da Allah ile irtibatlıdır. Bundan dolayı bütün âlem Allah'a ait bir sanat eseri gibidir. Böylece sanatkarın meydana getirdiği eserde farklı bir çalışma gerçekleştirmesiyle sanatçının temel niteliklerine ters bir durum ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla Allah da insanların alışagelmış olduğu kâinat düzeninden farklı bir hadise gerçekleştirirse bu da kâinatın düzenine ters düşen bir durum olmamaktadır.²⁰⁹

Bir hadisenin mucize sayılabilmesi için taşıması gereken bazı nitelikler bulunmaktadır;

1. Mucizelere mecâzi olarak peygamberin denilmesine rağmen aslında onlar Allah'ın fiilleridir.
2. Mucize süregelen doğa kanunlarının ötesinde harikulade bir hadisedir.
3. Mucizeler nübüvvet sorumluluğunun yüklendiği kişilerde zuhûr eden hallerdir.

---

²⁰⁸ Kâdî Abdulcebbar b. Ahmed, *Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve*, Trc. M. Şerif Eroğlu - Ömer Aydın, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 46, 48, 50.

²⁰⁹ Thomas Aquinas, "Mucizeler", Trc. H. İbrahim Bulut, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2003), 103-104.

4. Mucizeler nübüvvet iddiasıyla beraber bulunur. Nübüvvet iddiasının öncesinde veya çok sonrasında gerçekleşmemektedir.

5. Mucizeler peygamberlerin talebine uygun bir şekilde gerçekleşmektedir. Bir şeyi mucize olarak talep eder de başka bir şey gerçekleşirse bu mucize olmamaktadır.

6. Mucizelerin en etkili oldukları vakit, yalanlama olayı olduktan sonradır.

7. Mucizeler âdemoğlunun gerçekleştirmekten aciz kaldığı nitelikte olmalıdırlar.²¹⁰

3.3. Keramet

3.3.1. Seyyid Sâbık'a Göre Keramet

Seyyid Sâbık'a göre keramet; Allah'ın salih kulları eliyle açığa çıkardığı fevkalade şeylerdir. Mesela; Hz. Meryem hakkında Kur'ân'da geçen bazı fevkalade hadiseler, Allah'a karşı ihlaslı olan, tertemiz fitrata sahip ve kendilerini ibadete adanmış kimselerde Allah'ın lütfu olarak meydana gelebilmektedir. Kerametler insanların alışageldiği şeylerden de olabilmektedir. Allah'a ibadet ve taatte başarılı olmak, ilmi veya ameli yönden başarılı olmak da birer keramet ve Allah'ın ikramıdır.²¹¹

3.3.2. Kelâm Mezheplerine Göre Keramet

Râfızîler, Cehmiyye ve Mu'tezile, peygamberlerin mucizelerinin hak olduğunu söylemekle birlikte velilerin kerametlerini reddetmektedirler. Çünkü onlara göre velilerin kerametini kabul etmek, velileri ve peygamberleri birbirine denk tutmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla peygamberlerin nübüvvetlerini ispat eden mucizeler de yok sayılmaktadır. Bundan dolayı da Kur'ân'da, Hz. Meryemle ilgili geçmekte olan kerametleri Hz. İsa'nın ve Hz. Yahya'nın kerametleri olarak görmektedirler. Ancak Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e göre peygamberlerin mucizelerine benzememekle beraber velilerin kerameti mümkündür.²¹² Bu konuda Kâdî Abdulcebbar, Allah'ın sâlih kullarına dayandırılan kerametlerin bid'at'ten ibaret olduğunu öne sürmektedir.²¹³

Hâkim es-Semerkandî'ye göre evliyaların gösterdikleri kerametler gerçektir. Bunu inkâr eden kişiler bid'at ehlinen olmaktadır. Semerkandî'ye göre her müslüman buna bu şekilde inanmalıdır. Semerkandî, kerameti inkâr eden kişiye, müslümanın mı,

²¹⁰ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 241-242.

²¹¹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 214, 215.

²¹² en-Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm*, 89.

²¹³ Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 410.

yoksa kâfirin mi daha hayırlı olduğunu sormaktadır. Müslümanın daha hayırlı olduğuna göre ve bir anda dünyanın bir ucundan diğer ucuna gidebilen İblis’inde kâfir olduğuna göre müslümanlar evliyanın kerametine inanmalıdırlar.²¹⁴

Sâbûnî, kerametın caiz olduğunu belirtmektedir. Tabiattaki genel kanuna ters bir şekilde gerçekleşen ilahi bir fiil olduğunu ve Allah’ın kuluna itaatının meyvesi olduğunu söylemektedir. Keramet, kulun basiretini ve inancını sağlamlaştıran ve dininin hak olduğunu gösteren bir nimettir.²¹⁵

Ebû’l Berekât en-Nesefî, veli kişinin, hak yolu bulmaya çalışan kimseleri onlara manevi anlamda destek olmaları ve sarfettikleri gayretlerde onları teşfik etmeleri için gösterilen kerametın caiz olduğunu ancak kendini beğenme ve övünme gayesine yönelik olarak caiz değildir.²¹⁶

Fahreddin er-Râzî ye göre keramet caizdir.²¹⁷ Teftazânî’ye göre keramet peygamberlik iddiası olmaksızın veli kullardan sadır olan işlerdir. Ayrıca mucize cinsinden kerametlerin gerçekleşmesini de mümkün görmektedir.²¹⁸ Kâdı Beyzâvî, kerametın mümkün olduğunu söylemektedir. Buna delil olarak kerametlerin Ashâb-ı Kehf kıssalarını ve Kur’ân’da geçen Hz. Meryem’in yaşadığı fevkalade hadiseleri göstermektedir.²¹⁹

Ümmetin çoğunluğunun keramet konusunda söyledikleri bizi kerametlerin Allah’ın sevdiği kullarına ikramı şeklinde gerçekleşebileceği sonucuna ulaştırmaktadır.

3.3.3. Keramet ve Mucizenin Farkı

Seyyid Sâbık’a göre mucize ve keramet farklı şeylerdir. Keramet Allah’ın salih kullarına ikram ettiği olağanüstü olaylardır. Ancak keramette meydan okuma söz konusu değildir. Keramette esas olan saklama ve gizlemektir. Mucize de ise bunun tam tersidir. Çünkü mucizenin açık bir şekilde gösterilmesi vaciptir. Mucize meydan okumayla gerçekleşmekte ve peygamberin nübüvvetini ispatlayan açık bir delil niteliği taşımaktadır.²²⁰

²¹⁴ es-Semerkindî, *Sevâdü’l A’zam Tercümesi*, 136, 142.

²¹⁵ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 112-113.

²¹⁶ en-Nesefî, *İslâm İnancının Ana Umdeleri*, 84.

²¹⁷ er-Râzî, *Me’âlimü Usûli’-d-Dîn*, 188.

²¹⁸ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 652.

²¹⁹ el-Beyzâvî, *Tavâli’u’l-Envâr*, 230.

²²⁰ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 213-214.

Sâbûnî, mucizenin kerametten farklı olduğunu, mucizenin nübüvvet iddiasıyla bulunması gerektiğini ve velinin böyle bir iddia da bulunması durumunda kâfir olacağını söylemektedir. Aynı zamanda bir veliye ait her keramet tabi olduğu peygamberin mucizesi sayılmaktadır.²²¹

Muin en-Neseî, mü'min olsun kâfir olsun, Allah'a itaat eden veya etmeyen, günahkâr veya muvahhid olan herkesin, mucizeyi görebileceğini, kerameti ise yalnızca velayet makamındaki bir şahıs veya keramet sahibinin kendisinin bilincinde olabileceğini söylemektedir. Ona göre fasık olan bir kimse keramet farkına varamamaktadır. Bir diğer farklılık ise peygamberin rabbine dua etmesiyle bu duaya cevap olarak Allah ona mucizeyi nasip etmektedir. Keramet ise Allah'ın bazı zamanlarda veli kulunun makamını yüceltmesi gayesiyle gerçekleşen bir ikramdır. Keramet kendisinde gerçekleştiği kimse ise o kerameti başkasında gerçekleştirmiş gibi anlatmakta ve gizlemeye çalışmaktadır. Mucizeyi ise peygamber açık bir şekilde anlatmakta ve ilan etmektedir. Kendisinde gerçekleşen mucizeye inanmasıyla beraber insanların inanması içinde gayret gösterir.²²²

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1. SEM'İYYÂT

4.1.1. Melekler

İmân esaslarımızdan ikincisi olan meleklerle imân, Kur'ân-ı Kerim'de açık ifadelerle birçok kez zikredilmektedir.

Yüce Allah Kur'ân'da insanları uyarmaları için emirlerini içeren vahyi, melekleri vasıtasıyla kullarından dilediğine indirebileceğini ifade etmektedir.²²³ Yine bir başka ayeti kerimede Allah'ın meleklerine düşman olanların kâfir olacağı ve Allah'ın da onlara düşman olacağını²²⁴ söylemektedir.

---

²²¹ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 113.

²²² en-Neseî, *Bahrü'l-Kelâm*, 90.

²²³ Nahl 16/2.

²²⁴ Bakara 2/98.

“Elk”, “mülk” ya da “le’k” köklerinin herhangi birisinden türemekte olan melek sözcüğü “kuvvetli; tasarruf sahibi ve idare edici; elçi” gibi manalara gelmektedir.²²⁵

İlyas Çelebi terim anlamı bakımından melek kavramını, Allah’ın yaratmış olduğu, birçok farklı şekillerde görülebilen, zor işleri yerine getirmede güç sahibi, yorulmak gibi kusurlardan hâlî, dişi veya erkek olmayan Allah’a itaat halindeki latif varlıklar olduğunu söylemektedir.²²⁶ Meleklerin, peygamberlerden üstün olup olmadığı konusunda farklı görüşler ortaya koyulmuştur.²²⁷

4.1.1.1. Melekler ve İnsanlar Arasındaki Üstünlük Derecesi

Seyyid Sâbık melekleri, maddi açıdan bir vücuda sahip olmayan ve duyu organlarımızla algılamamızın mümkün olmadığı varlıklar olarak ifade etmektedir. Melekler tüm nefsi duygulardan arındırılmış günah işlemeleri veya hata yapmaları mümkün olmayan varlıklardır. Yeme, içme gibi zorunlulukları yoktur. İstedikleri farklı surete girme kabiliyetine sahiptirler. Erkek veya dişi değildirler. Meleklerin mekanı göklerde ve onlar nurdan yaratılmışlardır.²²⁸

Seyyid Sâbık Kur’ân’da geçen ayetlerden yola çıkarak, insanların meleklerden daha üstün varlıklar olduğunu ifade etmektedir.²²⁹ Allah’ın sunduğu isimleri yine Allah’ın kendisine bildirmesiyle Âdem peygamber doğru bir şekilde yanıtlamış ancak melekler bu konuda aciz kalmış böylelikle insanoğlunun üstünlüğü ortaya çıkmıştır.²³⁰ Yine Sâbık’a göre Âdem aleyhisselama meleklerin secde etmesi emrinin verilmiş olması insanların üstünlüğüne işaret eden bir başka delildir.²³¹

Sâbık’ın konuya ilişkin bir başka delili de meleklerin ibadet ve itaatinin onların fitratından ileri gelmesidir. Meleklerin kötü olanı terkedip güzel olanı seçmeleri için ekstra bir çaba sarfetmeye ihtiyaçları yoktur. Ancak insanoğlunun mücadele ettiği şeytan ve nefis gibi zorluklar mevcuttur.²³² Dolayısıyla insanların meleklerden üstün olduğu bu noktada da ortaya çıkmaktadır.

²²⁵ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 210-211.

²²⁶ İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Âlemi*, (İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007), 47.

²²⁷ el-Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslâmiyyîn*, 610.

²²⁸ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 111.

²²⁹ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 113.

²³⁰ Bakara 2/31.

²³¹ Bakara 2/34.

²³² Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 113-114.

Teftazânî, Şîa²³³ ve Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu müslüman olan insanların meleklerden üstün olduğu kanaatindedirler. Bu konuda; Kaderiyye ve Mu'tezilenin tümü²³⁴, Kadî Bâkılânî, Halîmî,²³⁵ Fahreddin er-Râzî,²³⁶ İslâm felsefecileri ve bazı Eş'arî kelâm âlimleri; meleklerin genel olarak peygamberlerden önce zikredilmeleri, soyut varlıklar olmaları ve peygamberlerin onlar vesilesiyle vahiy almalarına dayanarak, meleklerin insanlardan daha üstün varlıklar olduğu sonucuna varmışlardır.²³⁷

Râfizîlere göre üstünlük sıralamasında peygamberlerin konumu meleklerin konumundan daha yüksektir. Bununla beraber İmamların konumu da meleklerin konumundan daha yüksektir.²³⁸

İmam Mâtürîdî ve el-Hâlimî es-Sâfi el-Buhârî'ye göre üstünlük önceliği sırasıyla şu şekildedir; insanlardan rasul olanlar sonra meleklerin elçi olanları, sonra insanların nebi olanları, sonra takva sahibi olan insanlar, son olarak ise avam mü'minler ve avam meleklerdir. Ehl-i Sünnet'in büyük çoğunluğu da bu kanaattedir.²³⁹

İnsanlardan peygamber olanların meleklerden üstün olduğunu savunanlar genellikle şu delillere dayanmaktadırlar;

Birincisi; melekler Hz. Âdem'e secde etmişlerdir. Bu fiili ancak mevkisi daha düşük olan kendisinden daha yüksek olana karşı gerçekleştirir. İblis büyülenmiş ve buna gerekçe olarak ateşten yaratıldığını, bundan dolayı da daha hayırlı olduğunu öne sürmüştür. Topraktan yaratılan Âdem'e secde etmeyi reddetmiştir. Bu olayda secde edilenin yüceltilmiş olduğunu ispatlamaktadır. İkincisi; Allah, Hz. Âdem'i yüceltmek için ona isimleri öğretmiş ve o isimleri meleklerle öğretmesi emredilmiştir. Bu şekilde meleklerle üstün kılınmıştır. Üçüncüsü; Melekler âlem kavramının içerisinde yer almaktadırlar. Allah, Hz. Âdem'i, Hz. Nuh'u, İmrân ailesini ve Hz. İbrahim'i âlemlerden üstün eylemiştir. Dördüncüsü; nice engellere ve zorluklara rağmen Allah'a ibadet ve itaat etmek, sevap elde etme noktasında daha kıymetlidir.²⁴⁰

²³³ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 646, 648.

²³⁴ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 317.

²³⁵ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 648.

²³⁶ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 194.

²³⁷ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 294.

²³⁸ el-Eş'arî, *Makalâtü'l-İslâmiyyîn*, 610.

²³⁹ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 324.

²⁴⁰ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 648.

Meleklerin insanoğlundan daha üstün olduğunu savunanlardan olan Fahreddin er-Râzî'nin savunmasına getirdiği delillerden biri Allah'ın sıra bakımından melekleri peygamberlerden önde tutmasının, onların bizden üstünlüğüne işaret etmesidir.²⁴¹

Teftazânî ise, meleklerin önce zikredilmesindeki hikmetin var olma bakımından insanlardan önce olmaları ve gözle görülemediklerinden, onlara güçlü bir imânın gerekli olmasından dolayı olduğunu söylemekte ve bunun meleklerin üstün olduğu anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir.²⁴²

Râzî'nin bir başka delili, meleklerin insanlarda olduğu gibi şehvet vb. kötü niteliklere sahip olmamasıdır.²⁴³

Teftazânî ise, nefse karşı durarak ve zorlukları aşarak gerçekleşen kulluğun daha faziletli olduğunu dolayısıyla bu konuda insanoğlunun daha üstün sayıldığını ifade etmektedir.²⁴⁴

Râzî, bir diğer delilini şu ifadelerle dile getirmektedir; “Felekler melekler için bedenlerin mecrasında hareket ederler. Yıldızlar kalplerin mecrasında hareket ederler. Bedenin bedene kalbin kalbe nispeti, parlaklık ve safiyet bakımından ruhun ruha nispeti gibidir.”²⁴⁵

Teftazânî öne sürülen bu iddiaların felsefi temellere dayandırıldığını ve muarızaya sebep olduğunu ifade etmektedir.²⁴⁶ Yani felsefi temellere dayanan bu deliller kendi içerisinde tutarsızlıklara sahiptirler.

İnsanoğlunun dünya hayatındaki imtihanı boyunca, şeytanın hileleri, nefsin baskısı, beden yorulması, zihnin yorulması ve buna benzer nice güçlüklerle katlanarak, Allah'a şükür ve ibadette bulunması, bunlara benzer hiçbir problemle karşılaşmayan meleklerin ibadeti ve şüküründen üstün olduğu fikrinin ilâhi adalete daha uygun olduğu kanaatindeyiz. Ancak günahkâr insanların da meleklerden daha üstün olmadıkları ortadadır.

---

²⁴¹ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 194.

²⁴² et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 652.

²⁴³ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 196.

²⁴⁴ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 652.

²⁴⁵ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 196.

²⁴⁶ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 652.

4.1.1.2. Meleklerin Masumiyeti Tartışması

Meleklerin hata ve günahattan masum olup olmadığı yönünde ihtilaf edilmiştir; Meleklerin masumiyetini savunan kişiler, Kur'an'ı Kerim'de geçmekte olan meleklerin kibirlenmeyeceklerini, onlara emredilene yapacaklarını²⁴⁷ ve sürekli Allah'ı tesbih etmekte olduklarını²⁴⁸ ifade eden ayetleri delil olarak göstermektedirler.²⁴⁹

Seyyid Sâbık meleklerin Allah'a kayıtsız şartsız itaat ve ibadet halinde olduklarını, kendi iradeleriyle bir şey yapmaya kadir olamadıklarını ve yalnızca Allah'ın dilemesi ve iradesiyle âlemde tasarrufta bulduklarını ifade etmektedir.²⁵⁰ Yani meleklerin günah işlemeleri söz konusu değildir.

Meleklerin hata ve günahattan masum olmadıklarını öne sürenler ise yine bir ayeti kerimede geçen iblisin reddetmesi, kibirlenmesi ve kâfirlerden olduğu²⁵¹, meleklerin yeryüzünde fesat çıkaracak birisini mi yaratacağını²⁵², sorusunu sorarak insanın gıybetini yapmış olmalarını ve bir başka âyette Hârut ve Mârut'un sihir yaptıkları için cezalandırılmalarını örnek göstererek iddialarını savunmaktadırlar.²⁵³

Şunu da belirtmek gerekir ki, Bakarâ suresinin, 102. ayetinin birçok yerde hatalı bir şekilde açıklanması yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermektedir. Hârut ve Mârut'u birer melek olarak kabul edip sonra da Yahudilerin "Zühre Hadisi" ndeki gibi günaha girdikleri iddiasının doğru olabileceğini düşünmeye imkân yoktur.²⁵⁴

Sâbık, melekler konusunu bitirmeden önce onların varlığına imân etmenin, müminlerin ruhunu yücelteceğini ve yaratılış amacını gerçekleştirme yolunda büyük destek olacağını belirtmektedir. Ona göre melekler âlemine hiç şüphe duymaksızın inanmayan birisinin kalbinde imân kesin surette meydana gelmemektedir. Sâbık, müminlere samimi bir şekilde ibadet ederek ve nefsinin tezkiye ederek meleklerle yakın olmaya çalışmalarını nasihat etmektedir.²⁵⁵

---

²⁴⁷ Nahl 16/49.

²⁴⁸ Enbiya 21/20.

²⁴⁹ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 646.

²⁵⁰ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 114.

²⁵¹ Bakara 2/34.

²⁵² Bakara 2/30.

²⁵³ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 646.

²⁵⁴ Ahmet Bedir-H. Hüseyin Tunçbilek, "Harut Ve Marut İki Melek Mi?", *Harran Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 10/10 (Aralık 2002), 28.

²⁵⁵ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 128.

Meleklerin varlığı ve günah işlemeyecekleri konusunda müslümanların çoğunluğu fikir birliği halindedir. Seyyid Sâbık'ın meseleyle ilgili açıklamalarının da Ehl-i Sünnet'in görüşüyle örtüştüğünü görmekteyiz. Bu konudaki görüş ayrılıkları nassların farklı değerlendirilmesine dayanmaktadır. Müslümanların çoğunluğunun görüşünün isâbetli olduğu kanaatindeyiz.

4.1.2. Cinler

Cin sözcüğü 'cenn' kökünden türemekte olan bir isimdir. 'Cinnî' kelimesi de bu sözcüğün tekil halidir. Sözlük anlamı bakımından 'örtülü olan', 'gizli şey' anlamlarına gelmektedir.²⁵⁶

Terim anlamı bakımından 'cin' kelimesi, varlıklarını duyu organlarımızla algılayamadığımız, irade sahibi olması bakımından insanlara benzeyen ve insanlar gibi mükellef olan varlıklar şeklinde açıklanmaktadır.²⁵⁷

Cinler akıllı varlıklardır. Gözle görülmeme nitelikleri bakımından akıllı ve iradeli varlıkların görünmeyen kısmını temsil etmektedirler. Görünen kısmı ise insanlar temsil etmektedirler. En geniş anlamıyla ele alındığında 'cin' kelimesi 'görünmeyen varlık' anlamını taşımaktadır. Yani bu bakımdan melekleri, cinleri ve şeytanları kapsamaktadır.²⁵⁸

Bazı kişiler, cinlerin mükellef varlıklar olup olmadığı konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Bir grup Mu'tezili ve bazı kişiler; cinlerin ihtiyar sahibi varlıklar olduğunu dolayısıyla emir ve yasaklara muhatap olduklarını ifade etmektedirler. Bazı başka kimseler ise cinlerin zorunlu varlıklar olduklarını yani, ihtiyar sahibi olmadıklarını öne sürmektedirler.²⁵⁹ Ayrıca bazı kimseler; meleklerin de gözle görülmemelerinden yola çıkarak cin olduklarını, diğer bazı kimseler ise; onların cin olmadıklarını öne sürmüşlerdir.²⁶⁰

Seyyid Sâbık'a göre insanlar ve cinler, mükellef olmaları, akıl sahibi olmaları ve iradeli olmaları bakımından aynıdırlar. Ancak cinler, insanlar gibi cismânî olmayan rûhanî varlıklardır. Gerçek şekilleriyle görülmemektedirler ve farklı şekillere girebilme kabiliyetlerine sahiptirler. Sâbık cinlerin tanınmasının tek yolunun vahiy

²⁵⁶ M. Süreyya Şahin, "Cin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/5.

²⁵⁷ Çelebi, *İslâm'ın İnanç Esasları*, 104.

²⁵⁸ Karadağ, *İslâm'ın İnanç Yapısı*, 115.

²⁵⁹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 610.

²⁶⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 612.

olduğunu söylemektedir. Allah'ın cinleri dumansız ateşten yarattığını ve yaratılış vakti bakımından insanlardan önce olduklarını belirtmektedir.²⁶¹

Sâbık, cinlerin kimisinin müslüman, kimisinin kâfir olabileceğini belirtmektedir. Buna göre kâfir olanlarının cehenneme odun olacağını söylemektedir. Allah'ın dilediği peygamberler dışında insanlardan veya cinlerden hiç kimsenin gaybı bilemeyeceğini belirtmektedir.²⁶²

Seyyid Sâbık'ın ifadelerinden de açıkça anlaşıldığına göre cinler ve melekler birbirlerinden farklıdırlar. Cinler irade sahibi olarak iyiye ve kötüye meyledebilen fakat melekler ise kötüye meyletme ihtimalleri olmayan sürekli Allah'ı tesbih ve ibadetle meşgul olan emir kullarıdır.

Ebû Hanîfe'nin, mü'min cinlerin cennetle nimetlenmeleri hususunda, nimetlenemeyeceklerini söylemesine karşın, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf onların nimetleneceklerini söylemişlerdir. Pezdevî bu konuda, Ebû Hanîfe'nin talebelerinin görüşünün daha sahih olduğunu düşünmektedir.²⁶³ Açıklamalarından cinlerin de mükellef olduğu, kâfirlerinin ve mü'minlerinin olduğu, kâfirlerinin cehenneme gireceği anlaşılmaktadır.

Teftâzânî, cinlerden hem asi olanların hem de itaatkâr olanların var olduğunu ve cinlerin ateşten yaratılmalarına karşın gâlip unsurlarının hava olduğunu ve bu sayede zor işlere güç yetirebildiklerini ifade etmekte ve herhangi bir cisme sahip varlıkların şekillerinde görülebilmelerinin de mümkün olduğunu söylemektedir.²⁶⁴

Yüce Allah, Kur'ân'ı Kerim'de, hem insanlara hem de cinlere uyarıcı peygamberler gönderdiğini ve insan ve cinlerden, dünya hayatına aldananların kâfirlerden olduğunu,²⁶⁵ gaybı Allah'ın bildirdiği kimseler hariç hiç kimsenin bilemeyeceğini,²⁶⁶ ifade etmektedir. Bir başka âyeti kerimede; cinlerin aralarında kendilerini Allah'a teslim eden müslüman cinlerin de mevcut olduğu, Allah'ın

²⁶¹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 133-134.

²⁶² Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 135, 137.

²⁶³ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 327-328.

²⁶⁴ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 504.

²⁶⁵ En'am 6/130.

²⁶⁶ Cin 72/26-28.

gönderdiğine uymayarak kendilerine yazık edenlerinde var olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁷

Kur’ân ayetlerinde de ifade edildiği üzere cinler mükellef varlıklardır. Anlaşıldığı üzere çıplak gözle görülmemeleri nedeniyle bazı kimseler onları meleklerden saysa bile onların konumunun, mükellefiyet bakımından, akıllı varlıklar olmaları bakımından, günah işleyip işlememe bakımından insanlar gibi olduğu açıktır.

4.1.3. Şeytanlar ve İblis

Şeytan kelimesi sözlük anlamı bakımından; “hak olandan ve hayırlı olandan uzak olma” manâsındaki “şatn” kökünden, ya da “aşırı şekilde yanmak” ve “helâk olmak” manalarına gelen “şeyt” kökünden türemektedir. Kur’ân’da on bir yerde şeytan anlamıyla kullanılmakta olan “İblîs” sözcüğünün Arapça diline İbrânîceden geçtiği ve İbrânîcedeki karşılığının “Azâzîl” kelimesi olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda “pişman olma” ve “ümidini yitirme” anlamlarındaki “İblâs” sözcüğünden geldiğide düşünülmektedir.²⁶⁸

Seyyid Sâbık “İblîs” sözcüğünün Arapça kökenli bir sözcük olmayıp gayri munsarif olduğunu söylemektedir. Farklı bir görüşe göre Arapçadaki “İblas” kökünden gelmekte ve Allah’ın rahmetinden ümidi olmamak manasını taşımaktadır.²⁶⁹

Terim anlamı bakımından şeytan sözcüğü, insanları doğru yoldan çıkarmaya çalışan gözle görülemeyen, azgın, kibirli ve ruhani yaratık manasına gelmektedir.²⁷⁰

İblis’in melek, cin ya da farklı bir varlık olup olmadığı noktasında âlimler birbirinden farklı fikirler ortaya koymuşlardır.²⁷¹ İbn Mes’ud, İbn Abbâs ve İbn Müseyyeb aslında İblis’in de bir melek olduğunu ancak Allah’a isyan etmesinden dolayı melek olma konumunu kaybettiğini söylemektedir. Müfessirlerin ekseriyeti, Ehl-i Sünnet kelâmcılarını da kapsayan İslâm âlimlerinin çoğunluğu, Saîd b. Cübeyr ve Hasan Basrî ise İblis’in cinlerin atası olduğu ve meleklerden olmadıklarını ifade öne sürmektedirler.²⁷²

²⁶⁷ Cin 72/14.

²⁶⁸ Topaloğlu, Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 293.

²⁶⁹ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 139.

²⁷⁰ Topaloğlu v.dğr., *İslâm’da İnanç Esasları*, 229.

²⁷¹ Ramazan Biçer, “Şeytan ve Şeyâtîn”(Şeytânî Eylem Sahipleri), *Kelâm*, 285.

²⁷² Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm’a Giriş*, 303.

Seyyid Sâbık'a göre; şeytanlar, cinlerin isyan eden kesimidir. İblis ise, onların atası ve ilk isyan edenidir. Hatta en kötü işleri yapmaya sebep olabilen ve en fazla tuzak kuran şeytanlar, İblis'e daha yakın ve daha sevimli olmaktadır.²⁷³

Ayrıca Râğıb el-İsfahânî'ye göre, cinler ve meleklerden ayrı olarak bir grup daha bulunmaktadır. Bu grup şeytanları kapsamaktadır ve İblis de onların ilki olmaktadır.²⁷⁴

Şeytanların, şekil değiştirebilme kabiliyetleri hususunda ihtilaf edilmiştir. Kimisine göre şeytanların şekil değiştirmeleri mümkündür. Diğer bazı kimselere göre ise bu mümkün değildir.²⁷⁵ Tefâtânî²⁷⁶ ve Ömer Nasûhi Bilmen farklı şekillere girebileceklerini beyan etmektedirler.²⁷⁷ Aynı zamanda Kâdî Beyzâvî de kelâmcıların ekseriyetinin şeytan ve cinlerin türlü şekillere girmeye güç yetirebilen varlıklar olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁸

Ehl-i Sünnet'e göre cinler ve şeytanlar insanoglunun nefsine girebilmekte ve kalplerine vesvese verebilmektedirler.²⁷⁹ Sâbık'a göre de, şeytan insanın nefsine girebilmektedir. İnsanın nefsindeki hastalıklar, şeytanın girebilecekleri kapılardır. Sâbık, şeytanın insanın üzerindeki tesirini, bir mikrobun insan vücudundaki etkisine benzetmektedir. Nasıl mikrop vücudun zayıf anını yakaladığında tahrip etmeye başlarsa, şeytan da o şekilde nefisteki hastalıkları fırsat bilerek vesveseleriyle tesir etmektedir. Bunun için kişi kötü sayılabilecek davranışlardan uzak durarak nefsinin şeytana karşı muhafaza etmelidir.²⁸⁰

Seyyid Sâbık, Allah'ın kendisine düşman olan İblis'i neden yarattığı sorusuna âlimlerin şöyle cevap verdiğini aktarmaktadır; Allah zıt olan her şeyi yaratmaya kâdirdir ve yaratıkların en şerefli olan Cebrail'in aksine en şerir ve kötüsü İblis'i yaratmıştır. Çünkü insan bir şeyin iyi olduğunu ancak kötüsünü görünce fark etmektedir. Bu durum gündüzün zıttı olan geceyle bilinmesine benzemektedir. Seyyid Sâbık'a göre; kötülüklerin olmaması durumunda büyük hayırların gerçekleşmesi imkânı ortadan kalkmaktadır. Şeytanların yaratılmamış olması durumunda ise Allah'a

²⁷³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 139.

²⁷⁴ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 303.

²⁷⁵ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 606.

²⁷⁶ et-Tefâtânî, *el-Makâsıd*, 504.

²⁷⁷ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 291.

²⁷⁸ Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, 146.

²⁷⁹ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 357-358.

²⁸⁰ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 153-154.

taat şekillerinden olan cihad, Allah rızası için kötülüklerden uzak durmak vb. ibadetler sonucunda elde edilecek sevap kapıları kapanmaktadır.²⁸¹

Sâbık'ın düşüncesinin doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü gece olmadan gündüzün kıymetini, kötülük olmadan iyiliğin değerini bilemeyiz. Allah'ın yarattığı her şey bizim bildiğimiz veya henüz öğrenemediğimiz birçok hikmetlere binaen yaratmıştır.

4.1.4. Ruh ve Nefis

Arap dilinde, “soluk, rüzgâr, hafif esinti” manâlarıyla kullanılan “rûh” sözcüğünü dilbilimciler, “bir şeyin canı, hakikati, zâtı, ruhu, varlığı” anlamlarına gelen “nefs” sözcüğü ile aynı anlamda kullanmaktadırlar.

Terim olarak “rûh” sözcüğü insan vücudunda yer alan ve canlı olmasını sağlayan mânevi varlıktır.²⁸²

Seyyid Sâbık, “el-‘Akâidü'l-İslâmiyye” eserinde âlimlerin ruhun tarifini, maddeden soyut halde olan, suyun yeşil yaprağa nüfuz etmesi gibi insan bedenine sirayet eden, bölünmeyi kabul etmeyen, vücuda yaşamın gereklerini veren, maddi olan cisimden farklı, canlı ve nûrani bir şey şeklinde açıkladıklarını ifade etmektedir.²⁸³

Bazı Ehl-i Sünnet âlimleri, ruh konusunda konuşmayı caiz görmemektedir. Ancak genel olarak ehl-i kible'nin görüşü ruh hakkında konuşmakta sıkıntı olmadığı yönündedir. Nitekim Hz. Peygamberin ahabından bazıları ruh meselesi hakkında konuşmuşlardır. Mesela; Abdullah b. Abbas ve sahabinin önde gelenlerinden bazıları ruh konusunda konuşmuşlardır.²⁸⁴ Öncelikle belirtmek gerekir ki ruhun var olduğuna bütün müslümanların inanması zorunludur. Çünkü Kur'ân ayetleri açık bir şekilde ruhun varlığını delillendirmektedir. Lakin soyut bir şey oluşu veya cisim oluşu gibi detaylara ilişkin konuları konuşmakta sakınca yoktur. Çünkü bu konular zarûrât-ı diniyyeden değildir.²⁸⁵

Mu'tezile'den bazı kişiler; ruhun araz olduğunu ve hayat olduğunu öne sürmüştür. Ebû'l-Huzeyl ruhun araz ve hayat olmasının hatta cisim olmasının mümkün

²⁸¹ Sâbık, *el-‘Akâidü'l-İslâmiyye*, 155-156.

²⁸² Çelebi, *İslâm İncasında Gayb Âlemi*, 63.

²⁸³ Sâbık, *el-‘Akâidü'l-İslâmiyye*, 224.

²⁸⁴ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 354-355.

²⁸⁵ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 354.

olduğunu öne sürmüştür. Bâzı felsefeciler ruhun kan olduğunu düşünmüşlerdir. Ehl-i Sünnet, ruhu latîf bir cisim olarak görmektedir. Ruh has bir kuvvet ve nefestir.²⁸⁶

Seyyid Şerif Cürcânî; meşhur filozofların, Gazzâlî'nin ve Râgıb el-İsfahânî'nin insanların nefislerinin cisimsel bir güç ya da cisim olmadığı bilakis soyut olduğu ve bedenle olan alakasının yalnızca onu yönetme şeklinde olduğu, düşüncesinde olduklarını söylemektedir.²⁸⁷

Cüveynî, Râzî, Nazzâm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye ve mütekaddimin kelâmcılarının ekseriyetinin bu konudaki fikri; ruhun bedene gül suyunun gülün içerisine nüfuz edişi gibi sirayet ettiği, latîf bir cisim olduğu ve ruhun insan bedeninden ayrılmasıyla ölümün meydana geldiği yönündedir.

Eş'arîyye'den Teftazânî insan nefsinin soyut olarak görmemektedir. Hatta kendi gibi nefsi soyut kabul etmeyen kelâmcıların öne sürdüğü delilleri şöyle sıralamaktadır;

1. İnsanlarda tikelleri idrak edenin, diğer canlılarda olduğu şekliyle cisim olduğunu,
2. Kişinin 'ben' dediğinde görünen ve işaret edilenin yine kişinin sahip olduğu cisim olmasını,
3. Nefsin soyut kabul edilmesi durumunda tüm diğer bedenlere de nefsin yani rûhun intikalinin mümkün olabileceğini,
4. Nassların zahiri anlamlarının kesinlik arz etmeyeceğini ifade etmekte ve nefsin soyut olduğuna dair herhangi bir delilin mevcut olmadığını öne sürmektedir.²⁸⁸

Beyzâvî²⁸⁹ ve Cürcânî nefsin, yani ruhun hâdis olduğu fikrinde din ehlinin ittifak ettiğini söylemektedir.²⁹⁰ Bu konuda Seyyid Sâbık'ta aynı fikirdedir. Çünkü Allah'tan başka kadîm mevcut değildir.²⁹¹ Yine Teftazânî de nefsin ister somut olsun ister soyut olsun, hadis olmasının gerekliliğini savunmaktadır.²⁹²

²⁸⁶ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 355.

²⁸⁷ Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Trc. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), 2/1212.

²⁸⁸ et-Teftâzânî, *el-Makâsıd*, 480.

²⁸⁹ Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, 156.

²⁹⁰ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 2/1222.

²⁹¹ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 234.

²⁹² et-Teftâzânî, *el-Makâsıd*, 484.

Teftazânî, vârid olan nasslar zahiri açıdan incelendiklerinde, nefislerin bedenlerden önce mi yoksa sonra mı yaratıldığı noktasında farklılık arz ettiklerini söylemektedir.²⁹³ Bu noktada Sâbık, ruhun bedeninin şekillenmesi ve cenin haline gelmesinden sonra ortaya çıktığını ve bedene sirayet edip ona canlılık verdiğini ifade etmektedir.²⁹⁴

Genel olarak selef âlimleri rûhun Allah katından bir sır olduğu ve insan aklının onun mahiyetini kavramaktan aciz olduğunu söylemektedirler. Çünkü Allah, Kur'ân'ı Kerim'de, peygambere ruhla ilgili soru sorulduğunda ruhun, Allah'ın emrinden olduğu ve o konuda kendisine az bir bilginin verildiğini söylemesini emretmiştir. Ancak sonra gelen âlimler, bu ayetten anlaşılması gerekenin ruhla ilgili bazı niteliklerin belli bir yere kadar anlaşılabilir olduğu yönündedir.²⁹⁵ Sâbık da cesetten ruhun ayrılmasıyla ölümün gerçekleşeceğini ve buna ek olarak öldükten sonra yanına gelenleri idrak edeceğini de ifade etmektedir.²⁹⁶

4.1.5. Kabir Hayatı (Berzah)

Arap dilinde 'kabr' sözcüğü; 'ölü kimsenin gömüldüğü yer' manasında kullanılmaktadır. Türkçe dilimizde bu kelimenin eş anlamlısı ise 'mezâr' sözcüğüdür. Kur'ân'ı Kerim'de 'kabr', 'mekâbir', 'kubûr', 'el-Mümtehine', 'el-İnfîtâr' ve 'el-Âdiyat' sözcükleriyle ifade edilmektedir.²⁹⁷

Kelâm ilminde kabir sözcüğü, insanların öldükten sonra ve mahşer günündeki dirilişten evvel tecrübe edeceği berzah yaşantısını ifade etmektedir. İslâm'a göre bir kişi nerede ve nasıl ölürse ölsün berzah hayatını tecrübe edecektir. Kabir meselesinde üç meseleden sıkça bahsedilmektedir. Bunlar; Kabirde insanın karşılaşacağı sorgu, kabirde görülecek olan azab ve kabirde insanın nimetlendirilmesidir.²⁹⁸

Kabir azabı, hakkında ihtilaf edilen meselelerden birisidir; Râfizîlerin ve Mu'tezile'nin çoğunluğu²⁹⁹ ve Hâricilere göre kabir azabı kabul edilmemektedir.

²⁹³ et-Teftâzânî, *el-Makâsıd*, 484.

²⁹⁴ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 234.

²⁹⁵ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 356.

²⁹⁶ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 236.

²⁹⁷ Kürşat Demirci, "Kabir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/33.

²⁹⁸ Süleyman Toprak, "Kabir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/37-38.

²⁹⁹ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 253.

Müslümanların çoğunluğu ise onu kabul ettiklerini söylemektedirler.³⁰⁰ Ayrıca Hâkim es-Semerkindî kabir azabını kabul etmeyen kişilerin sapkın, bid'atçı ve Mu'tezili kimseler olduklarını iddia etmektedir.³⁰¹ Bu konuda Mu'tezileden Kâdî Abdulcebbar; Mu'tezile mezhebinden ayrılarak, Cebriyye mezhebine katılan Dırâr b. Amr'ın hikâye ettiği görüş dışında, ümmet içerisinde bir ihtilafın olmadığını ifade etmektedir. Abdulcebbar, İbnü'r-Râvendî'nin Mu'tezileyi kınamasını buna dayandırmaktadır. Hatta Kâdî Abdulcebbar, kabir azabının sabit olduğuna dair Kur'ân'da geçen, bazı kimselerin hataları nedeniyle boğuldukları ve cehenneme koyulduklarından bahseden ayetteki 'fa' edatının mühlet için değil takip için olduğunu belirtmektedir. Oysaki cehenneme girme yalnızca cezalandırma içindir ve bu konuda farklı bir yorum bulunmamaktadır. Yine Abdulcebbar, Kur'ân'da geçen firavun ve onun taraftarlarının sabah akşam ateşe koyulacaklarını ifade eden ayetin ve Hz. Peygamberin iki kabre uğradığında ikisinin de azab gördüğünü söylemesinin, doğrudan kabir azabını ifade ettiğini söylemektedir. Hatta kabir azabının, insanın kabirde yeniden diriltilerek gerçekleşeceğini aksi halde cansız ve ruhsuz bir bedende akıl da bulunmayacağından dolayı bu şekilde gerçekleşmesinin mümkün olmadığını belirtmektedir.³⁰²

Sabûnî bir şeyin gerçekleşmesi mümkünse ve o şeyin hakkında herhangi bir nass gelirse ona inanmanın mecburi olduğunu söylemektedir. Ehl-i Sünnet'e göre ölümden sonra kabir azabı ve suali gerçekleşecektir. Kabirde gerçekleşecek olan azab ve sorgu insanın ruhunun tekrar bedeniyle bir araya getirilmesiyle meydana gelecektir.³⁰³

Pezdevî; Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e, bazı müminlere ve hatta bazı kâfirlere göre kabir azabının var olduğunu bildirmektedir. Pezdevî, Kur'ân'ı Kerim'de geçen, Allah'ın bazı kimseleri sabah akşam ateşe sokacağını ve kıyamet günü geldiğinde Firavunun adamlarının en ağır azaba sokulacağını bildiren ayetin kabir azabını ispatlayan bir delil olduğunu söylemektedir. Çünkü firavunun adamlarına vad edilen ateşin kıyamet gününden önce olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamberden nakledilen ölünün yakınlarının ağlamasından dolayı ölüye azap edileceği yönündeki haberler de kabir azabına işaret etmektedirler.³⁰⁴

³⁰⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 596.

³⁰¹ es-Semerkindî, *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*, 89.

³⁰² Abdulcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/662-664.

³⁰³ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 177.

³⁰⁴ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 253-255.

Seyyid Sâbık, kabirdeki sorgunun; kişi gömülse de, yakılarak kül olsa da, boğulup denizin dibine çökse de eğer iyilerdense iyilikle, kötülerdense kötülükle muamele göreceğini söylemektedir. Kabirde gerçekleşecek muamelenin cesede ve ruha birlikte yapılacağını söylemektedir. Ayrıca Ölünün cesedinin parçalanması durumunun, sorgunun ve karşılık vermenin meydana gelmesine engel teşkil etmediğini, çünkü birbirinden ayrılmış parçaları Allah'ın toplamaya kâdir olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁵

İmam Eş'arî, kabirde Münker ve Nekir'in gelerek insanı sorgulaması hakkında ihtilaf edildiğini söylemektedir. Çünkü ehlü'l-istikamet'in iki meleğin gelip sorgulama yapacağını kabul etmesine karşın, ehlü'l heva'nın ekseriyeti bunu kabul etmediğini söylemektedir.³⁰⁶ Eş'arî, kabir azabı hakkında olduğu gibi, Münker ve Nekir'in; Allah'ın, insan bedenini kabirde yeniden dirilttikten sonra sorgulama yapacağını da hak olduğunu ve bunu reddedenlerin Mu'tezile ve bid'atçilerin çoğunluğu olduğunu belirtmektedir.³⁰⁷ Mu'tezile'den Kâdı Abdulcebbâr bu konuda yalnızca nassla bilgi edilebileceğini ve akılla bilinmeyeceğini belirtmektedir.³⁰⁸

Kâdı Beyzâvî,³⁰⁹ Sadüddîn et-Teftazânî,³¹⁰ Fahreddin er-Râzi kabirde azap ve iyi karşılık görmenin hak olduğunu söylemektedirler.³¹¹ Yine Seyyid Sâbık'ta bu görüştedir.³¹²

4.1.6. Kıyamet Alametleri

Kıyamet sözcüğü “kalkmak, dikilmek, ayakta durmak” gibi sözlük anlamlarını ifade eden kıyam kelimesinden gelen bir masdar veya isimdir. “Dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma” gibi anlamlara gelmektedir.

Terim olarak kıyamet kelimesi; yeryüzünün düzenini koruyan sistemde gerçekleşecek olan değişim ve sonra ölümlerin dirilmesiyle sonsuza dek sürecek olan

³⁰⁵ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 237.

³⁰⁶ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 662.

³⁰⁷ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 253-255, 257.

³⁰⁸ Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/664.

³⁰⁹ Beyzâvî, *Tavâli'u'l-Envâr*, 248.

³¹⁰ et-Teftâzânî, *el-Makâsid*, 674.

³¹¹ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 226.

³¹² Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 237.

âlem anlamına gelmektedir.³¹³ Yani yeryüzünde tüm yaşamın son bulması ve insanların, Allah tarafından yeniden diriltilmesiyle başlayacak olan hayattır.

Kelime anlamı “alâmet” olan eşrât, “şerat” sözcüğünün çoğul halidir. “Es-sâa” ise belirlenmiş vakit anlamı taşımaktadır. İki sözcüğün bir araya gelmesiyle eşrâtü’s-sâa yani “kıyamet alâmetleri” manası ortaya çıkmaktadır. Aslında Kur’ân’ı Kerim’de doğrudan kıyamet alametleri anlamına gelen ‘eşrâtü’s-sâat’ terkihi yer almamaktadır. Ancak Kur’ân’ın birçok yerinde kıyamet anlamında kullanılan “es-sâa” sözcüğü geçmektedir. Böylelikle kıyamet alametleri denilen ‘eşrâtü’s-sâat’ terkihi ortaya çıkmaktadır. Terim olarak kıyamet alametleri; kozmolojik nizâmın çöküşünden önce gerçekleşecek olan ve kıyâmet vaktinin yaklaştığını gösteren belirtiler anlamına gelmektedir.³¹⁴

Ömer Nasûhî Bilmen, kıyâmetin vuku bulmasının öncesinde “eşratüs’sâe” yani kıyâmet alâmetleri denilen, birtakım hadiselerin gerçekleşerek mâlum vaktin yaklaştığına delalet edeceğini ifade etmektedir.³¹⁵

İmâm Ebû Hanîfe, kıyamet alametleri meselesi hakkında; Deccal’in geleceğinin, Ye’cüc ve Me’cüc’ün zuhûr edişinin, Güneş’in doğudan değil de batıdan doğacağıının, İsa aleyhisselâmın gökten inmesinin ve sahih haberlerle yani, Kur’ân’ı Kerim ve Hz. Peygamberin sahih hadisleriyle bizlere ulaştırılan kıyamet alametlerinin hepsinin hak olduğunu dolayısıyla da hepsine inanmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir.³¹⁶

Mâtürîdîlik mezhebinin öncüsü olan İmam Mâtürîdî, Kitâbü’t-Tevhîd’de kelâm ilminin içerdiği, birçok meseleyi enine boyuna ele almış olmasına karşın eserinde kıyamet alametleri meselesine yer vermemiştir.³¹⁷ Aynı şekilde Hâkîm es-

³¹³ Bekir Topaloğlu, “Kıyâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/517.

³¹⁴ Yusuf Şevki Yavuz, “Kıyamet Alâmetleri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/522.

³¹⁵ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 325.

³¹⁶ Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l Ekber*, 58.

³¹⁷ Bkz. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, Trc. Bekir Topaloğlu, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2012).

Semerkindî de, Sevâdü'l A'zam'ında bu konuyu ele almamaktadır.³¹⁸ Yine Nureddîn es-Sâbûnî kıyamet alametleri konusuna başlıkları altında yer vermemiştir.³¹⁹

Teftâzânî, Deccâl'in ortaya çıkışı, Hz. İsa'nın yeryüzüne inmesi, Güneş'in batıdan doğuşu, Ye'cüc ve Me'cüc, Dâbbetü'l-Arz, ilim ve emânetin kaybolmaya yüz tutması, hıyanet ve büyük günah işlemenin çoğalması, büyük günah sahipleri ve ayak takımlarının yöneticilik sınıflarına geçmesi, kadın nüfusunun erkek nüfusunu epeyce aşması, İslâm dininin yok olmaya yüz tutması, mevcut nizamın bozulması, üç tane yer çökmesinin meydana gelmesi gibi kıyamet alametlerinin hak olduğunu ve bunların yaşanacağını söylemektedir.³²⁰

Gâliyye'den bir fırka, Hz. Ali'nin kıyamet kopmadan önce tekrar dünyaya döneceğini ve yeryüzünü adaletle dolduracağını öne sürmektedirler. Ayrıca Hz. Ali'nin ölmediğini söylemektedirler.³²¹ Teftâzânî bu iddianın asılsız ve tutarsız bir iddiadan öteye geçmeyeceğini ifade etmektedir.³²²

Kâmil Çakın Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde yazdığı makalede, Kıyamet alametlerinin ilk dönemlerde herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutulmadığını, "büyük" ve "küçük" şeklindeki ikili sınıflandırmayı ise ilk olarak X. asrın ulemasından Ali b. Hüsameddin el-Muttaki el-Hindi kullandığını söylemektedir. Çakın, El-Hindî'nin bir asır sonrasında ise Muhammed b. Resul el-Berzenci el-Hüseynî'nin, kıyamet alametlerini üçlü sınıflandırma şeklinde gruplara ayırdığını söylemektedir. Buna göre birinci grupta yer alan alametler, "Uzak Geçmişte Zuhur Etmiş ve (Olmuş)Bitmiş Alametler", İkinci grupta yer alanlar, "Ortaya Çıkmış ve Halen Devam Eden Alametler" Üçüncü gruptakiler ise, "Yaklaşan Büyük Alametler"dir. Çakın, kıyamet alametlerinin küçük ve büyük şeklinde kategorize edilmesinin aslında birbirlerini takip eden alametler olmalarından dolayı olduğunu belirtmektedir. Çünkü küçük belirtiler ortaya çıkmadıkça büyükleri de çıkmayacaktır.

³¹⁸ Bkz. Ebû'l Kâsım el-Hâkim es-Semerkindî, *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*, Trc. Hüsamettin Vanlıoğlu v.dğr. (İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017).

³¹⁹ Bkz. Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, Trc. Bekir Topaloğlu, 18. Baskı (İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018).

³²⁰ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 776.

³²¹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 58.

³²² et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 774.

Küçük alametlerin çıkmasıyla ise bütün kıyamet alametleri ardı sıra gelmeye devam edecektir.³²³

Seyyid Sâbık, kıyametin kopacağı zamanın Allah'ın gizli tutmasıyla insanlar tarafından bilinmediğini ancak, kıyametin yakınlığını bize gösteren bazı alametleri ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Bu alametlerin bir kısmı büyük alametler diğer kısmı ise küçük alametlerdir.³²⁴

Sâbık kıyamet alametlerini küçük alametler ve büyük alametler başlıkları altında özet bir şekilde şöyle ifade etmektedir. Küçük alametler; Hz. Muhammed'in gelişiyle risaletin son bulmuş olması, Ahlak bakımından zayıf olan kadınların çocuklarının emir, melik ve reis olmalarıdır. Buna ek olarak; İmam Bûharî'den nakledilen hadiste geçmekte olan; davaları aynı olan iki zümrenin arasında büyük bir savaşın kopması, otuza yakın yalancı deccalin peygamberlik iddiasında bulunması, ilmin yok olması, depremlerin artması, zamanın kısılması, fitnelerin yayılması, öldürme olaylarının artması, mal ve mülkün ihtiyaç sahipleri kalmayacak derecede çoğalması, insanların bina yapmada yarışması ve kabrin yanından geçen kimselerin kabirdekilerin yerinde olmayı arzulamaları gibi durumları küçük alametler başlığı altında zikretmektedir. Büyük alametleri ise; Güneşin batıdan doğması, Dabbetü'l-Arz'ın ortaya çıkışı, Mehdî'nin gelmesi, Deccal'in ortaya çıkışı, Hz. İsa'nın inmesi şeklinde sıralamaktadır.³²⁵

Ömer Nasûhî Bilmen küçük kıyamet alametlerini; İslâm ilimlerinin yok olmaya yüz tutması, cahilliğin yaygınlaşması, sarhoş edici şeylerin açıkça kullanılması ve fuhşiyatın yaygınlaşması şeklinde sıralamaktadır. Büyük kıyamet alametlerini ise; Mü'minleri nezle yapacak ve kâfirleri ise sarhoş edecek kırk gün devam edecek bir dumanın çıkması, istidrac denilen harikalar gösterecek deccalin ortaya çıkması, insanlarla konuşacak olan ve yerden çıkacak olan garip bir dabbenin çıkması, Güneşin batıdan doğması, Hz. İsa'nın inmesi, Ye'cüc ve Me'cüc'ün zuhuru doğuda batıda ve Arap yarımadasında yer batmalarının meydana gelmesi ve son olarak da Yemen'de büyük bir ateşin çıkışı şeklinde sıralamaktadır.³²⁶

³²³ Kamil Çakın, "Fiten Rivâyetleri Bağlamında Toplumların Çöküşü", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Temmuz 2018), 2-3.

³²⁴ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 245.

³²⁵ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 245-248.

³²⁶ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 325-326.

Yukarıda da görüldüğü üzere Ehl-i Sünnet uleması ilk dönemlerde, kıyamet alametleri hakkında pek tartışmamışlardır. Hatta bazıları kelâm eserlerinde kıyamet alametleri meselesinden hiç bahsetmemektedirler. Kıyamet alametlerinden bahsedenler ise genellikle fazla detaylara ineksizin nakle dayanan haberleri tekrar etme niteliğinde ve nakledilen sahih haberlere olduğu şekliyle imân etme şeklinde kısa ve kapsamlı ifadelerle yetinmektedirler.

Kıyamet alametlerinin bazı âlimlerce farklı tasniflere tabi tutulması alametlerin sayısında farklılık göstermesine neden olmaktadır. Mesela; Ömer Nasûhi Bilmenin sınıflandırmasında doğuda, batıda ve Arap yarımadasında çökmenin meydana geleceğini tek madde içerisinde³²⁷ saymasına karşılık Şerafettin Gölcük, doğuda gerçekleşecek olan yer çökmesini bir maddede, batıda gerçekleşecek olan yer çökmesini ayrı bir maddede ve Arap yarımadasında gerçekleşecek olan yer çökmesini ise üçüncü bir maddede³²⁸ sınıflandırmıştır. Dolayısıyla kıyamet alametlerinin özet bir şekilde verilmesi farklı başlıklar altında bir araya toplanmaları, önem sıralarına göre kategorize edilmeleri gibi sebepler bu alâmetlerin sayısında farklılığa sebep olabilmektedirler.

4.1.7. Şefaât

Sözlük anlamı bakımından “tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek” manalarına gelmekte olan ve “şef” sözcüğünden türeyen şefaât, “suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme” anlamına gelmektedir. Şefaât kelimesinin terim anlamı ise “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması”dır.³²⁹

Seyyid Sâbık, şefaati; insanların hayır görmesi niyetiyle yapılan ve kabul edilen dualar şeklinde açıklamaktadır. Hz. Muhammed’e bahşedilmiş olan şefaât hakkının ise en büyük şefaât hakkı olduğunu söylemektedir.³³⁰

Hz. Peygamberin şefaatinin ümmetinden küçük günah işleyenler için mi olduğu yoksa büyük günah işleyenler içinmi olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bu

³²⁷ Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, 326.

³²⁸ Gölcük, *İslâm Akâidi*, 207.

³²⁹ Mustafa Alıcı, “ŞEFAAT”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/411

³³⁰ Sâbık, *el-‘Akâidü'l-İslâmiyye*, 273.

konuda Mu'tezile büyük günahlar için şefaata olmayacağını savunmaktadır. Onlara göre Hz. Peygamberin şefaati bir ikram şeklindedir. Kendilerine şefaati edilenlerin cennetteki makamları yükseltilecektir. Eş'arî bu konuda Ehlü's-Sünnet ve'l-İstikâmet'in görüşünün; Hz. Muhammed aleyhisselâmın ümmetten mürtebib-i kebîre sahiplerine şefaati edeceğini olduğunu söylemektedir.³³¹

İmam Mâtürîdî, şefaati konusunda Kur'ân'a ve sünnete dayanan birbirinden farklı delillerin ortaya koyulduğunu söylemektedir. Bu konuyla ilgili yaygın kanaatin, şefâatin Allah'ın gazabına ve cezalandırmasına neden olabilecek küçük günahlar için geçerli olduğu yönündedir. Buna göre bu çeşit günahları işleyenler iyi kişilerin ve Allah'ın rızasına erişenlerin vesilesiyle şefâate mazhar olmaktadır.³³²

Ebü Yüsr el-Pezdevî, şefaatin var olduğunu ve ümmetten büyük günah işleyenler için gerçekleşeceğini söylemektedir. Rasûller, nebiler ve âlimler cehenneme girmeden evvel büyük günaha giren müslümanlara şefaate bulunacak ve Allah bu sayede onları ateşe atmaktan muhafaza edecektir. Ayrıca ateşe atılmış olanları da şefaati vesilesiyle ateşten çıkaracak ve cennete yerleştirecektir. Pezdevî bu konuda, büyük imamlardan peygambere kadar ulaşan senetlerle birçok hadis dinlediğini söylemektedir.³³³ Yine Hâkim es-Semerkindî, büyük günah işleyenlere Hz. Peygamberin şefaati edeceğini ve inkâr edenlerin bid'atçı olacağını söylemektedir.³³⁴ Nureddîn es-Sâbûnî, Allah'ın sebepsiz yere affetmesinin mümkün olmasından dolayı peygamberlerin veya velilerin aracılığıyla da affetmesinin hayli mümkün bir durum olduğunu ifade etmektedir. Buna karşın Mûtezilenin, Allah'ın dilediğini karşılıksız affedebileceğini reddettiği için Ehl-i Sünnet'in ifade ettiği şekilde gerçekleşecek şefaati de kabul etmemektedirler.³³⁵

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, el-Makâlâtü'l-İslâmiyyîn eserinde;³³⁶ Fahreddîn er-Râzî, Me'âlimü Usûli'd-Dîn eserinde³³⁷ ve Teftazânî el-Makâsîd eserinde; şefaatin ümmetin fasıkları yani büyük günah işlemiş olanları için uygulanacağını hak olduğunu söylemektedirler.³³⁸

³³¹ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 662.

³³² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 697.

³³³ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 251-252.

³³⁴ es-Semerkindî, *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*, 97.

³³⁵ es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 163.

³³⁶ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 662.

³³⁷ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 238.

³³⁸ et-Teftazânî, *el-Makâsîd*, 700.

Mu‘tezile’den Kâdî Abdulcebbar, Hz. Peygamberin şefaatinin ümmetinden tövbe edenler için gerçekleşeceğini söylemektedir. Çünkü tövbe eden büyük günah işleyip ölen kimseye şefaath etmek; bir kimsenin çocuğunu öldürdükten sonra kendisinin de öldürülmeyi beklemesine rağmen o kimseye şefaath edilmesi durumuna benzemektedir. Böyle bir durum kabihdir. Abdulcebbar’ın konuya dair bir başka delili de, peygamberin büyük günah sahibine şefaath etmeyi dilediği vakit, şefaathin ya gerçekleşeceğini veya gerçekleşmeyeceğini söyler. Affedilmemesi caiz değildir; çünkü Allah’ın peygamberinin ikramının reddedilmesi anlamına gelmektedir. Eğer sırf bu şefaathle bağışlanacak olsa yine caiz değildir. Bunun sebebi ise sevaba müstehak olmayan bir kimseye iyi karşılık verilmesinin kabih bir durum olmasıdır. Ayrıca Allah’ın zalimlere şefaathçi olmamasını emretmesine rağmen, Hz. Peygamber onlara şefaath ederse zalimlerden daha değerli ve kıymetli olmayacağını da delilleri arasında belirtmektedir.³³⁹

Abdulcebbar’a göre Allah’ın mükellef olarak imtihana tabi tuttuğu bir kimsenin cennete lütuf olarak girmesi mümkün değildir. Kâdî Abdulcabbâr, “şefaathin, şefaath edenin rütbesinin, şefaath olunanın rütbesinden daha yüksek olduğuna delalet ettiğini” belirtmektedir. Yine ona göre şefaath etmenin konusu, kendisine şefaath edilen kişinin ihtiyacını karşılama şeklindedir. İhtiyaz, mal, eşya vb. olanakların kendisine sağlanması veya zararların giderilmesi gibidir. Hz. Peygamberin şefaathinin, ümmetinden büyük günah işleyenlere olacağı bilgisinin geçtiği hadisi şerifi yorumlayarak; tövbe ettikleri zaman şefaate nâil olabileceklerini ifade etmektedir.³⁴⁰

Seyyid Sâbık, şefaathin yalnızca affedilmeye layık olan kimselere Allah’ın izin vermesiyle gerçekleşeceğini ifade etmekte ve bazı kimselerin Allah dostlarının şefaathine sırtını yaslayarak her çeşit fenalığı yaptıklarını ve onların şefaath beklentilerinin boşa çıkacağı kanaatinde olduğunu belirtmektedir.³⁴¹ Seyyid Sâbık’ın ifadelerinden, büyük günah işleyerek veya salih ameli terkederek tövbe etmeden ölenlerin şefaath beklentilerinin boşa çıkacağını anlamaktayız. Çünkü Sâbık’ın sözlerinden, salih ameli terkedip günah üzere ölenlerin ona göre şefaate layık kimseler olmadığı anlaşılmaktadır.

³³⁹ Abdulcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 2/606, 608.

³⁴⁰ Abdulcebbar, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 2/604, 606.

³⁴¹ Sâbık, *el-‘Akâidü’l-İslâmiyye*, 275.

İmam Mâtürîdî'ye göre büyük veya küçük günah işleyen müminler iki nedenden dolayı affedilmeye layıktır;

“Birincisi; dünyada şeytana itaat ve ibadette bulunma vasfını onlara nispet etmemesi; ikincisi de günahkâr kuluna bağışlanma ve affedilme ümidini telkin etmesidir, çünkü kul isyan halinde bile şeytana düşman olmayı tercih etmiş ve âlemlerin rabbinin rahmetini ummuştur.” Ayrıca İmam Mâtürîdî, kişinin şefaati hak etmesinin işlediği günahlar sayesinde değil bilakis yaptığı iyi işler nedeniyle olduğunu da belirtmektedir.³⁴²

Sâbık, Allah'ın bir kişiyi haketmemesine rağmen şefaata aracılığıyla kayırmaktan münezzeh olduğunu söylemekte ve şefaatin var olmasının nedeni olarak; şefaata eden kişinin duasını kabul ederek onun yüksek mevkisinin ve değerinin vurgulanması olduğunu söylemektedir.³⁴³ Seyyid Sâbık'ın bu ifadesiyle Eş'arîler ve Mâtürîdîler'in şefaata anlayışını adam kayırmaya benzettiği kanaatindeyiz. Oysaki Allah'ın dilediği mümin kulunu affetmesine onun lütfu nazarıyla bakılması ve O'nun lütfunun ve ikramının adaletiyle çelişen bir kayırma durumu olmadığını düşünmekteyiz.

Ayrıca Sâbık, cehennem bahsinde Allah'ın izniyle günahkâr kimselerin cehennemde çekeceği azab tamamen bittikten sonra Hz. Peygamber o kimseler için şefaata edeceğini söylemektedir.³⁴⁴

Seyyid Sâbık, müslümanların tembellikten dolayı salih amel işlemekten geri kalmaları konusunda son derece rahatsızlık duymaktadır. Bazı müslümanların sırtını sadece şefaata beklentisine yaslayarak günah işlemeleri ve ibadette gevşeklik göstermelerinin, Sâbık'ın ortaya koymuş olduğu görüş üzerinde etkili olduğu kanaatindeyiz. Sonuç olarak, Sâbık'ın ifadelerinden şefaatin sadece, şefaata eden kişinin kıdeminin gösterilmesi ve değerli oluşunun vurgulanmasından ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.8. Cennet ve Cehennem

Cehennem, Allah'ın iyice kızıştırılmış ateşine verilen isimdir.³⁴⁵ Cehennem kelimesinin kökeninin Arapçaya dayandığını iddia edenler olmasına karşın

³⁴² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 697,705.

³⁴³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 275.

³⁴⁴ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 296.

bu sözcük yüksek ihtimalle İbrânîce'den gelmektedir.³⁴⁶ Âhiret yaşantısında münafıkların, mümin olmayanların ve günahkâr müminlerin dünyada işledikleri kötü işler yüzünden ceza göreceği yerin ismidir. Kur'ân'da; ceza çekilecek yer anlamında; Cehennem, Cahîm, Hâviye, Hutame, Lezâ, Saîr, Sakar gibi isimler geçmektedir. Cehennem kelimesinin, kendi özel anlamına ek olarak bütün bu kelimeleri kapsayıcı bir manası da vardır.³⁴⁷

Cennet kelimesi “örtmek, gizlemek” manalarındaki “cenn” sözcüğünden türemiş bir isim olmakla beraber “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” anlamını taşımaktadır. Böyle isimlendirilmesinin nedeni ise umumi anlamda dünya bahçeleriyle benzerlik taşıması ya da benzersiz nimetlerinin insanın algılamasından saklanmış olması şeklinde açıklanmıştır.³⁴⁸ Kur'ân'da cennet manasında türlü isimler kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; Cennetü'l-Me'vâ, el-Firdevs, Dâru'l-Hulûd, Cennetü'l-Adn, Dâru's-Selâm, Dâru'l-Mukâme, Cennâtü'n-na'îm ve el-Makâmü'l-emîn'dir.³⁴⁹

Fasıkların yani büyük günah işleyen ve tövbe etmeden ölen kişilerin, ebediyen cehennemde ceza çekmesi hususunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Mu'tezile ve Hâricîler'e göre cehenneme giren kimse bir daha asla çıkamayacak ve ebedi olarak orada kalacaktır. Buna karşın Ehl-i Sünnet, Allah'ın bir olduğuna inanan kible ehlinin cehennemde ebediyen kalmayacağı görüşündedir.³⁵⁰

Kâdı Abdulcebbar tövbe etmeden büyük günah işlemiş olarak ölen fasıkların ebediyen cehennemde kalacak olmalarını Allah'ın va'îdinin genel oluşuna bağlamaktadır. Abdulcebbar'a göre bu delil hem fasıkların cezaya müstehak olduklarına hem de ebediyen orada kalacaklarının delil olmaktadır. Ayrıca bunun akli ispatı olarak; İsyankârın halini şu iki halden birine benzeter. Allah o kişiyi ya affedecek ya da etmeyecektir. Eğer affetmezse demekki cehennemde ebediyen kalacaktır. Bu da Abdullcebbar'ın iddiasıdır. Ancak affederse ya cennete koyulacak ya da koyulmayacaktır. Cehenneme koyulmayanın bir kimsenin doğal olarak cennete

³⁴⁵ Rağîb el-İsfahânî, *Kur'ân Kavramları Sözlüğü*, Trc. Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), 250.

³⁴⁶ Ömer Faruk Harman, “CEHENNEM”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/225.

³⁴⁷ Arslan, Bozkurt, *Sistemik Kelâm*, 394-396.

³⁴⁸ M. Süreyya Şahin, “CENNET”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/374.

³⁴⁹ Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*, 349.

³⁵⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 664.

koyulması gerekmektedir. O halde Cennete koyulan oraya Allah'tan bir lütuf olarak koyulmuştur bu durum ise caiz değildir. Hak etmeyi Allah'ın ödüllendirmesi caiz değildir.³⁵¹

İmam Mâtürîdî büyük veya küçük günah işleyen kişinin mümin vasfını yitirmeyeceğini ve dolayısıyla imân ehlinin de ebediyen cehennemde kalmasının isabetsiz bir görüş olduğunu söylemektedir. Mâtürîdî, Allah'ın peygamberine müminlerin günahlarının affolması için duada bulunmasını emrettiğini ve Allah'ın şirk veya küfür niteliği bulunan kimseler için peygamberine dua etmesini emretmesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla günah işleyenlerin imân vasfını kaybetmedikleri ve cehennemde ebediyen kalmayacakları ortaya çıkmaktadır.³⁵²

Seyyid Sâbık'ın bu konudaki kanaati kible ehlinin görüşüdür. Büyük günah işleyerek tövbe etmeden, had cezası almadan ya da hastalık gibi vesilelerle temizlenmeden ölen müminin cehenneme girip cezasını çektikten sonra cehennemden çıkarılarak cennet'e koyulacağını söylemektedir.³⁵³

İmam Eş'arî, cennet ve cehennemin ehliyle beraber ebedi olarak var olacağı veya yok olacağı konusunda bir kısım kimselerin yok olacağını ve diğer bir kısım kimselerin asla yok olmayacağını söylediklerini, belirtmektedir.³⁵⁴

Ebû Hanîfe bu konuda cennet ve cehennemin ve ehillerinin sevap ve ceza görmesi için var olduklarını ve şuan yaratılmış ve ebediyen var olacaklarını ifade söylemektedir.³⁵⁵ Nureddin es-Sabûnî³⁵⁶ ve Hâkim es-Semerkandî'ye göre de, cennet ve cehennem yaratılmıştır ve içindekilerle beraber ebediyen var olmaya devam edecektir.³⁵⁷ Ebû Yüsr el-Pezdevî, Ehli Sünnet'in cennet ve cehennemin yaratıldığını ve ebediyen var olacağını söylemekle birlikte cennetin yüksekte, cehennemin ise alçakta olduğunu belirtmektedir.³⁵⁸

Eş'arîyyeden Teftazânî cennete giren kimsenin orada kalacağını ve inat ederek cehenneme giren kişinin ise ebediyen orada kalarak ceza çekeceğini

³⁵¹ Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/574.

³⁵² el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 621-622.

³⁵³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 295-296.

³⁵⁴ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, 664.

³⁵⁵ Ebû Hanîfe, "*el-Vasiyye*", 68-69.

³⁵⁶ es-Sabûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, 178.

³⁵⁷ es-Semerkandî, *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*, 112-113.

³⁵⁸ el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 257-258.

söylemektedir. Teftazânî buna ek olara; Câhız ve Anberî'nin bir kimsenin tüm çabasını sarf etmesine rağmen küfür inancına varmışsa o kişinin mazur olduğunu düşünmelerine itibar edilmeyeceğini söylemektedir.³⁵⁹

Kâdı Beyzâvî³⁶⁰ ve Fahreddin er-Râzî'nin bu konudaki görüşünde cennet cehennem ve içindekilerin ebedi olduğudur.³⁶¹

Cehm b. Safvân cennet ve cehennemin yok olacağını ileri sürmekte ve Hişam b. el-Hakem ise cehennem ehlinin, cennet ehlinin haline dönüşeceği ve bunun etkisiyle sarhoş ve baygın hale geleceklerini iddia eder. Ancak Pezdevî, bu iddiaların Kur'ân'a aykırı temelsiz iddialardan ibaret olduğunu ifade etmektedir.³⁶²

Seyyid Sâbık; cennet, cehennem ve içerisindekilerin ebediyen var olmaya devam edeceğini ve asla yok olmayacaklarını söylemektedir. Ayrıca Seyyid Sâbık, cennet ve cehennem ehlinin ebediyen var oluşunun sırrını insanların ömürleri ne kadar uzun olursa olsun küfürde ısrar edenlerin yine küfür üzere yaşacağına, ibadet ve Allah'a itaatte bulunanların ise yine iyi işler yapmaya devam edeceği görüşüne dayandırmaktadır.³⁶³

---

³⁵⁹ et-Teftâzânî, *el-Makâsîd*, 672.

³⁶⁰ el-Beyzâvî, *Tavâli 'u'l-Envâr*, 244.

³⁶¹ er-Râzî, *Me'âlimü Usûli'd-Dîn*, 228.

³⁶² el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, 259.

³⁶³ Sâbık, *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*, 307.

SONUÇ

Mısır'ın el-Ezher Üniversitesinde başarılı bir öğrencilik süreci geçiren Seyyid Sâbık, mezuniyetinden sonra da ilmi çalışmalarına devam etmiştir. Uzun yıllar akademisyenlik yapmıştır. Akademik hayatında yüzden fazla tez çalışmasına rehberlik etmiştir. Birçok kongre ve konferansa katılmıştır. Kendisine hatrı sayılır ödüller takdim edilmiştir. Yaşadığı dönemde ismini duyuran âlimlerden olmuştur. Bazı âlimlerin eleştirilerine, diğer bazı âlimlerin ise övgülerine muhatap olmuştur.

Sâbık, yıllar boyunca duydukları ve gördüklerini taklid etmekle yetinmiş müslümanları, yeniden ilahi vahiyle buluşturmaya gayret göstermektedir. Ona göre müslümanlar salih amel ve kâmil imân sahibi olmalıdırlar. Bunun ancak İslâm'ın akidelerini delilleriyle doğru bir şekilde bilmeleriyle ve onunla amel etmeleriyle mümkün olduğunu söylemektedir. Kaleme almış olduğu “el-‘Akâidü'l-İslâmiyye” eseriyle, insanlara bu konuda yol göstermeye gayret göstermiştir.

Seyyid Sâbık'ın genel olarak kısa ve anlaşılır bir anlatım tarzına sahip olduğu görülmektedir. Bazı konularda, görüşlerini ayet ve hadislerle destekleyerek ortaya koyduktan sonra akli önermelere de yer vermektedir. Ancak onun söylediğinin ötesinde konuşmayı caiz görmemektedir.

Akâid ilmi, İslâm dininin temel esaslarını çok sade ve öz bir şekilde açıklamaktadır. Bu tarz eserleri ortaya koyanların çoğunluğunun, Selefiyye mezhebine mensup olduğunu söyleyebilmekteyiz. Kelâm ilminde ise, inanç esaslarının detayları diyebileceğimiz noktalar uzun ve ayrıntılı bir şekilde tartışılmakta ve delillendirilmektedir. Seyyid Sâbık'ın “el-‘Akâidü'l-İslâmiyye”, eserindeki üslubuna dikkat ettiğimizde, selef metoduna uygun bir akâid eseri izlenimi verdiğini görmekteyiz. Ancak kelâm eserlerinde tartışılan birçok mesele hakkında nasslardan çıkarım yapmak suretiyle kendi görüşlerini beyan etmektedir. Bu durum selef metoduyla örtüşmemektedir. Mesela; kadınların peygamber olup olamayacağı, şefaatin mahiyeti, peygamberlerin ismet sıfatının mahiyeti, cennet ve cehennem ebedi veya geçici oluşu, keramet mahiyeti ve imânın mahiyeti gibi konularda ortaya koyduğu görüşler bunlardan bazılarıdır.

Seyyid Sâbık, “el-‘Akâidü'l-İslâmiyye” eserinin daha mukaddimesinde, mezheplerin İslâm'a zarar verdiğini, insanları dinin özünden uzaklaştırdığını ve kör bir taklide yönelttiğini söylemektedir. Tezimizi hazırlarken, Sâbık'ın kaleme almış olduğu

ve kelâmi görüşlerinin yer aldığı “el-‘Akâidü’l-İslâmiyye” eserinin, “Kur’ân ve Sünnete Göre Müslüman Nasıl Olmalı” ve “İslâm Dâveti” eserlerinin tamamını okuma imkânı bulduk. Bununla beraber; İmâm Mâtürîdî’nin “Kitâbu’t-Tevhîd”inin, İmâm Eş‘arî’nin “El-İbâne”, “Makâlâtü’l-İslâmiyyîn” ve “el-Lüma’ Fir-Red ‘Alâ Ehli’z-Zeyğ ve’l-Bida” eserlerinin, Ebû Muin en-Neseî’nin “Bahrü’l Kelâm”ının, Gazzâlî’nin “El-İktisâd fi’l-İ’tikâd”ının, Teftazânî’nin “el-Makâsîd”ının tercümelerinden, Kelâma dair birçok kaynak eserden ve diğer bazı eserlerden istifade etme imkanı bulduk. Bütün bunlara dayanarak bir mukayese yaptığımızda, Seyyid Sâbık’ın kelâmi meseleler hakkında ortaya koymuş olduğu açıklamaların, kelâm âlimlerinin ortaya koyduğu fikirler ve deliller karşısında yetersiz ve zayıf kaldığı sonucuna vardık. Ayrıca Seyyid Sâbık’ın eserinde birçok yerde, gayri müslim bilginlerin sözlerine ve tespitlerine yer vererek kendi görüşlerini delillendirmesine karşın müslüman kelâm âlimlerinin konuya dair delillendirmelerine yer vermemesi de dikkatimizi çeken bir başka husus olmuştur.

Kelâm ilmi, İslâm dinini her türlü fikri saldırıya karşı savunmakla beraber müslümanların imânını taklid seviyesinden alıp tahkik seviyesine yükselten bir ilimdir. Çünkü kelâm eserleri incelendiğinde, İslâm’ın inanç esaslarının akli ve nakli delillere dayanarak ispatlandığını görmekteyiz. Bir şeyi ispatlarken birden fazla delil ortaya koymak o şeye zarar vermemektedir. Delillerin sayısı arttıkça, ispatlanmaya çalışılan şeyin güvenilirliği daha da artmaktadır. Kelâm âlimlerinin dini meseleleri naklin yanında akli delillerle güçlendirmesi buna benzemektedir. Delillerin sayısı arttıkça kişinin inancı daha da sağlamlaşmakta ve kalbi tatmin olmaktadır. İslâm dinine muhabbet besleyen ancak içerisindeki şüphelerden kurtulamayan birçok insanın ancak kelâm âlimlerinin ortaya koymuş olduğu delillerle kafalarındaki soru işaretlerini gidererek doğru yola girebilecekleri kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Abdulhamid, İrfan. “Eş‘arî (Ebü’l-Hasan)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/ 444-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ak, Ahmet. *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Baskı, 2017.

Akbulut, Ahmet. *Kur’ân’a Yabancılaşma Süreci*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.

Alıcı, Mustafa. “ŞEFAAT”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aquinas, Thomas. “Mûcizeler”. Trc. H. İbrahim Bulut. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2003), 103-105.

Arslan, Hususi – Bozkurt, Mustafa. *Sistematik Kelâm*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Aytepe, Mahsum. *İslâm Düşüncesinde Ehl-i Kible ve Tekfir*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019.

Bedir, Hüseyin - Tunçbilek, H. Hüseyin. “Harut ve Marut İki Melek Mi?”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/10 (Aralık 2002), 1-28.

Beyzâvî, Kâdı Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Tavâli’u’l-Envâr*. Trc. İlyas Çelebi - Mahmut Çınar. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Bilmen, Ömer Nasûhi. *Muvazzah İlmi-Kelâm*. İstanbul: Ravza Yayıncılık, 3. Baskı, 2017.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Sâhîh el-Buhârî*. Nşr. İzzeddin Dâlî. Dimeşk: Nâşîrûn, 5729 3. Baskı, 2015.

Bulut, Halil İbrahim. *İslâm Mezhepler Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Coşkun, İbrahim. *Günümüz Akaid ve Kelâm Problemleri*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2. Baskı, 2020.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *Kitâbü'l İrşâd*. Trc. Adnan Bülent Baloğlu v.dğr., Ankara: TDV Yayınları, 3. Baskı, 2016.

Çakın, Kamil. “Fiten Rivâyetleri Bağlamında Toplumların Çöküşü”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (Temmuz 2018), 1-29.

Çelebi, İlyas. *Kaderin Sırrını Anlamak*. Ankara: OTTO Yayıncılık, 2018.

Çelebi, İlyas. *Dini Düşüncede İ'tidal ve Hoşgörü*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Baskı, 2018.

Çelebi, İlyas. *İslâm'ın İnanç Esasları*. Ankara: TDV Yayınları, 7. Baskı, 2019.

Demirci, Kürşat. “Kabir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/33-35. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Düzgün, Şaban Ali (Ed). *İslâm İnanç Esasları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Baskı, 2018.

Düzgün, Şaban Ali (Ed). *Kelâm El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 8. Baskı, 2019.

Eş'ârî, Ebü'l Hasan. *El-Lüma' Fi'r-Red Alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-Bida'*. Trc. Kılıç Aslan Mavil – Hikmet Yağlı Mavil. İstanbul: İz Yayıncılık, 2. Baskı, 2017.

Eş'ârî, Ebü'l Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*. Trc. Ömer Aydın – Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *El-Münkız Mine'd Dalal*. Trc. Onur Şenyurt. İstanbul: Ehil Yayıncılık, 2017.

Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *İtikadda Orta Yol*. Trc. Osman Demir. İstanbul: Klasik Yayınları, 4. Baskı, 2018.

Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *Kavâidi'l Akâid*. Trc. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2019.

Gölcük, Şerafettin. *Kelâm Tarihi*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 11. Baskı, 2019.

Gölcük, Şerafettin. *Bâkullanî ve İnsanın Fiilleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

Gölcük, Şerafettin. *İslâm Akâidi*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 7. Baskı, 2016.

Harman, Ömer Faruk. “Cehennem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Hatipoğlu, Mehmet Said. *Hilafetin Kureyşliliği*. Ankara: OTTO Yayıncılık, 2016.

Hemedânî, Aynülkudât. *ZÜBDETÜ’L-HAKÂİK, ŞEKVA’L-GARÎB*. Trc. Ahmet Kamil Cihan v.dğr., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.

İsfahânî, Râğıb. *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*. Trc. Abdalbaki Güneş – Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Baskı, 2012.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Muhassal*. Sad. Refik Ergin. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014.

Kâdî Abdulcebbar, b. Ahmed. *Şerhu’l Usûlil-Hamse*. Trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Cild, 2013.

Kâdî Abdulcebbar, b. Ahmed. *Şerhu’l Usûlil-Hamse*. Trc. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2. Cild, 2013.

Kâdî Abdulcebbar, b. Ahmed. *Tesbîtu Delâili’n-Nübüvve*. Trc. M. Şerif Eroğlu – Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.

Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel Süreçte Eşarilik Mâturidilik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Karadaş, Çağfer. *İslâm Akaidi*. Ankara: Ay Yayıncılık, 2. Baskı, 2017.

Karadaş, Çağfer. *Kadere İman*. Ankara: DİB Yayınları, 4. Baskı, 2018.

Karadaş, Çağfer. *Sûfi İtikâdi*. İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2017.

Karadâvî, Yusuf. “Şeyh Seyyid Sâbık’ın Anısına” *al-qaradawi.net*. 15 Temmuz 2020. <https://www.al-qaradawi.net/node/2576>

Kılavuz, Ahmet Saim. *İLMİHAL*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Cild, 2012.

Kılavuz. A. Saim. *Ana Hatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 22. Baskı, 2014.

Koloğlu, Orhan Şener. *Kelâm Tarihine Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2016.

Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâilerin Kelâm Geleneği*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Baskı, 2017.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. haz. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin. Ankara: DİB Yayınları, 12. Baskı, 2011.

Kutlu, Sönmez. *Selefliğin Fikri Arka Planı*. Ankara: OTTO Yayınları, 4. Baskı, 2017.

Kutlu, Sönmez. *Selefliğin Fikri Arka Planı*. Ankara: OTTO Yayınları, 4. Baskı, 2017.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't Tevhîd*. Trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Yağlı Mavil, Hikmet. *İmam Eş'arî'nin Kelâm Düşüncesi*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Nesefî, Ebü'l Berekât. *İslâm İnancının Ana Umdeleri*. Trc. Temel Yeşilyurt. İstanbul: Endulus Yayınları, 2019.

Nesefî, Ebü'l-Muin. *Bahrü'l-Kelâm*. Trc. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 4. Baskı, 2019.

Onat, Hasan – Kutlu, Sönmez. *İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 8. Baskı. 2019.

Özarslan, Selim. “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (Aralık 2006), 120-121

Özel, Ahmet. “Seyyid Sâbık”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/499-502. İstanbul: TDV Yayınları, 3. Baskı, 2019.

Özel, Ahmet. *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefî Mezhebi*. İzmir: DİB Yayınları, 3. Baskı, 2018.

Özler, Mevlüt. *Ehl-i Sünnet Ehl-i Bid'at*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010.

Özler, Mevlüt. *İslâm Düşüncesinde Tevhid*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Öztürk, Mustafa. “Selefilik ve Te’vil Üzerine”. *Mârife Dergisi*. 9/3 (Kış 2019) 85-110.

Pezdevî, Ebü'l Yusr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akâidi*. Trc. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 7. Baskı, 2019.

Râzî, Fahreddin. *Meâlimü Usûli'd-Dîn*. Trc. Muhammet Altaytaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Sâbık, Seyyid. *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*. Beyrut: Dârü'l Kitâbü'l Arâbî, 1985.

Sâbık, Seyyid. *İslâm Dâveti*. Trc. Ahmet Gürtaş. Konya: İslâm'ın İlk Emri Oku Yayınları, 1971.

Sâbık, Seyyid. *Kur'ân ve Sünnete Göre Müslüman Nasıl Olmalı*. İstanbul: İhtar Yayıncılık, 1999.

Sâbûnî, Nûreddin. *Mâtürîdiyye Akaidi*, Trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Yayınları, 18. Baskı, 2018.

Semerkandî, Ebû Seleme. *Mâtürîdîliğin Temel İnanç İlkeleri*. Trc. Ahmet Saim Kılavuz. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.

Semerkandî, Ebü'l Kâsım el-Hâkim. *Sevâdü'l A'zam Tercümesi*. Trc. Hüsamettin Vanlıoğlu v.dğr., İstanbul: Muallim Neşriyat, 2017.

Sinanoğlu, Mustafa. “İMAN”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-214. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Şahin, M. Süreyya. “CENNET”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/374-376. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şahin, M. Süreyya. “Cin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/5-8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Şehristânî, Muhammed. *Milel ve Nihal*. Trc. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 5. Baskı, 2019.

Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer. *el-Makâsîd*. Trc. İrfan Eyibil. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.

Topaloğlu, Bekir – Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Baskı, 2015.

Topaloğlu, Bekir vd.. *İslâm'da İman Esasları*. Ankara: DİB Yayınları, 2. Baskı, 2020.

Topaloğlu, Bekir. “Kıyâmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/516-522. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Topaloğlu, Bekir. *Emâli Şerhi*. İstanbul: M.Ü Fakültesi Yayınları, 5. Baskı, 2018.

Toprak, Süleyman. “Kabir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/37-38. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Uludağ, Süleyman. *İslâm Düşüncesinin Yapısı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 11. Baskı, 2017.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Kıyâmet Alâmetleri”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/522-525. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Peygamber”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yücedoğru, Tevfik. *Din, İman ve İslâm'a Dair*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Baskı, 2014.

Yücel, Fatih. *Seyyid Sâbık'ın Fıkhü's-Sünne Adlı Eserinin Metodolojik Analizi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet YEŞİLÇİÇEK, 12.09.1990 tarihinde Trabzon'da dünyaya gelmiştir. Bakırköy İmam Hatip Lisesinden mezun olmuştur. Lisans eğitimini, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 2016 tamamlamıştır. Aynı yıl Diyanet İşleri Başkanlığı'nda din görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır ve halen din görevlisi olarak çalışmaya devam etmektedir.